

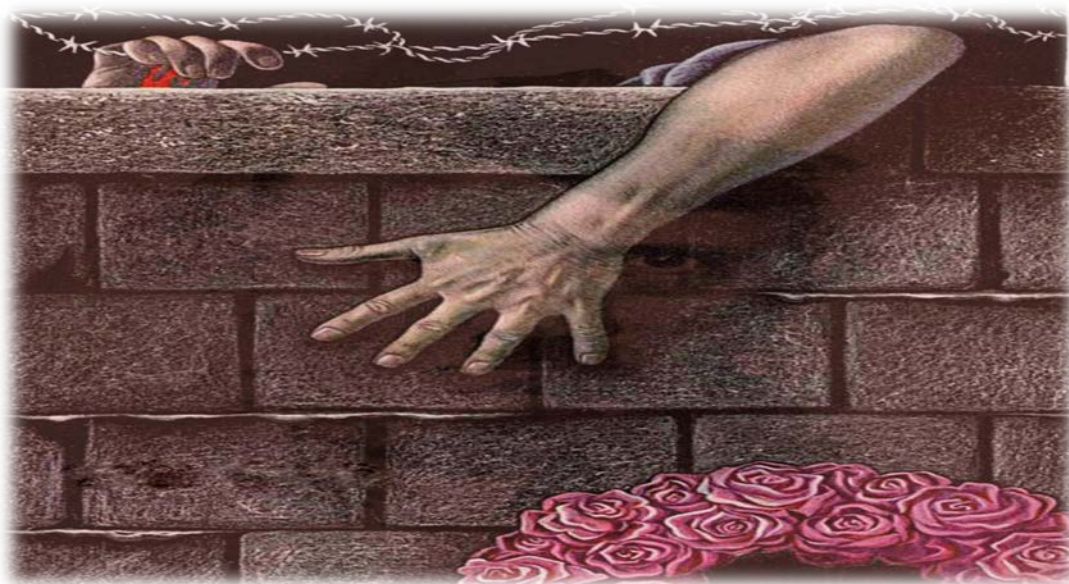

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΠΕΤΡΗ Ι. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
Α.Μ.: 1012201703029

Θέμα: «**Η Γερμανία των δυο κόσμων 1945-1990:**
Από την πτώση του Χίτλερ στο Τείχος του Βερολίνου και την επανένωση»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ευγενία Γιαννούλη
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2019

Η μεταπτυχιακή διατριβή αφιερώνεται στην καθηγήτρια δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης Αγγελική Κοκκινιά που άναψε τη σπίθα της Ιστορίας, στους γονείς μου Ιωάννη και Αγλαΐα Πετρή που στηρίζουν τα βήματά μου, στον φιλόστορο Παναγιώτη Γερμανίδη που αφουγκράζεται τις ανησυχίες μου, καθώς και σε όσους αρνήθηκαν να ζουν μέσα στο ψέμα της εποχής εκείνης, διεκδικώντας την προσωπική τους αλήθεια, την ελευθερία, την ειρήνη και τη δημοκρατία.

Αθήνα 30/07/2019

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
-----------------------	---

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
-----------------------	---

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Από τη φωτιά στις στάχτες του πολέμου	9
---	---

1.1 Τα τέσσερα ραντεβού των μνηστήρων	9
---	---

1.2 Η Γερμανία στις φλόγες.....	11
---------------------------------	----

1.3 Ιστορίες στα συρματοπλέγματα	19
--	----

1.4 Ανατομία του ολοκαυτώματος.....	21
-------------------------------------	----

1.5 Τελευταίος χορός για το Βερολίνο	23
--	----

1.6 Το κρεσέντο του Χίτλερ	26
----------------------------------	----

1.7 Οι υπογραφές του τέλους.....	33
----------------------------------	----

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Κάθε τέλος και μια νέα αρχή	37
-----------------------------------	----

2.1 Τα πρώτα σχέδια για τη Γερμανία και ένα ανέκδοτο	37
--	----

2.2 Θέτις και Νέμεσις στη μεταπολεμική Γερμανία.....	40
--	----

2.3 Οι ερινύες αναζητούν ενόχους.....	47
---------------------------------------	----

2.4 Η αγκαλιά της UNRRA	50
-------------------------------	----

2.5 Η ώρα της κιμωλίας	52
------------------------------	----

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ένας διαφορετικός πόλεμος.....	55
--------------------------------	----

3.1 Ένας απρόσκλητος επισκέπτης στην Ευρώπη	55
---	----

3.2 Το μήλον της έριδος.....	58
------------------------------	----

3.3 Η Γερμανία, ο διαβήτης και τα κόμματα	60
---	----

3.4 Το γερμανικό θαύμα - Αντενάουερ	63
---	----

3.5 Η Ανατολική Γερμανία ενός μικρού Στάλιν - Ούλμπριχτ.....	68
--	----

3.6 Η εξέγερση των Ανατολικογερμανών εργατών.....	69
---	----

3.7 Αγαπητό ραδιόφωνο	72
-----------------------------	----

3.8 Το διαζύγιο μιας πόλης.....	74
---------------------------------	----

3.9 Τα βήματα της ενοποίησης	76
------------------------------------	----

3.10 Το γαλλογερμανικό φλερτ τη δεκαετία του 1960.....	81
--	----

3.11 Ώρα για ανατολική πολιτική - Μπραντ.....	83
---	----

3.12 Διαχειριστής κρίσεων - Σμιτ.....	87
3.13 Νέα εποχή - Κολ.....	88
3.14 Γκλάσνοστ και περεστρόικα στη Γερμανία.....	89

Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η Γερμανία σύμβολο προόδου και ενότητας.....	91
4.1 Η πτώση του Τείχους.....	91
4.2 Το σπίτι με τα χίλια μάτια.....	92
4.3 Η επανένωση.....	96

ΕΠΙΛΟΓΟΣ	99
-----------------------	----

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	101
-------------------------------------	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	104
------------------------	-----

1. Ψυχρός Πόλεμος και Γερμανία σε 12 φράσεις.	104
--	-----

2. Εικόνες.....	105
-----------------	-----

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	112
-----------------------	-----

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στις αρχές του 1945 άρχισε να διαφαίνεται στον ορίζοντα η ήττα των γερμανικών δυνάμεων. Διάφορες φωνές άρχισαν να εκφράζουν την προτίμηση τους για ένα φρικτό τέλος, παρά για μια φρίκη δίχως τέλος. Αναμφίβολα η πτώση του Χίτλερ συνοδεύτηκε από καταστροφή και πρωτοφανείς, συγκριτικά με το Μεγάλο Πόλεμο, ανθρώπινες απώλειες. Αν η Γερμανία είχε αποδεχθεί την παράδοση της στους συμμάχους πολλά θα είχαν αποφευχθεί. Ωστόσο, η άρνηση για συνθηκολόγηση πριν το Μάιο του 1945 αποδείχτηκε για το ναζιστικό καθεστώς καταστροφική και αυτοκαταστροφική. Η Γερμανία έγινε στόχος βομβαρδισμών, πόλεις εκκενώθηκαν, εκατομμύρια Γερμανοί έφυγαν από τα εδάφη που κατοικούσαν για να γλιτώσουν από τη μανία του Κόκκινου Στρατού, ενώ στα στρατόπεδα συγκεντρώσεις γράφονταν οι προσωπικές τραγωδίες. Υποσιτισμός, ασθένειες, ανύπαρκτο ρεύμα και φυσικό αέριο, τηλεπικοινωνίες που σίγησαν και μεταφορές σε υπολειτουργία συμπλήρωναν το πάζλ. Οι Γερμανοί, κυρίαρχοι μέχρι τότε στο μεγαλύτερο κομμάτι της Ευρώπης βρίσκονταν υπό κατοχή. Ένας λαός που είχε διαπαιδαγωγηθεί στο ρατσισμό, καλούταν να κάνει τη μετάβαση στη μεταπολεμική κοινωνία υπό την κυριαρχία των συμμάχων.

Αυτή η μετάβαση – υπέρβαση αποτελεί σημείο καμπής στην ιστορία της Γερμανίας και της Ευρώπης. Μετά το θάνατο της σβάστικας, ξυπνούσε η ειρήνη από το κρεβάτι της λήθης. Χρειάστηκε ένας πόλεμος για να λύσει τις κακές συμφωνίες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και για να εξασφαλίσει την ειρήνη στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα. Οι δυο Γερμανίες που προέκυψαν ακολούθησαν διαφορετικούς δρόμους για σχεδόν μισό αιώνα και η επανένωση φάνταζε αδύνατη, ενώ είχαν παγιωθεί τα πεδία εξουσίας των ισχυρών. Όμως η Ιστορία είναι απρόβλεπτη. Το αδιέξοδο της κομμουνιστικής πολιτικής της Σοβιετικής Ένωσης επηρέασε τις εξελίξεις. Σήμερα η Γερμανία είναι η ισχυρότερη οικονομική δύναμη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πώς όμως μπόρεσε σε τόσο σύντομο διάστημα από την αυτοκτονική πολιτική του εθνικοσοσιαλιστή ηγέτη της το 1945, να ανέλθει στο κέντρο του ευρωπαϊκού γίγνεσθαι; Ήταν πολύ σημαντικό η Γερμανία να διχοτομηθεί για την ασφάλεια των γειτόνων της και εξίσου σημαντικό να ενωθεί στην πορεία για να διασφαλίσει την ευρωπαϊκή σταθερότητα. Αυτή η πορεία θα αναλυθεί, για να ερμηνευθεί η σημασία της Γερμανίας για την Ευρώπη μέσα από την ψυχοπολεμική ιστορία της.

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς δυο καθηγητές Ιστορίας τον κ. Ιάκωβο Μιχαηλίδη και τον κ. Λουκιανό Χασιώτη, που ο καθένας χωριστά με επηρέασε μέσα από τις διδασκαλίες του στα μαθήματα ευρωπαϊκή ιστορίας. Επίσης ευχαριστίες προς τον κ. Βασίλειο Κωνσταντινόπουλο, που αποτέλεσε οδηγό μάθησης κατά τη φοίτηση. Τέλος, εκ βαθέων ευχαριστώ στο στυλοβάτη του μεταπτυχιακού κ. Αθανάσιο Χρήστου που μεταλαμπαδεύει τη γνώση, ενώ είχε συνεχώς την πόρτα ανοιχτή για να ακούσει τις ανησυχίες μας κατά τη διάρκεια των σπουδών και μας έδωσε το βήμα μέσα από τις εισηγήσεις να ανοίξουμε φτερά ως εκκολαπτόμενοι επιστήμονες.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου βρήκε την Ευρώπη κατεστραμμένη, εξαθλιωμένη και εξαρτημένη από τους νικητές. Η *VE - Day* ήταν η μέρα της τελικής νίκης, αλλά το μέλλον ήταν ακόμη αβέβαιο για όλους. Η κοινωνική αποσάθρωση συνεπαγόταν νεκρούς, άστεγους και πρόσφυγες σε στρατόπεδα και πόλεις που αγωνίζονταν για την επιβίωση. Η πολιτική και στρατιωτική περιθωριοποίηση της Ευρώπης και η οικονομική της αποδυνάμωση αποτελούσαν πρόκληση για τις συμμαχικές δυνάμεις. Τα ερείπια των πόλεων - φαντασμάτων μαρτυρούσαν το ένδοξο παρελθόν μιας ηπείρου που γνώρισε τον πολιτισμό και μιας χώρας, της Γερμανίας που είχε συμβάλει σε αυτόν, ιδιαίτερα τον αιώνα πριν τους παγκόσμιους πολέμους. Όταν καταλάγιασε ο ενθουσιασμός για τη νίκη τέθηκε το ζήτημα της ανασυγκρότησης της Ευρώπης και της θέσης που θα είχε η Γερμανία σε αυτή. Η αποναζιστικοποίηση που επιχειρήθηκε υπήρξε στη Δυτική Γερμανία λιγότερο επιτυχημένη και στην Ανατολική περισσότερο. Τα αντικρουόμενα συμφέροντα των άσπονδων συμμάχων ήρθαν στην επιφάνεια. Η αμοιβαία καχυποψία πήρε κεντρική θέση στη σκέψη των ηγετών και μια αντιπαράθεση με εντάσεις και υφέσεις, υπό την απειλή ενός πυρηνικού ολοκαυτώματος ξεκίνησε, διαμορφώνοντας την αρχή περιόδου του Ψυχρού Πολέμου.

Η Σοβιετική Ένωση αισθανόταν ανασφαλής απέναντι στις ΗΠΑ της ευμάρειας και οι ΗΠΑ ανησυχούσαν για την πιθανή επιβολή του κομμουνισμού από τους Σοβιετικούς, οδηγώντας και τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, μεταξύ αυτών και της Γερμανίας στην επιλογή στρατοπέδου. Οι δυο υπερδυνάμεις προχώρησαν στην περιχαράκωση συμμάχων αντί της ενσωμάτωσης αυτών σε ενιαίους οικονομικο - πολιτικούς θεσμούς. Οι Σοβιετικοί επιχείρησαν την παραδειγματική τιμωρία της Γερμανίας και οι ΗΠΑ το αντίθετο, στην προσπάθειά τους να προστατεύσουν την αποσταθεροποίηση της χώρας και τον πιθανό εναγκαλισμό της στα σοβιετικά χέρια. Η οικονομική ενοποίηση του δυτικού τμήματος της χώρας για μια ισχυρή Δυτική Γερμανία, οδήγησε στην αποτυχημένη σοβιετική προσπάθεια του αποκλεισμού του Βερολίνου. Η ένταξη της στο Σχέδιο Μάρσαλ όξυνε την κατάσταση και το 1949 ήταν το έτος ίδρυσης των δυο Γερμανιών που θα κινούνταν πλέον σε διαφορετικές πολιτικές. Η πορεία της ΟΔΓ της Γερμανίας κρίθηκε επιτυχημένη, ωθώντας πολλούς ανατολικογερμανούς στη διαφυγή προς τη δύση. Δώδεκα χρόνια μετά η διχοτόμηση ήρθε με το χτίσιμο ενός τείχους στο Βερολίνο, διαιρώντας την πόλη και την Ευρώπη,

επιβεβαιώνοντας την αποτυχία της ΛΔΓ να προσφέρει εναλλακτικό βιώσιμο μέλλον στους πολίτες της. Η Δυτική Γερμανία ακολούθησε εξελικτική πορεία μέσα από σκοπέλους και στράφηκε στην ενότητα, που εκφράστηκε με τη συμμετοχή της στο ΝΑΤΟ, την ΕΚΑΧ και την ΕΟΚ, εκχωρώντας μέρος της εθνικής της κυριαρχίας σε υπερεθνικούς θεσμούς με τους Αντενάουερ, Σμιτ και Κολ να υπερασπίζονται τις επιλογές αυτές. Η ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους και η προστασία της ελεύθερης αγοράς για την ευδωση της οικονομίας τέθηκαν στο επίκεντρο.

Από την άλλη μεριά η Ανατολική Γερμανία ακολούθησε πολιτική δορυφόρου της Σοβιετικής Ένωσης, εγκαθιδρύοντας το μεγαλύτερο αστυνομικό μόρφωμα στην Ευρώπη για την παρακολούθηση των πολιτών της και βιώνοντας μεγαλύτερη οικονομική δυσπραγία, έναντι των δυτικών γειτόνων της, ενώ οι ηγέτες της υπερασπίζονταν το αδιέξοδο του κομμουνισμού. Ωστόσο η *Ostpolitik* του Μπραντ και της ΟΔΓ έμελλε να δημιουργήσει τις δικές της προϋποθέσεις στη μελλοντική ενοποίηση. Επιπλέον ο μεταρρυθμιστής Γκορμπατσόφ επεδίωξε μετά το 1985 την ανανέωση του κομμουνιστικού καθεστώτος, αλλά οι αλλαγές επέδρασαν διαλυτικά σε ένα κοινωνικό σύστημα γραφειοκρατικού χάους και κοινωνικής αποσάθρωσης. Ο χρόνος δεν ήταν σύμμαχος στην πολιτική του νεαρότερου μέχρι τότε ηγέτη της Σοβιετικής Ένωσης και η πολιτική του έφερε τα αντίθετα από τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Η γλάσνοστ επέφερε την αποσύνθεση της εξουσίας και η περεστρόικα την καταστροφή των παλαιών μηχανισμών και ο αντίκτυπός στην ανατολική Ευρώπη επηρέασε μεταξύ άλλων και την Ανατολική Γερμανία, οδηγώντας απρόσμενα στην κατάρρευση του Τείχους και μετέπειτα του εκεί καθεστώτος, όπως και στις υπόλοιπες χώρες δορυφόρους και την επανένωση των δυο Γερμανιών με την απορρόφηση της Ανατολικής Γερμανίας από τη Δυτική.

Το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα χαρακτηριζόταν από τον πολεμικό όλεθρο, ενώ το δεύτερο μισό αν και υπήρξαν συρράξεις και εξεγέρσεις σε ήταν περισσότερο ειρηνικό, ενώ η ιδεολογική αντιπαλότητα μεταξύ καπιταλισμού και κομμουνισμού έχασε την ορμή του πρώτου μεταπολεμικού καιρού, ιδιαίτερα μέσα από την επανένωση της Γερμανίας και την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Όσοι γεννήθηκαν μετά τον πόλεμο απέφυγαν την επίρριψη ευθυνών σε άλλους και αναγνώρισαν την ανάγκη για ενδοσκόπηση και αυτογνωσία. Αυτό δεν ήταν εύκολο και τα πρώτα χρόνια οι Γερμανοί μάλλον γύριζαν το κεφάλι στις ευθύνες τους, προσπαθώντας να ξεχάσουν αντί να ερμηνεύσουν. Η ευρωπαϊκή ενότητα ήρθε σε απόρροια του αποτροπιασμού για τα γεγονότα του πολέμου και της ανάγκης για

οικονομική ανάκαμψη, πολιτική σταθερότητα και αποφυγή ενός νέου πολέμου, ενώ ο Ψυχρός Πόλεμος έφερε κοντά *αιώνιους* εχθρούς, όπως τη Γαλλία με τη Γερμανία για την καταπολέμηση του κομμουνισμού και τη διασφάλιση της ευρωπαϊκής σταθερότητας. Η διαίρεση της Γερμανίας αν δεν είχε γίνει, ίσως είχε δώσει διαφορετική χροιά στη διαμάχη των πρώην συμμάχων και ο Ψυχρός Πόλεμος ίσως ήταν Θερμός Πόλεμος ή χειρότερα Πυρηνικός Πόλεμος. Η ιδεολογία διαίρεσε μια χώρα στα δυο και ένα έθνος στη μέση για να μην επικρατήσει η μια δύναμη εναντίον της άλλης. Ήταν πλέον η Γερμανία από θύτης, το θύμα; Είχαν αλλάξει οι ρόλοι; Είχε χαθεί το *Heimat*; Δύσκολο να απαντηθεί με ένα ναι ή ένα όχι. Αναμφίβολα η Γερμανία συνολικά ήταν ένα από τα σημαντικότερα όργανα της Ευρώπης που δεν μπορούσε να αγνοηθεί, γι' αυτό και έπρεπε να οριοθετηθεί, ενώ η βιομηχανική της αυτοκρατορία ήταν δέλεαρ για τους συμμάχους καθώς ήταν η ατμομηχανή της ηπείρου στις ράγες του ευρωπαϊκού οράματος που είχε πολλούς σταθμούς μέχρι την ολοκλήρωσή του.

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Από τη φωτιά στις στάχτες του πολέμου

1.1 Τα τέσσερα ραντεβού των μνηστήρων

Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου δεν συνοδεύτηκε από ειρηνευτικές συνδιασκέψεις αντίστοιχες με το Συνέδριο της Βιέννης του 19^{ου} αιώνα ή τη Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ωστόσο οι σύμμαχοι καθώς πλέον ήταν προνοητικοί μετά την αναβλητικότητα που είχαν δείξει απέναντι στον Χίτλερ στην αρχή της ανέλιξής του, είχαν αποφασίσει να είναι προετοιμασμένοι για τις μεταπολεμικές διευθετήσεις που θα ακολουθούσαν. ΗΠΑ, Σοβιετική Ένωση και Βρετανία είχαν ηγέτες που ήταν χαρισματικές προσωπικότητες, δίνοντας τη δυνατότητα να αναπτυχθεί η προσωπική διπλωματία για την κατοχύρωση των αγεφύρωτων επιδιωκόμενων εθνικών συμφερόντων. Τέσσερις διασκέψεις ήταν χαρακτηριστικές και έλαβαν χώρα στην Καζαμπλάνκα, τη Τεχεράνη, τη Γιάλτα και το Πότσδαμ. Ο Τσόρτσιλ αν και πολέμιος του κομμουνισμού, πίστευε ότι ο ναζισμός τον είχε ξεπεράσει σε εξαχρείωση και γι' αυτό ήταν έτοιμος να συνεργαστεί με τον ιδεολογικό του αντίπαλο Στάλιν ενάντια στον Χίτλερ.¹

Η συνάντηση ορίστηκε στην Καζαμπλάνκα για τον Ιανουάριο του 1943 όπου επικυρώθηκαν μια σειρά από κοινές συμμαχικές αποφάσεις. Βρετανία και ΗΠΑ συμφώνησαν ότι οι δυνάμεις του Άξονα έπρεπε να παραδοθούν άνευ όρων, στερώντας από τη Γερμανία τη δυνατότητα να συνάψει ξεχωριστή ειρήνη. Οι σύμβουλοι των ηγετών επεσήμαναν τον κίνδυνο οι Γερμανοί να συνεχίσουν να μάχονται μέχρι τελικής πτώσης, σύροντας τα στρατεύματα σε παράταση των εχθροπραξιών και ανεβάζοντας τον αριθμό των ανθρώπινων απωλειών. Όμως ο Χίτλερ ήταν η προσωποποίηση επί γης του απόλυτου κακού και δεν υπήρχε το περιθώριο για οποιαδήποτε πράξη συμβιβασμού. Στη συνάντηση δεν είχε παρευρεθεί ο Στάλιν εξαιτίας του μετώπου στο Στάλινγκραντ, αλλά φρόντισε να ενημερώσει για της επιφυλάξεις του για τη μη ξεχωριστή συνθήκη ειρήνης με τη Γερμανία. Ο Στάλιν ήταν καχύποπτος απέναντι στη Βρετανία και τις ΗΠΑ, διότι καθυστερούσαν να ανοίξουν μέτωπο στα δυτικά με αποτέλεσμα να πέφτει όλο το βάρος στα σοβιετικά κόκκινα στρατεύματα. Στην πραγματικότητα Τσόρτσιλ και Ρούσβελτ είχαν καλές σχέσεις, όμως δεν ενδιαφέρονταν να παραγκωνίσουν τον Στάλιν αλλά να τον

¹ A. Lindemann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 435-436.

εκμεταλλευτούν, γι' αυτό και οι δυο επιχειρήσαν να τον πλησιάσουν και να τον στρέψουν εναντίον του άλλου. Ο Ρούσβελτ εκμυστηρεύτηκε στο Στάλιν την ανάγκη να παύσουν οι αυτοκρατορικές αποικίες των ευρωπαίων σε μεταπολεμικό χρόνο και ο Τσόρτσιλ τόνισε την πολιτική αφέλεια των Αμερικανών. Τελικά οι ισορροπίες ήταν εύθραυστες.²

Το Νοέμβριο του 1943 ήταν η σειρά της Τεχεράνης να υποδεχτεί τους τρεις ηγέτες, υπό καθεστώς καχυποψίας από τον Στάλιν για την ασφάλεια του, που επέμεινε οι συναντήσεις να γίνουν στη ρωσική πρεσβεία. Σε αυτή την τριμερή συνάντηση το παρασκήνιο ήταν περισσότερο ενδιαφέρον από τις αποφάσεις. Εκεί ο Ρούσβελτ πρότεινε τη διάσπαση της Γερμανίας σε 107 επαρχίες, καθώς έτσι θα ήταν λιγότερο επικίνδυνη για τον πολιτισμό. Επιπλέον, ο Αμερικανός πρόεδρος επεσήμανε στον Στάλιν την εσφαλμένη μαρξιστική θεωρία, επιδιώκοντας να τον πείσει ότι μπορεί να εμπιστευθεί τους καπιταλιστές συμμάχους και ο Στάλιν επιχειρήσε να κάνει κατανοητό στην άλλη πλευρά ότι μπορούσαν να συνεργαστούν μαζί του σε πλαίσιο αξιοπιστίας για ένα καλύτερο μέλλον. Τον Φεβρουάριο του 1945 στη Γιάλτα η Πολωνία ήταν το επίκεντρο συζήτησης για την οποία προβλεπόταν ελεύθερες εκλογές, αλλά παράλληλα έπρεπε να μείνει φιλικά προσκείμενη στη Σοβιετική Ένωση. Ο Στάλιν γνώριζε ότι ο πολωνικός αντικομμουνισμός θα έβγαζε αντισοβιετικό αποτέλεσμα, οπότε η εγγύηση φιλίας της Πολωνίας έπρεπε να περάσει από το στρατό και τη μυστική αστυνομία της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Στάλιν δέσμευσε τον Ρούσβελτ και τον Τσόρτσιλ για συμμαχικό μέτωπο και ο Αμερικανός πρόεδρος πήρε την καταφατική απάντηση του σοβιετικού ηγέτη για συμμετοχή του στον υπό σύσταση Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών. Άλλωστε ο Στάλιν ήταν οπαδός της *Realpolitik* και πίστευε ότι η επιβολή συστήματος για ένα ηγέτη φτάνει μέχρι το σημείο που φτάνει και ο στρατός του. Με ψήφο στον ΟΗΕ μπορούσε να έχει περισσότερη δύναμη από το να μην είναι μέλος του.³ Σε κάθε περίπτωση ο Στάλιν ήταν από θέση ισχύος στις διαπραγματεύσεις, αφού ο στρατός του βρισκόταν 65 χιλιόμετρα από το Βερολίνο.⁴ Επιπλέον, ήταν πολύ χαρούμενος καθώς ο Τσόρτσιλ πρότεινε την αποζημίωση των Πολωνών για εδάφη που θα έπαιρνε ο Στάλιν δίνοντας τους γερμανικά εδάφη. «*Η Πολωνία πρέπει να μετακινηθεί προς δυσμάς, σαν τους στρατιώτες που κάνουν δυο βήματα επ' αριστερά. Αν πατήσει και κάποια γερμανικά*

² A. Lindemann, ό.π., σ. 437-439.

³ A. Lindemann, ό.π., σ. 439-442.

⁴ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 49.

δάχτυλα ποδιού τι να κάνουμε;» είπε ο Στάλιν. Κατ' επέκταση θεωρήθηκε ότι η Γερμανία θα έχανε μέρος των εδαφών της, αφού της άξιζε για ότι είχε κάνει.⁵

Στην διάσκεψη του Πότσταμ τον Ιούλιο του 1945 οι ισορροπίες είχαν αλλάξει. Ο Ρούσβελτ είχε φύγει από τη ζωή τον Απρίλιο και στην προεδρική θέση βρισκόταν ο Τρούμαν, ενώ το Μάιο η Γερμανία είχε παραδοθεί. Μάχες μαίνονταν σε κάποια σημεία του κόσμου, αλλά το τέλος ήταν κοντά. Με την κατασκευή των ατομικών βομβών από τις ΗΠΑ που θα τις έριχναν λίγο μετά, η συμμαχία με τη Σοβιετική Ένωση δεν φαινόταν και τόσο απαραίτητη, ιδιαίτερα μετά τις μαρτυρίες για τις φρικαλεότητες του σοβιετικού στρατού κατά την προέλαση στην καρδιά του Βερολίνου. Οι ΗΠΑ και Βρετανία δεν δέχτηκαν ως μόνιμο φυσικό ανατολικό σύνορο της Γερμανίας τη γραμμή Όντερ –Νάισε αν και αυτό ίσχυσε τελικά, αφού η μελλοντική συνδιάσκεψη ειρήνης προς οριστικοποίηση τέτοιων ζητημάτων δεν έγινε ποτέ. Ωστόσο, οι δυνάμεις συμφώνησαν για τις ζώνες στρατιωτικές διοίκησης και τη διεξαγωγή δίκης. Οι μνηστήρες της Γερμανίας αγωνιούσαν για την διασφάλιση των συμφερόντων τους δεδομένου ότι η *νύφη* ήταν πλούσια.⁶ Η περιοχή της ανατολικής Πρωσίας μοιραζόταν ανάμεσα σε ΕΣΣΔ και Πολωνία, η Γερμανία έχανε τη στρατιωτική της ισχύ που θα καταστρεφόταν και θα διαιρούνταν σε τέσσερις ζώνες μια για τις ΗΠΑ, μια για τη Σοβιετική Ένωση, μια για τη Βρετανία και μια για τη Γαλλία.⁷ Η Γερμανία θα περνούσε στην κοινή κατοχή ενός ενιαίου γερμανικού κράτους και θα αντιμετωπιζόταν ως μια οικονομική δύναμη. Η κατοχική πολιτική συμπυκνωνόταν στα τέσσερα D: *Demilitarisierung*, *Denazifizierung*, *Dekartellisierung* και *Demokratisierung*, δηλαδή αποστρατιωτικοποίηση, αποναζιστικοποίηση, αποκαρτελοποίηση και τέλος εκδημοκρατισμός. Ωστόσο οι διαφορές στους στόχους και την υιοθετούμενη πολιτική θα αναδείκνυε γρήγορα το ασυμβίβαστο του σχεδίου με την υφιστάμενη πραγματικότητα.⁸

1.2 Η Γερμανία στις φλόγες

Τα μεσάνυχτα της Πρωτοχρονιάς του 1945 το ραδιόφωνο μετέδωσε το τελευταίο πρωτοχρονιάτικο μήνυμα του Χίτλερ. Εξέφρασε την πεποίθηση του ότι η ώρα της νίκης στο άξιο και μεγάλο γερμανικό Ράιχ πλησίαζε. Οι ακροατές

⁵ K. Lowe, *Όλεθρος: Η Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα 2018, σ. 303.

⁶ A. Lindemann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 444-446.

⁷ E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία ο δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 935-936.

⁸ M.L Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 20.

υποδέχτηκαν το μήνυμα θετικά, αλλά και με απογοήτευση, αφού ο ηγέτης τους δεν έδινε περισσότερες πληροφορίες για τον τρόπο που θα επιτυγχάνονταν οι νίκες ή πως θα περιορίζονταν οι συμμαχικοί βομβαρδισμοί που δημιουργούσαν προβλήματα στις πόλεις. Μέχρι τα μέσα του ίδιου μήνα η σοβιετική επίθεση είχε ξεκινήσει.⁹ Η μοίρα της Γερμανίας είχε κριθεί ήδη από τις αρχές του 1945, λίγους μήνες πριν τη συνδιάσκεψη στο Πότσταμ με τον πόλεμο να μεταφέρεται εντός των γερμανικών εδαφών για πρώτη φορά από την έναρξή του. Τον Ιανουάριο πέντε στρατιές του σοβιετικού στρατού υπό έναν διοικητή έκαναν τη μεγαλύτερη επιθετική επιχείρηση μέχρι τότε και κατέκτησαν μεγάλα τμήματα του γερμανικού εδάφους. Ένα μήνα αργότερα οι γερμανικές δυνάμεις είχαν υποχωρήσει κατά μήκος της δυτικής όχθης του Ρήνου. Οι Γερμανοί ανατίνασαν γέφυρες καθώς οπισθοχωρούσαν, προσπαθώντας να καθυστερήσουν τους συμμάχους. Στις 7 Μαρτίου μια αμερικανική μεραρχία στα νότια της Βόννης εντόπισε τη σιδηροδρομική γέφυρα του Λούντεντορφ που αν και είχε ζημιές μπορούσε να χρησιμοποιηθεί. Μέσα σε μια μέρα 8.000 Αμερικανοί διέσχισαν τον ποταμό. Μπροστά στην επέλαση το ναζιστικό καθεστώς επιστράτευε δεκαεπτάχρονους με στοιχειώδη εκπαίδευση στέλνοντάς τους στην πρώτη γραμμή, ενώ προχωρούσε σε *Levée en masse*, δηλαδή σε μια μαζική επιστράτευση κατά την οποία Βέρμαχτ και άμαχος πληθυσμός καλούνταν να υπερασπιστούν τις πόλεις μέχρι τελικής πτώσης. Τα παιδιά του *Volkssturm* μαζί με τη Βέρμαχτ έπρεπε να θυσιάσουν αν χρειαζόταν για την *Volksgemeinschaft*, την κοινότητα του λαού, μεταφέροντας ένα μήνυμα γενναιότητας που εκφράστηκε μέσα από τη δήλωση του Χίτλερ κατά την Ημέρα Μνήμης των Ηρώων το Μάρτιο του 1945 «...να μη δώσουμε ένα κακό παράδειγμα στους απογόνους, όπως έκαναν οι πρόγονοί μας. Κατά συνέπεια το 1918 δεν θα επαναληφθεί...». Αυτό το κάλεσμα οδηγούσε σε περαιτέρω καταστροφή. Άλλοι υπάκουαν και άλλοι προσπαθούσαν να σώσουν τον εαυτό τους. Για την αντιμετώπιση των τελευταίων συστάθηκαν έκτακτα μεταφερόμενα στρατοδικεία, που δίκάζαν με συνοπτικές διαδικασίες, τα οποία γρήγορα μετατράπηκαν σε περιφερόμενα εκτελεστικά αποσπάσματα. Ωστόσο η δυναμικότητα των Γερμανών στις μάχες σώμα με σώμα υπερτερούσε πολύ σε σχέση με των συμμάχων, επιφέροντας μεγάλες απώλειες στο σοβιετικό στρατό μέχρι το τέλος.¹⁰

⁹ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 21.

¹⁰ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 35-45.

Οι αριθμοί ήταν άνιστοι. Το Δυτικό Μέτωπο Γερμανίας υπερασπίζονταν 462.000 στρατιώτες απέναντι σε 3.500.000 συμμαχικών στρατιωτών. Όταν σε μια γέφυρα τα εκρηκτικά δεν πυροδοτήθηκαν και οι σύμμαχοι τη βρήκαν και προέλασαν τα στρατεύματά τους ο χρόνος μετρούσε αντίστροφα. Μέσα σε δυο εβδομάδες το Μάρτιο το Ζάαρ, το Καϊζερσλάουτερν, το Βορμς και το Μάιντς, το Μανχάιμ, η Φρανκφούρτη και η Χαιδελβέργη έπεφταν. Από το Ρήνο στα δυτικά μέχρι το Όντερ στα ανατολικά, η Γερμανία έβλεπε τα συμμαχικά στρατεύματα να προελαύνουν. Η ναζιστική διοίκηση αποφάσισε να εμψυχώσει το στρατό και τον πληθυσμό της. Στρατιωτικοί της Βέρμαχτ επιλέχθηκαν για να μιλήσουν, αφού το έντυπο υλικό δεν μπορούσε να φτάσει μακριά. Στις ομιλίες επιχειρήθηκε η μείωση της πολεμικής ικανότητας των Αμερικανών και τονίστηκε ότι οι βρετανικές δυνάμεις άγγιζαν τα όρια αντοχής τους. Απέναντι στα ηττοπαθή σχόλια στρατιωτών έπρεπε τα επισημαίνεται ότι η κρίση μπορούσε να ξεπεραστεί με αποφασιστικότητα και στις κατηγορίες ότι το Κόμμα ευθυνόταν για τον πόλεμο θα απαντούσαν ότι άλλοι τον είχαν κηρύξει στη Γερμανία που επεδίωκαν την πλήρη εξάλειψη της από τον χάρτη. Η προπαγάνδα ήταν έκδηλη. Ένας κατώτερος αξιωματικός του Δυτικού Μετώπου τον ίδιο μήνα έγραψε στο ημερολόγιο του *«όπου και να πας, μόνο μια φράση ακούς: κάποιος να βάλει ένα τέλος στην παράνοια»*. Από την άλλη υπήρχαν και αυτοί που εξακολουθούσαν να πιστεύουν τον Χίτλερ και να μάχονται. Ένας Συνταγματάρχης έγραψε *«...στο τέλος θα κερδίσουμε ... ξέρω ότι πολλοί με περιγελούν ... το φωνάζω ... ο Φύρερ δεν είναι απατεώνας ... ώστε να πει ψέματα και να οδηγήσει το λαό στο θάνατο...»*. Στην πραγματικότητα από ένα δείγμα στρατιωτών που συνελήφθησαν από τους Δυτικούς Συμμάχους το Μάρτιο, προέκυψε ότι μόλις το 21% εξακολουθούσε να πιστεύει στον Φύρερ, με το 72% να μην έχει πίστη σε αυτόν και το 7% να πιστεύει ακόμη σε μια γερμανική νίκη.¹¹

Στην πόλη Άνσπαχ ο στρατιωτικός διοικητής της πόλης Μάγιερ που ήταν φανατικός ναζιστής παρέμενε για να υπερασπιστεί την πόλη, ενώ ο περιφερειακός διοικητής είχε διαφύγει με πλήθος στρατιωτών. Ο 19χρονος φοιτητής Θεολογίας Λίμπερτ έχοντας δει μια άλλη πόλη νωρίτερα να καταστρέφεται από τον Κόκκινο Στρατό αποφάσισε να σώσει το γραφικό αρχιτεκτονικό Άνσπαχ, κόβοντας τις τηλεφωνικές γραμμές που συνέδεαν τη βάση του διοικητή με τη Βέρμαχτ. Όμως η βάση είχε ήδη μετακινηθεί. Μέλη της Χιτλερικής Νεολαίας τον εντόπισαν και η

¹¹ I. Kershaw, *To Τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015, σ.318-343.

αστυνομία τον συνέλαβε. Ο Μάγιερ σύστησε ένα τριμελές δικαστήριο αποτελούμενο από τον αρχηγό της αστυνομίας, τον αναπληρωτή και το βοηθό του Μάγιερ. Μετά την ολιγόλεπτη στημένη δίκη, όπου ο Λίμπερτ δεν είχε το δικαίωμα της υπεράσπισης, του ανακοινώθηκε η καταδίκη του. Ενώ του περνούσαν τη θηλιά μπροστά από το Δημαρχείο, ο νεαρός ξέφυγε, αλλά σε λίγα μέτρα συνελήφθη από αστυνομικούς που τον έσυραν στην κρεμάλα. Το πλήθος που είχε συγκεντρωθεί απλά παρακολουθούσε. Του πέρασαν τη θηλιά και το σκοινί την τελευταία στιγμή κόπηκε. Την ξαναπέρασαν και τον κρέμασαν. Τέσσερις ώρες αργότερα οι Αμερικανοί μπήκαν στην πόλη. Αυτό το περιστατικό δείχνει ότι το ναζιστικό καθεστώς αν και κατέρρεε, σε μεγάλο βαθμό μέχρι τελευταία στιγμή σε πολλά σημεία λειτουργούσε παρά τις αντίξοες συνθήκες.¹²

Από την άλλη στη Ρηνανία υπήρξαν κρούσματα παράδοσης με τους πολίτες να βρίζουν τους στρατιώτες, κατηγορώντας τους για παράταση του πολέμου. Οι κάτοικοι ετοίμαζαν λευκές σημαίες και προχωρούσαν σε δολιοφθορές, ενώ έκαιγαν εμβλήματα του Κόμματος, προτρέποντας τους στρατιώτες να λιποτακτήσουν. Αν αυτή η μορφή αντίστασης ήταν τοπική, η επιθυμία για ολοκλήρωση του πολέμου ήταν ευρεία. Στο Ανατολικό Μέτωπο η λιποταξία ήταν πιο ανησυχητική. Το Κόμμα σκεφτόταν μια γενική έφοδο σε συγκεκριμένη ημερομηνία για να μαζέψει όσους έφευγαν ή ακόμη και την εκτέλεση. Μια γυναίκα θυμάται τέσσερα πτώματα στρατιωτών να κρέμονται με την επιγραφή «*Δεν πίστεψα στον Φύρερ*» ή «*Είμαι ένας δειλός*». Σε εφαρμογή τέθηκε και η φυλάκιση μελών των οικογενειών των στρατιωτών για εκφοβισμό. Ο πληθυσμός είχε την ελπίδα ότι θα μπορούσε να βρεθεί υπό την κυριαρχία των Βρετανών και των Αμερικανών πριν έλθουν οι Σοβιετικοί. Οι αναφορές ενημέρωναν το Κόμμα ότι τα τρόφιμα είχαν μειωθεί, η προμήθεια του νερού γινόταν μόνο από βρύσες στο δρόμο, ηλεκτρικό και αέριο είχαν κοπεί, τα νοσοκομεία δεν μπορούσαν να περιθάλψουν το σύνολο τραυματιών και οι σιδηρόδρομοι είχαν ζημιές. Οι ταχυδρομικές υπηρεσίες που μετέφεραν και τις ανθρώπινες αγωνίες των οικογενειών είχαν σχεδόν καταρρεύσει. Ο υπουργός Ταχυδρομείων διέταξε αν δεν υπήρχαν τρένα σε λειτουργία, να χρησιμοποιούνταν αυτοκίνητα έως το πλησιέστερο σιδηροδρομικό σταθμό. Αν δεν υπήρχαν αυτοκίνητα να χρησιμοποιούνταν τοπικά μέσα ή ποδήλατα ακόμη και πεζή. Από τις 2.075 εφημερίδες του 1937, πλέον κυκλοφορούσαν 814 με δύο έως τέσσερις σελίδες και το

---

¹² I. Kershaw, ό.π., σ. 19-20.

ραδιόφωνο παρά τις διακοπές ρεύματος παρέμενε οδηγός ενημέρωσης και ψυχαγωγίας σε αρκετές πόλεις.¹³

Στις επαρχίες οι γκαουλάιτερ αντιπροσώπευαν τη ριζοσπαστική προσπάθεια του Κόμματος να προβάλλει την ύστατη άμυνα. Για παράδειγμα ο γκαουλάιτερ της Σουηβίας πρότεινε τη χρήση πιλότων αυτοκτονίας, που θα έριχναν αεροσκάφη με βόμβες επάνω στις αμερικανικές γέφυρες ανεφοδιασμού. Όταν η ιδέα δεν προχώρησε, πρότεινε ένα είδος ανταρτοπόλεμου από τις ομάδες *Werwolf* και *Freikorps - Adolf Hitler*. Αξιοσημείωτες ενέργειες αυτών των ομάδων ήταν η δολοφονία δημάρχων σε περιοχές της δυτικής Γερμανίας, που είχαν τοποθετηθεί από την αμερικανική πλευρά. Στο σύνολο τα θύματα από τις επιχειρήσεις τους ανήλθαν σε 3.000 έως 5.000, αριθμός μικρός συγκριτικά με τη συμμαχική δύναμη. Ενώ ο Κόκκινος Στρατός έφτανε στο Βερολίνο εκφράστηκαν σε επίπεδο ηγεσίας φωνές για πιθανή συνθηκολόγηση, τις οποίες απέρριψε ο Χίτλερ μονομιάς. Εκείνος πίστευε ότι οι διαπραγματεύσεις γίνονται από θέση ισχύος και πιθανή διαπραγμάτευση οδηγούσε σε οριστική συνθηκολόγηση, ανατρέποντας την πολύχρονη πολιτική του σταδιοδρομία. Τόσα χρόνια είχε κατακεραυνώσει τη συνθηκολόγηση του 1918, γι' αυτό δεν ήταν δυνατόν να πράξει το ίδιο και να συνθηκολογήσει. Επιπλέον η ένδοξη πτώση του ερχόταν σε αρμονία με το μυθικό και ένδοξο γερμανικό παρελθόν.¹⁴

Εν τω μεταξύ στα γερμανικά εδάφη εξελισσόταν μια τεράστια πληθυσμιακή μετακίνηση που θα ξεπερνούσε τα 5.500.000 εκδιωχθέντων που γνώριζαν την προσφυγιά. Αυτή η αναγκαστική μετακίνηση μετασχημάτισε την κοινωνική ανθρωπογεωγραφία. Οι Γερμανοί εκδιώκονταν τόσο από εδάφη που δεν τους ανήκαν και είχαν εγκατασταθεί από το ναζιστικό καθεστώς, το οποίο είχε εκδιώξει άλλους, όσο και από περιοχές που θεωρούνταν η καρδιά της γερμανικής ταυτότητας όπως η Πρωσία, λίκνο του γερμανικού μιλιταρισμού και που σύμφωνα με τους Συμμάχους έπρεπε να ξεριζωθεί. Σε κάθε περίπτωση οι Γερμανοί που έφταναν από τα ανατολικά ήταν σωματικά και ψυχολογικά εξασθλιωμένοι. Είχαν προηγηθεί караβάνια από άλογα με φορτωμένα κάρα με τα απαραίτητα των νέων μεταναστών. Κομβίοι πενήντα κάρων την ημέρα διένυε περίπου τριάντα χιλιόμετρα. Επικεφαλής των πορειών συνήθως ήταν κάποιος που είχε μια θέση στην τοπική κοινωνία. Όσοι έφευγαν από τα χωριά ήταν ενωμένοι, όσοι αναχωρούσαν από τις πόλεις ταξίδευαν μόνοι, μετά την

¹³ I. Kershaw, ό.π., σ. 344-359.

¹⁴ I. Kershaw, ό.π., σ. 365-368.

εντολή του Χίτλερ να μεταφέρονται κατά προτεραιότητα ο στρατός και τα εφόδιά του, αντιμετωπίζοντας περισσότερους κινδύνους. Υπήρχαν περιπτώσεις που οι Σοβιετικοί προλάβαιναν το κομβόι. Υπήρχε ένα γενικευμένο κλίμα φόβου, ανασφάλειας, οργής και πικρίας προς το καθεστώς που δεν φρόντιζε το λαό του και οι αναφορές που έφταναν στο Ράιχ το επιβεβαίωναν. Οι περισσότεροι εγκαταστάθηκαν στην ύπαιθρο, αφού οι πόλεις σφυροκοπούνταν, αλλά οι νεοφερμένοι είχαν να αντιμετωπίσουν την καχυποψία των υπολοίπων. Η εκδίωξη θα άφηνε βαθιές πληγές και θα έπρεπε να περάσουν χρόνια για να μην θεωρούν τους εαυτούς τους πρόσφυγες, αλλά πολίτες της Δυτικής ή της Ανατολικής Γερμανίας.¹⁵

Αναμφίβολα οι μετακινήσεις έγιναν υπό άθλιες συνθήκες και οι εκδιωχθέντες από τα εδάφη της Πολωνίας και της Τσεχοσλοβακίας πέθαναν στο δρόμο. Αλλά και οι Σύμμαχοι δεν ήταν έτοιμοι να υποδεχτούν τους πρόσφυγες που συνέρρεαν, είτε διότι ο πόλεμος ήταν ακόμη σε εξέλιξη, είτε διότι αργότερα που τελείωσε δεν ήταν έτοιμες οι υποδομές. Μόλις έφευγαν οι Γερμανοί, τα ίχνη τους πίσω σβήνονταν. Κωμοπόλεις, χωριά και δρόμοι μετονομάστηκαν, μνημεία κατεδαφίστηκαν και η εκφορά της γερμανικής γλώσσας απαγορεύτηκε. Το σύνθημα στην Πολωνία ήταν «*Εδώ ήμασταν, εδώ είμαστε, εδώ θα είμαστε*». Ωστόσο, αν και ο εκτοπισμός υπήρξε βίαιος σε καμία περίπτωση δεν ακολουθήθηκε πολιτική γενοκτονίας και δεν προχώρησαν σε εξόντωση.¹⁶

Πίσω στα ηγετικά στελέχη ένας από τους υψηλόβαθμους στρατιωτικούς, ο Χίμλερ επικεφαλής των SS επιχείρησε να διαπραγματευτεί με τον Μπερναντότ, μέλος της βασιλικής οικογένειας της Σουηδίας, όταν ο τελευταίος βρέθηκε στο Βερολίνο για να διαπραγματευτεί την απελευθέρωση αιχμαλώτων με σκανδιναβική καταγωγή, με σκοπό να κάνει ένα άνοιγμα προς τη Δύση. Ο Βολφ αρχηγός των SS στην Ιταλία ανέλαβε τις ρυθμίσεις για την άνευ όρων παράδοση των γερμανικών στρατευμάτων στην Ιταλία, επιδιώκοντας να σώσει τον εαυτό του και να του δοθεί αμνηστία. Ο Καλτενμπρούνερ αρχηγός Ασφάλειας έκανε τις δικές του συζητήσεις για ξεχωριστή συμφωνία με τη δυτική πλευρά. Ο συνεργάτης του Χίτλερ Σπέερ βλέποντας την εμμονή του ηγέτη για την καταστροφή των βιομηχανικών υποδομών έπαιρνε αποστάσεις, καθώς θεωρούσε ότι τα εργοστάσια έπρεπε να ακινητοποιηθούν προσωρινά, αλλά όχι να καταστραφούν για να ανακάμψει στην πορεία η λειτουργική

¹⁵ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 89-114.

¹⁶ K. Lowe, *Όλεθρος: η Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα 2018, σ. 307-322.

οικονομία. Στις 15 Μαρτίου 1945 ενημέρωσε ότι η κατάρρευση της οικονομίας θα γινόταν σε ένα έως δυο μήνες και έπειτα η συνέχιση του πολέμου από στρατιωτική άποψη θα ήταν πλήρως καταδικασμένη. Ήταν καθήκον του Κόμματος να εξασφαλίσει για το λαό του τις δυνατότητες να ανακάμψει μελλοντικά, θέση που δεν συμεριζόταν ο Χίτλερ. Η νερόνεια διαταγή του Φύρερ τόνιζε την καταστροφή όλων των υποδομών που μπορούσε να χρησιμοποιήσει ο εχθρός και υπεύθυνη για την καταστροφή σε μεταφορές και επικοινωνίες ήταν η στρατιωτική διοίκηση και για τις βιομηχανίες οι γκαουλάιτερ. Ο Χίτλερ ήταν αμείλικτος. *«Αν ο πόλεμος χαθεί, τότε θα χαθεί και ο λαός ... που απέδειξε ότι είναι πιο αδύναμος και το μέλλον ανήκει στους πιο δυνατούς ... αυτό που θα απομείνει από τον λαό ... θα είναι κατώτερης ποιότητας άτομα μιας και οι καλύτεροι έχουν ήδη πεθάνει»*. Ωστόσο, βιομήχανοι και επικεφαλής εργοστασίων συνεργάστηκαν με τοπικά στελέχη του Κόμματος για να εμποδίσουν την παράλογη πλήρη καταστροφή. Οι υψηλόβαθμοι του τρίτου Ράιχ αν και έβλεπαν ότι ο Χίτλερ έφτανε στο τέλος του, απέφυγαν να έρθουν σε ανοιχτή ρήξη μαζί του. Δεν αμφισβήτησαν τον δικτάτορα καθώς προσπαθούσαν να ζήσουν και να διασφαλιστούν στην άγνωστη εποχή που ερχόταν.¹⁷

Τον Απρίλιο του 1945 δύσκολα μπορεί κάποιος να υποστηρίξει ότι υπήρχε λειτουργικό γερμανικό κράτος. Η ραχοκοκαλιά της Βέρμαχτ από τον Ιανουάριο μέχρι το Μάρτιο τσακίστηκε από τις σφοδρές επιθέσεις των σοβιετικών, αμερικανικών, βρετανικών και καναδικών στρατευμάτων. Η αμφιλεγόμενη απόφαση του Αϊζενχάουερ να μείνει στα νότια και να ενωθεί εκεί με τους Σοβιετικούς, έδωσε τη δυνατότητα στο Στάλιν να προχωρήσει στο Βερολίνο πριν προλάβουν να φτάσουν οι Δυτικοί. Παραμονές της επίθεσης ο Χίτλερ στην τελευταία ημερήσια διαταγή μεταξύ άλλων είπε *«αυτή τη στιγμή όποιος δεν εκπληρώνει το καθήκον του ενεργεί ως προδότης του λαού»*.¹⁸ Βέβαια οι εντολές δεν έφταναν πολύ μακριά. Οι Γερμανοί είχαν να αντιμετωπίσουν πέρα από τις συμμαχικές λεηλασίες που γίνονταν άκριτα σε ένοχους και αθώους και αυτές των εργατών που τώρα είχαν την ευκαιρία να εκδικηθούν τα πρώην αφεντικά τους. Μετά την κατάληψη των πόλεων ο Σύμμαχοι άφηναν τους εργάτες να λεηλατούν, καθώς η απαγόρευση κυκλοφορίας αφορούσε τους Γερμανούς και όχι τις άλλες εθνικότητες. Επιπλέον πολλοί Γερμανοί έβλεπαν

¹⁷ I. Kershaw, ό.π. σ. 370-380.

¹⁸ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 115-117.

πως ήταν η ώρα να εκδικηθούν άλλους Γερμανούς, που θεωρούσαν υπεύθυνους για τις κακουχίες τους, ενώ σε πολλές περιπτώσεις ήταν αθώοι.¹⁹

Οι διαταγές στις μεταφορές ήταν συγκεκριμένες και απόλυτες. Έπρεπε να ακολουθηθούν με αυστηρότητα και προσήλωση. Σε περίπτωση εκκένωσης η σειρά ήταν η εξής: πρώτα η Βέρμαχτ, μετά το κάρβουνο, μετά τα τρόφιμα, μετά οι πρόσφυγες. Η πρόταση του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού να παράσχει ζώνες ασφαλείας στον άμαχο πληθυσμό, απορρίφτηκε ως προσπάθεια ανακάλυψης των θυλάκων της γερμανικής αντίστασης. Ο γερμανικός λαός δεν χρειαζόταν προστασία, αλλά να δώσει μάχη. Η κήρυξη των πόλεων που κινδύνευαν από τα συμμαχικά στρατεύματα σε οχυρά για τη σωτηρία τους έθνους, του Κόμματος και της ναζιστικής εξουσίας ανέβασε κι άλλο τον αριθμό των θυμάτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η πόλη Μπρεσλάου που ο γκαουλάτερ κήρυξε ως οχυρό, δημοσιεύοντας την είδηση στις εφημερίδες. Οι κάτοικοι έπρεπε να υπερασπιστούν το οχυρό μέχρι το τέλος. Τελικά τα σοβιετικά στρατεύματα επιτέθηκαν και στη συνέχεια πυρπόλησαν τα σπίτια. Αποκομμένο καθώς ήταν σιδηροδρομικά, εφοδιαζόταν από ένα αεροδρόμιο λίγο πιο έξω από την πόλη το οποίο κυριεύτηκε. Τότε οι κάτοικοι άρχισαν να φτιάχνουν έναν αεροδιάδρομο κατά μήκος της κεντρικής λεωφόρου. Ανατίναξαν κτήρια και γυναικόπαιδα απομάκρυναν τα ερείπια, ενώ οι σοβιετικές δυνάμεις εξαπέλυαν νέες επιθέσεις. Τρεις μήνες άντεξε η αντίσταση. Η πόλη ζήτησε από τον Χίτλερ άδεια για συνθηκολόγηση, αλλά εκείνος αρνήθηκε. Η παράδοση παραδόξως έγινε μετά την πτώση του Βερολίνου με την πόλη να έχει καταστραφεί στα δυο τρίτα, και του νεκρούς στρατιώτες να ανέρχονται σε 6.000 Γερμανούς, 8.000 Σοβιετικούς και 10.000 άμαχους, εκ των οποίων οι 3.000 ήταν αυτόχειρες.²⁰ Κι όμως όπου η Γερμανία δεν είχε βρεθεί ακόμη υπό την κατοχή των στρατευμάτων, δεν υπήρχε η αναρχία όπως σε άλλες περιοχές. Μισθοί και ημερομίσθια καταβάλλονταν έως τον Απρίλιο του 1945 και περιορισμένες μορφές διασκέδασης, όπως κινηματογράφοι και μουσική έδιναν σύντομη διέξοδο στους πολίτες. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις 23 Απριλίου πραγματοποιήθηκε ο τελευταίος ποδοσφαιρικός αγώνας μεταξύ Μπάγερν Μονάχου και TSV 1860 Μονάχου. Το σκορ ήταν 3-2.²¹

¹⁹ R. Bessel, *ό.π.*, σ. 185-187.

²⁰ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 57-61.

²¹ I. Kershaw, *Το Τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015, σ. 22-23.

1.3 Ιστορίες στα συρματοπλέγματα

Η σταδιακή κατάρρευση της γερμανικής διοίκησης προκαλούσε δυσχέρειες στη διαχείριση των στρατοπέδων. Οι συμμαχικές δυνάμεις απελευθέρωναν τους κρατούμενους πρώτα από ανατολικά και στη συνέχεια από δυτικά. Οι Γερμανοί επεδίωκαν να εκκενώσουν στρατόπεδα για να εμποδίσουν την απελευθέρωση και εξανάγκαζαν τους κρατούμενους σε ανώφελες πορείες θανάτου. Η ασιτία, το ψύχος, οι ασθένειες και οι εκτελέσεις κατά τη διάρκεια της μεταφοράς κόστισαν μόνο το πρώτο τρίμηνο του 1945 έως και 350.000 ζωές σε σύνολο 700.000. Ένας από τους κρατούμενους που απελευθερώθηκε εξαναγκάστηκε να ξεφορτώσει νεκρούς από βαγόνια που μετέφεραν αιχμαλώτους από την Πολωνία στη Γερμανία. Επί είκοσι ημέρες οι Γερμανοί τους μετέφεραν με ανοικτά βαγόνια χωρίς τροφή. Άλλοι πέθαναν, άλλοι εκτελέστηκαν. Όπως δήλωσε *«όταν πιάναμε τους νεκρούς συχνά χέρια, πόδια ή κεφάλια κόβονταν και μας έμεναν στα χέρια αφού τα πτώματα ήταν παγωμένα»*. Παρόμοια ήταν και η κατάσταση ανάμεσα στους φυλακισμένους. Οι φυλακές άνοιξαν και οι τρόφιμοι μεταφέρθηκαν προς την Κεντρική και Δυτική Γερμανία συχνά πεζοί, δίχως τον κατάλληλο ρουχισμό και συχνά χωρίς φαγητό. Πολλοί δεν άντεξαν.²²

Αυτές οι χαοτικές εκκενώσεις και πορείες θανάτου χαρακτηρίζονταν από έλλειψη στοιχειώδους λογικής από τη μεριά του καθεστώτος. Οι κρατούμενοι δεν έπρεπε να πέσουν στα χέρια των Συμμάχων, αλλά να μεταφερθούν στο εσωτερικό του Γ' Ράιχ, όπου θα μπορούσαν πιθανόν να αξιοποιηθούν σαν διαπραγματευτικό χαρτί. Στις πορείες θανάτου τον έλεγχο είχαν πλήρως οι φρουροί, με κάποια εκπαίδευση για τη συμπεριφορά τους απέναντι στους εχθρούς που φυλούσαν. Στην πραγματικότητα οι κρατούμενοι είχαν παραδώσει τα κλειδιά της ζωής τους, δίχως τη συγκατάθεση τους στους φρουρούς. Ένας κρατούμενος που διασώθηκε ανέφερε το περιστατικό ενός φρουρού που δεν θα ήταν πάνω από είκοσι χρονών και πυροβόλησε έναν ανήλικο επειδή δεν μπορούσε να ακολουθήσει το γρήγορο ρυθμό της πορείας. Γι' αυτούς οι κρατούμενοι ήταν ανώνυμοι, ένα φορτίο στο γρανάζι της ορθολογιστικής ναζιστικής γραφειοκρατικής τελετουργικής παράνοιας.²³

Αναμφίβολα ένα από τα σύμβολα εξαχρείωσης της ανθρώπινης φύσης ήταν τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Μαζί με αυτά το ναζιστικό καθεστώς δημιούργησε

²² R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 71-74.

²³ I. Kershaw, *Το Τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015, σ. 424-428.

στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας, στρατόπεδα ασθενών και στρατόπεδα εξόντωσης. Η απελευθέρωση από τα αμερικανικά στρατεύματα σόκαρε τους στρατιώτες με αποκορύφωμα το Νταχάου στο οποίο δώσανε μάχη. Εκεί βρήκαν σώματα γυμνά στοιβαγμένα σε αποθήκες και ένα τρένο 29 βαγονιών με χιλιάδες νεκρούς εντός του. Πολλοί στρατιώτες πήραν το νόμο στα χέρια τους και τραυμάτισαν τους φρουρούς, ενώ μετά τους παρέδωσαν στους κρατούμενους. Ο Χάλετ Αμερικανός στρατιώτης δήλωσε «...ένας στρατιώτης έδωσε σε έναν κρατούμενο μια ξιφολόγη και τον παρακολούθησε να αποκεφαλίζει τον άνδρα ... πολλοί φρουροί πυροβολήθηκαν στα πόδια για να μην μπορούν να κουνηθούν και ... αυτό είναι όλο που μπορώ να πω...». Οι Βρετανοί φτάνοντας στο Μπέργκεν – Μπέλσεν ξεναγήθηκαν στο στρατόπεδο από το ίδιο τον διοικητή. Σοκαρίστηκαν όταν διαπίστωσαν τον αδιάφορο τρόπο συμπεριφοράς των κρατουμένων απέναντι στην κοινή διαβίωση με πτώματα και στις περιπτώσεις κανιβαλισμού. Ένας αξιωματικός δήλωσε «Μια γυναίκα πολύ αδύναμη για να σταθεί, στηριζόταν σε ένα σωρό από πτώματα, καθώς μαγείρευε το φαγητό της ... μια γυναίκα στεκόταν ολόγυμνη και πλενόταν με ένα σαπούνι στο νερό μιας δεξαμενής μέσα στην οποία επέπλεαν τα υπολείμματα ενός παιδιού». Σε πολλές περιπτώσεις οι Βρετανοί ανάγκασαν τους Γερμανούς να ενταφιάσουν τους νεκρούς με γυμνά τα χέρια τους και όποιος έφερνε αντίρρηση δεχόταν χτύπημα με τον υποκόπανο του τυφεκίου.²⁴

Η απελευθέρωση των στρατοπέδων έδωσε μια νέα ηθική διάσταση στα γεγονότα. Ότι είχαν κάνει μέχρι τότε οι Σύμμαχοι όπως βομβαρδισμοί, απαίτηση για άνευ όρων παράδοση φάνταζε δικαιολογημένο. Παράλληλα θα θεωρούνταν δικαιολογημένο ότι θα έκαναν στην πορεία. Ωστόσο αυτά που έγιναν πίσω από τα συρματοπλέγματα, τους ενοχοποιούσαν όλους ακόμη και τους απελευθερωτές. Οι κρατούμενοι είχαν δώσει όνομα στην ελπίδα. Εκδίκηση. Πολλοί ιστορικοί δεν στέκονται στα γεγονότα που έλαβαν χώρα εντός των στρατοπέδων ως πράξεις εκδίκησης με το σκεπτικό ότι αυτά ήταν σχετικά ασήμαντες μπροστά σε όσα είχαν ήδη πάθει πολλοί κρατούμενοι το προηγούμενο διάστημα. Πολλοί επιζώντες στρατοπέδων ακόμη και αν δεν βιαιοπράγησαν εναντίον φρουρών ήταν αυτόπτες μάρτυρες σε αντίστοιχα επεισόδια. Κι όταν δεν υπήρχαν φρουροί για να τιμωρηθούν,

²⁴ K. Lowe, *Όλεθρος: Η Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα 2018, σ. 119-129.

οι επιζώντες άντρες, γυναίκες ακόμη και παιδιά στρέφονταν εναντίον άλλων κρατουμένων που είχαν δοσοληψίες με τους Ναζί τους λεγόμενους *κάπος*.²⁵

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία του Πολωνοεβραίου Γκόνταρτς για λογαριασμό του Αυτοκρατορικού Πολεμικού Μουσείου του Λονδίνου για την εκδίκηση που πήρε απέναντι στους Γερμανούς ακόμη και καιρό μετά την απελευθέρωση. *«Συμμετείχαμε όλοι. Ήταν γλυκό. Το μόνο πράγμα που λυπάμαι είναι που δεν έκανα περισσότερα ... υπήρξε ένα ιδιαίτερο περιστατικό ... μέναμε σε στάβλους και υπήρχε ένας Γερμανός αξιωματικός που κρυβόταν εκεί. Τον βρήκαμε και του κάναμε ότι έκαναν κι άλλοι σε εμάς. Τον δέσαμε σε ένα δέντρο και τον πυροβολήσαμε ... ήταν ίσως το μόνο πράγμα για το οποίο άξιζε τον κόπο να επιβιώσει κανείς από τον πόλεμο: να μπορέσει να το κάνει. Και η ικανοποίηση ήταν μεγάλη»*. Μια ομάδα που ιδρύθηκε από τον Εβραίο Κόβνερ και ονομάστηκε Εκδικητές είχε στο στόχαστρό της περισσότερους από 100 υπόπτους - εγκληματίες πολέμου. Επιπλέον σε μια φυλακή για άντρες των SS τοποθέτησαν βόμβα, σκοτώνοντας 80 ναζιστές. Σύνθημα τους ήταν *«Ένας Γερμανός για έναν Εβραίο»* και στόχος τους η δολοφονία έξι εκατομμυρίων Γερμανών. Το σχέδιο τους ήταν η δηλητηρίαση του νερού πέντε γερμανικών πόλεων, αλλά η σύλληψη του Κόβνερ όταν προσπάθησε να περάσει το δηλητήριο από την Παλαιστίνη στην Ευρώπη ματαίωσε τα σχέδια. Περισσότερη επιτυχία είχε το σχέδιο τους για δηλητηρίαση του ψωμιού σε ένα στρατόπεδο κράτησης ναζιστών, όπου 2.000 Γερμανοί δηλητηριάστηκαν, αν και δεν είναι ξεκάθαρο πόσοι έχασαν τη ζωή τους. Οι περισσότεροι Εβραίοι την επαύριον του πολέμου ήταν πολύ αδύναμοι για εκδίκηση και αναζήτησαν την ηθική ισορροπία, όχι μέσα από αντίποινα, αλλά σε νέα αμόλυνη γη. Η Παλαιστίνη κυοφόρησε την ελπίδα ενός ανερχόμενου εβραϊκού κράτους, όπου οι Εβραίοι δεν θα μπορούσαν να εκδιωχθούν. Το αντίθετο θα ήταν οι κυρίαρχοι.²⁶

1.4 Ανατομία του ολοκαυτώματος

Για να κατανοηθεί καλύτερα η ανάγκη για εκδίκηση πρέπει να αναλυθεί κοινωνιολογικά το ολοκαύτωμα το οποίο επηρέασε καθοριστικά όποιον επέζησε. Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο *Bauman* στη νεωτερικότητα εντοπίζεται το φαινόμενο της συστηματικής παραγωγής ανθρώπινων απορριμμάτων, που αποτελούν το παραγωγικό αποτέλεσμα της κοινωνίας και του εκσυγχρονισμού, ενώ

²⁵ K. Lowe, ό.π., σ. 132-133.

²⁶ K. Lowe, ό.π., σ. 134-138.

χαρακτηρίζονται ως άχρηστο υλικό για την ίδια την κοινωνία και ως παρενέργεια της επιδιωκόμενης ευταξίας μέσω συνειδητού σχεδιασμού.²⁷ Το όραμα της καθαρότητας για τον *Bauman* αποτελεί ένα ιδανικό και μια κατάσταση πραγμάτων, που έχουν τοποθετηθεί σε συγκεκριμένες θέσεις, λέγοντας ότι αν το ανθρώπινο στοιχείο δεν είχε επέμβει θα βρισκόταν αλλού. Στην αντίπερα όχθη είναι η βρομιά, που συνδέεται με τη θέση των πραγμάτων, με την αταξία που αυτά έχουν σε σχέση με το όραμα κάποιων υποκειμένων. Αυτή η πολυπόθητη ευταξία και το όραμα της καθαρότητας συγκρούεται με την αμοιβαία προοπτική, η οποία αναφέρεται στη δυνατότητα να μπορεί κάποιος να φανταστεί τον εαυτό του στη θέση άλλου και το αντίστροφο. Η έλευση του ξένου όμως θρυμματίζει τη σταθερότητα.²⁸

Κατά την προνεωτερική εποχή ο ξένος μετά από ένα χρονικό διάστημα δεν μπορούσε να παραμείνει άγνωστος, αφού είτε εκδιωκόταν, είτε αφομοιωνόταν. Στη νεωτερικότητα λαμβάνονται πιο αυστηρά μέτρα που συνοψίζονται σε δυο αλληλοσυμπληρούμενες κατηγορίες με φιλελεύθερες προεκτάσεις (*ανθρώπινο υποκείμενο ισούται με πολιτισμένο ον που αποτελεί εύκαμπτο υλικό*) ή ρατσιστικές (*τα ανθρώπινα υποκείμενα δεν απαλλάσσονται από τα ελαττώματά τους, αλλά μπορεί να απαλλαχθεί ο κόσμος από αυτούς*). Η *ανθρωποφαγική* μέθοδος εξαφανίζει τους ξένους, καταπίνοντας τους και μεταμορφώνοντας τους σε κάτι ίδιο με τους ντόπιους, απορροφώντας γλωσσικές, πολιτισμικές ή άλλες διαφορές. Η άλλη μέθοδος αποκαλείται *ανθρωποεμετική* και ξερνάει το ξενικό στοιχείο, περιθωριοποιώντας το έξω από τον τακτοποιημένο χώρο, γκετοποιώντας το αδιόρατα, αλλά πραγματικά από τον υπόλοιπο κόσμο (*η πόλη από χώρος ασφάλειας του παρελθόντος, μεταμορφώνεται σε εστία κινδύνου*). Υπάρχει και μια τρίτη περίπτωση που αποτελεί φυσική εξόντωση των ξένων με κορυφαίο παράδειγμα το Ολοκαύτωμα, που είναι προϊόν της νεωτερικότητας. Ο *Bauman* ταυτίζει το νεωτερικό κράτος με κηπουρό που δεν επιτρέπει να φυτρώσει κάτι που δεν έχει φυτέψει ο ίδιος και τους Εβραίους με ανεπιθύμητη παραφυάδα που πρέπει να ελεγχθεί, οι οποίοι δολοφονήθηκαν στο πλαίσιο τυπικής ορθολογικότητας διαμόρφωσης της κοινωνίας.²⁹

²⁷ Ν. Δεμετζής – Κ. Περέζους, «Ο Ζίγκμουντ Μπάουμαν και η διφορούμενη νεωτερικότητα», στο: Σ.Μ. Κονιόρδος (επιμ), *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα*, Αθήνα 2010, σ. 358-360.

²⁸ Ζ. Μπάουμαν, *Η Μετανεωτερικότητα και τα δεινά της*, Αθήνα 2002, σ. 23-32.

²⁹ Ν. Δεμετζής – Κ. Περέζους, «Ο Ζίγκμουντ Μπάουμαν και η διφορούμενη νεωτερικότητα», στο: Σ.Μ. Κονιόρδος (επιμ), *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα*, Αθήνα 2010, σ. 361-363.

Ως προϊόν της νεωτερικότητας το Ολοκαύτωμα πραγματοποιήθηκε σε συνθήκες εκβιομηχάνισης, με το Άουσβιτς να λειτουργεί ως σύγχρονο εργοστάσιο με πρώτη ύλη τον άνθρωπο και τελικό προϊόν το θάνατο, που μεταφερόταν εκεί με τη βοήθεια ενός πλήρως οργανωμένου σιδηροδρομικού δικτύου. Η ορθολογική γραφειοκρατία κατέληξε στο συμπέρασμα της εξόντωσης των Εβραίων, η οποία και χρησιμοποιήθηκε σε συνδυασμό με τα ορθολογικά βιομηχανικά επιτεύγματα για μια καλύτερη κοινωνία. Αυτή η γραφειοκρατία ενώ μπορεί να χρησιμοποιηθεί ανθρωπιστικά, πιθανότερο είναι να χρησιμοποιηθεί απάνθρωπα, καθώς επιδιώκει το βέλτιστο, εξομοιώνοντας άνθρωπο με άνθρωπο και άνθρωπο με αντικείμενο. Η ορθολογική γραφειοκρατία (*έμφαση στην αποδοτικότητα βασανιστηρίων, ποσοτικοποίηση θανάτων*), ο αντισημιτισμός της εποχής, ο βιολογικός ορισμός των Εβραίων ως κατώτερα όντα, η απουσία ηθικών ενδοιασμών (*δεν υπάρχει χώρος για ηθική*), και ο ανορθολογισμός της ορθολογικότητας (*εξάλειψη του ανθρώπινου στοιχείου από τον άνθρωπο, απουσία προσωπικής σχέσης γραφειοκρατών και θυμάτων*) κάνει το Ολοκαύτωμα να συνδέεται χαρακτηριστικά με τη νεωτερικότητα. Τέλος, μια παράτολμη θέση του *Bauman* είναι αυτή που υποστηρίζει τη συμμετοχή των ίδιων των Εβραίων στο ναζιστικό ορθολογικό σύστημα (*συνεργασία με Ναζί για πιθανή επιβίωση ή ειδική μεταχείριση*), οι οποίοι αντιστέκονται λιγότερο, συγκριτικά με τα υποψήφια θύματα μας γενοκτονίας, αφού λειτουργούν ως μέρος του συστήματος.³⁰

1.5 Τελευταίος χορός για το Βερολίνο

Η Γερμανία ζούσε τραγικές στιγμές. Πλήθη προσφύγων συνέρρεαν από ανατολικά, στρατόπεδα άδειαζαν, πολλοί ναζιστές αγωνίζονταν, κάποιοι λιποτακτούσαν. Στην καρδιά της ναζιστικής εξουσίας στο Βερολίνο στις 12 Απριλίου 1945 η Φιλαρμονική έδωσε την τελευταία της συναυλία, πριν την καταστροφή. Ο Βάγκνερ είχε την τιμητική του ως αγαπημένος συνθέτης του Φύρερ.³¹ Εκείνες τις μέρες η πόλη προετοιμαζόταν για την τελική σύγκρουση. Ήταν παράδοξο που ενώ οι σκοτεινές μέρες έδιναν τη θέση τους σε πιο ηλιόλουστες και η φύση έδινε τον καλύτερό της εαυτό με τα ανθισμένα πάρκα, η κατάσταση ήταν στην πραγματικότητα λιγότερο ελπιδοφόρα. Υπήρχαν κρούσματα ληλασίας και μέρη σκοτεινά, η μαύρη αγορά είχε το μερίδιό της στη καθημερινότητα, το αλκοόλ και η νυχτερινή αναζήτηση

³⁰ G. Ritzer, *Σύγχρονη Κοινωνιολογική Θεωρία*, Αθήνα 2012, σ. 581-585.

³¹ I. Kershaw, *Το Τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015, σ. 22.

εφήμερης απόλαυσης στρατιωτών και νεαρών γυναικών σκιαγραφούσε τη διάθεση. Στην εξωτερική του όψη το Βερολίνο αποτελούταν από κρατήρες βομβών, κατεστραμμένες όψεις κτηρίων και εγκαταλειμμένα κτήρια. Τον Απρίλιο οι γαλλικές δυνάμεις είχαν φτάσει στη Στουτγάρδη, οι αμερικανικές στο Μαγδεμβούργο και οι βρετανικές στο Ανόβερο. Οι Γάλλοι και κυρίως στρατιώτες από τις αποικίες της Βόρειας Αφρικής επιδόθηκαν σε λεηλασίες και βιασμούς κατά την είσοδό τους στις πόλεις. Στα νοτιανατολικά ο Κόκκινος Στρατός μπήκε στη Βιέννη και οι Γερμανοί υποχώρησαν, ενώ ο Χίτλερ δήλωνε *«Το Βερολίνο θα μείνει γερμανικό, η Βιέννη θα ξαναγίνει γερμανική και η Ευρώπη δεν θα γίνει ποτέ ρωσική»*.³²

Για τη μάχη στο Βερολίνο οι συμμαχικές δυνάμεις συγκέντρωσαν 2.500.000 στρατιώτες, 6.150 άρματα μάχης, 23.000 πυροβόλα και 7.500 αεροσκάφη. Οι γερμανικές δυνάμεις αποτελούνταν από 1.000.000 στρατιώτες, 1.500 άρματα μάχης, 10.400 πυροβόλα και 3.300 αεροσκάφη. Η ανισορροπία στους αριθμούς επιβαρυνόταν για τη ναζιστική πλευρά, αφού πολλοί ήταν νεαροί ελλιπώς εκπαιδευμένοι, ενώ πολλά από τα αεροσκάφη ήταν καθηλωμένα εξαιτίας της έλλειψης καυσίμων. Στις 16 Απριλίου στις 3.30π.μ ξεκίνησε η επίθεση με ισχυρό βομβαρδισμό και συστοιχίες προβολέων, το φως των οποίων εμπόδιζε τον εχθρό. Δυο μέρες μετά το φυσικό οχυρό στα Υψώματα Ζελόβ έπεσε με απώλειες και για τις δυο πλευρές. Μέχρι τις 20 Απριλίου το Βερολίνο είχε περικυκλωθεί. Λίγες εβδομάδες νωρίτερα ο στρατηγός Χάινριτσι υπεύθυνος της υπεράσπισης του Βερολίνου είχε ζητήσει από τον Χίτλερ τον αποχαρακτηρισμό της Φρανκφούρτης ως οχυρού και τα διάθεση των στρατευμάτων προς το Βερολίνο. Ο Χίτλερ του έδωσε ένα μικρό μόνο αριθμό στρατιωτών, ενώ οι Γκαίρινγκ, Ντένιτς και Χίμλερ προθυμοποιήθηκαν να διαθέσουν άντρες από το ναυτικό και τα SS. Ο Χάινριτσι επεσήμανε ότι οι άντρες αυτοί ήταν άπειροι σε ένα αμυντικό πεζικό πόλεμο, αλλά οι θέσεις του αγνοήθηκαν. Αντίθετα του ανατέθηκε η ευθύνη ενδυνάμωσης της πίστης των αντρών. Σε τι μπορούσαν να βοηθήσουν τις αμυντικές γραμμές οι 16χρονοι που είχαν κληθεί να πολεμήσουν μαζί με ένα τάγμα γυναικών; Αυτά τα άπειρα αγόρια είτε είχαν εξαναγκαστεί να πολεμήσουν, είτε το έκαναν με τη θέλησή τους εξαιτίας της κατήχησης που είχαν λάβει στη Χιτλερική Νεολαία. Το αποτέλεσμα ήταν το ίδιο

---

³² I. Kershaw, ό.π., σ. 381-390.

ανεξάρτητα των κινήτρων. Άπειρα και φοβισμένα παιδιά συμμετείχαν σε αυτοκτονικές ομάδες. Τελικά ο Χίτλερ σκότωνε τα παιδιά του.³³

Ανήμερα των γενεθλίων του ένα από τα δώρα των Συμμάχων στον Χίτλερ ήταν η πτώση της Νυρεμβέργης. Ο Υποστράτηγος Ντέτλεφσεν πρότεινε ότι ήταν η ώρα για μια πολιτική πρωτοβουλία, ο Χίτλερ απάντησε *«Δεν ασχολούμαι με την πολιτική πια. Η πολιτική με αρρωσταίνει. Όταν πεθάνω θα πρέπει να ασχοληθείτε με την πολιτική»*. Σε μια τελευταία επιθεώρηση του Ντέτλεφσεν στο Βερολίνο πριν τη μάχη, διαπίστωσε χιλιόμετρα χαλασμάτων. Ελάχιστοι πλέον κυκλοφορούσαν και οδοφράγματα είχαν στηθεί σε κεντρικές λεωφόρους. Μεταξύ άλλων ανέφερε *«...όλοι οι στρατιώτες που αξιολογούσαν νηφάλια την κατάσταση πείθονταν για τον παραλογισμό της»*.³⁴

Ο Σπέερ μετά τα γενέθλια του Φύρερ στις 20 Απριλίου κατευθύνθηκε προς το Αμβούργο και ο Χίμλερ κατευθύνθηκε βόρεια για να συναντηθεί με μέλος του Εβραϊκού Συμβουλίου για την παράδοση γυναικών από κάποια στρατόπεδα. Επιχειρούσε την σωτηρία του πριν το τέλος, ο Μπόρμαν επεξεργαζόταν τα δικά του σχέδια και ο Γκαίμπελς εξακολουθούσε να κάνει ότι μπορεί για την απόκρουση του Κόκκινου Στρατού. Κατέστρεψε τα ημερολόγια του, αλλά διέσωσε στοιχεία που φανέρωναν την ηγετική του ισχύ σε αυτές τις κρίσιμες ώρες. Δημιούργησε τρία αντίτυπα για να είναι σίγουρος ότι δεν θα χαθούν και έστειλε να τα κρύψουν, ενώ είχε αποφασίσει να παραμείνει δίπλα στον Χίτλερ. Στις 25 Απριλίου το Ράιχ κόπηκε στα δυο και το περικυκλωμένο Βερολίνο κρατούσε αντιστάσεις μόνο στο κέντρο του, όπου οι Σοβιετικοί προσπαθούσαν να ανοίξουν δρόμο σε κάθε οικοδομικό τετράγωνο, οδεύοντας στην Καγκελαρία. Τα υπουργικά επιτελεία με εξαίρεση το Υπουργείο Προπαγάνδας είχαν αναχωρήσει από πριν με αποτέλεσμα στο Βερολίνο να είναι ελάχιστες υπηρεσίες. Όσοι δρόμοι ήταν ακόμη ανοιχτοί χρησιμοποιούνταν από χιλιάδες άτομα που το έσκαγαν πεζή ή σε άμαξες. Με το κλείσιμο των τελευταίων εναπομεινάντων δρόμων όσοι δεν έφυγαν εγκλωβίστηκαν. Τα υπόγεια ήταν πλέον οι πιθανοί χώροι σωτηρίας τους ή μήπως όχι.³⁵

Ένα από τα μεγαλύτερα καταφύγια του Βερολίνου ήταν το *Anhalter* κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό, κατασκευασμένο με τρεις υπέργειους ορόφους και δυο

³³ I. Kershaw, ό.π., σ. 390-402.

³⁴ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 122-123.

³⁵ I. Kershaw, *Το Τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015, σ. 432-444.

υπόγεια, εφοδιασμένα με καρέκλες, γραφεία και είδη πρώτης ανάγκης που γρήγορα εξαντλήθηκαν. Το καταφύγιο επικοινωνούσε με τα τούνελ του μετρό κι από εκεί μπορούσε κάποιος να φτάσει στο Σταθμό του Βορρά. Σε αυτό το καταφύγιο συγκεντρώθηκαν 12.000 άνθρωποι. Μια γυναίκα που σώθηκε δήλωσε ότι έμεινε έξι μέρες στο ίδιο σκαλοπάτι. Το νερό ήταν η μεγάλη πρόκληση, αφού η αντλία νερού ήταν έξω από το κτήριο. Κάποιες νεαρές γυναίκες που βρίσκονταν κοντά στην έξοδο αναλάμβαναν να φέρουν κάθε τόσο μερικούς κουβάδες. Δεν ήταν πάντα δεδομένο ότι θα γυρίσουν, καθώς ο σταθμός ήταν στο στόχαστρο του Κόκκινου Στρατού, ο οποίος παράλληλα έριχνε φυλλάδια, καλώντας τους Γερμανούς στρατιώτες να παραδοθούν, καθώς η διασφάλιση της ζωής τους συνεπαγόταν τον εγκλεισμό τους στις σοβιετικές φύλακες, ειδάλλως θα πέθαιναν. Φυλλάδια απευθύνονταν και σε γυναίκες που τις καλούσαν να μην φοβούνται, διότι κανείς δεν θα τις άγγιζε. Ήταν ένα παραπλανητικό ψέμα. Ο κλοιός έσφιγγε για όλους.³⁶

1.6 Το κρεσέντο του Χίτλερ

Ο υποστράτηγος Ντέτλεφσεν είχε ότι ο Χίτλερ δεν βρισκόταν σε καλή φυσική κατάσταση. Περιέγραψε σε αναφορά του ότι εμφάνιζε δυσκολία στη κίνηση, δεν είχε ισορροπία και τα μάτια του ήταν κόκκινα. Τα έγγραφα που απευθύνονταν στον ίδιο ήταν δακτυλογραφημένα σε τριπλάσιο από το συνηθισμένο μέγεθος και σάλια έφευγαν από το στόμα του.³⁷ Υπήρχε εξήγηση για την κατάστασή του. Εξάρτηση. Ο Χίτλερ είχε τη δική του αχίλλειο πτέρνα που είχε όνομα και λεγόταν Μορέλ. Ήταν ο προσωπικός του ιατρός, ο οποίος προμήθευε το ναζιστή ηγέτη με ενέσιμα κοκτέιλ διαφόρων χημικών ουσιών ανά μικρά χρονικά διαστήματα. Έως και ενενήντα διαφορετικές ουσίες εισχωρούσαν στον οργανισμό του είτε με κατάποση είτε με έγχυση, όπως αναλγητικά, αντιβηχικά, δυναμωτικά, διεγερτικά και φάρμακα για την αντιμετώπιση καρδιακών επεισοδίων και πεπτικών διαταραχών. Μαζί με αυτά έπαιρνε *Eukodal*, ένα συνθετικό οπιοειδές μαζί με κοκαΐνη το ονομαζόμενο *Speedball*. Το οπιοειδές επιβράδυνε το καρδιακό ρυθμό και η κοκαΐνη τον επιτάχυνε. Κι αφού ο αρχηγός έπαιρνε ναρκωτικά, τότε έπρεπε να παίρνει και ο λαός. Το *Pervitine* χορηγούνταν ακόμη και μέσα στη σοκολάτα, την οποία η διαφήμιση συνιστούσε στις νοικοκυρές με κατάθλιψη. Οι συνεχείς υποχωρήσεις του γερμανικού στρατού το 1945 επιδείνωσαν την ψυχική κατάσταση του Χίτλερ και τα φάρμακα δεν

³⁶ A. Beevor, *Βερολίνο: Η πτώση 1945*, Αθήνα 2004, σ. 387-392.

³⁷ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 118-121.

τον έπιαναν όπως πριν, ενώ οι υπόλοιποι γιατροί κατηγορούσαν τον Μορέλ για δηλητηρίαση, αλλά ο Χίτλερ τον υπερασπιζόταν.³⁸

Ο εθισμός του Φύρερ στο *Eukodal* είχε καταγραφεί από το γιατρό του από το 1944, όταν δεν μπορούσε να προμηθευτεί κάποιες ουσίες με αποτέλεσμα να αλλάξει η συμπεριφορά του. Όταν τον Απρίλιο του 1945 ο Μορέλ δεν μπορούσε να του χορηγήσει ούτε το *Vitamultin* ο Χίτλερ έκρινε ότι δεν τον χρειαζόταν. Ο γιατρός του τον επισκέφτηκε με ένα ενέσιμο σκεύασμα καφεΐνης και ο Χίτλερ είπε «θέλετε να μου δώσετε μορφίνη ... πηγαίνετε σπίτι σας, βγάλτε τη στολή του προσωπικού γιατρού και κάντε ότι δεν με είδατε ποτέ».³⁹ Ο Μορέλ επιχείρησε να τον πείσει να καταγράψει το ιστορικό του αλλά ο Χίτλερ αρνήθηκε, λέγοντας ότι ποτέ δεν ήταν άρρωστος για να καταγραφεί το οτιδήποτε. Ωστόσο, τα ναρκωτικά δεν μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνα για τα εγκλήματα που έγιναν, μπορούν όμως να θεωρηθούν υπεύθυνα για την κακή κατάσταση της υγείας του Χίτλερ, ίσως και για την κρίση του και την εκρηκτική του συμπεριφορά.⁴⁰

Ο Απρίλιος έβρισκε τον Χίτλερ στα καταφύγια κάτω από την Καγκελαρία σε 17 μέτρα βάθος. Το πρώτο τμήμα του καταφυγίου είχε δώδεκα δωμάτια, έξι ανά κάθε πλευρά, που χρησιμοποιούνταν ως αποθήκες, χώροι του υπηρετικού προσωπικού και κουζίνα. Στο τέλος του διαδρόμου βρισκόταν η τραπεζαρία των προστατευόμενων και μια σκάλα που οδηγούσε πιο κάτω στο *Fuehrebunker*, δηλαδή το Καταφύγιο του Χίτλερ. Εκεί υπήρχαν γραφεία, τουαλέτες, δωμάτιο με τηλέφωνο εκτάκτου ανάγκης και γεννήτριες. Σε ένα δωμάτιο γίνονταν οι συσκέψεις και από εκεί μια πόρτα έβγαζε στα ιδιαίτερα διαμερίσματα του Χίτλερ και της Μπράουν και στο δωμάτιο του χάρτη που χρησίμευε για μικρές συσκέψεις, ενώ μια σκάλα οδηγούσε στον κήπο της Καγκελαρίας, που λειτουργούσε ως έξοδος κινδύνου. Σε αυτό το καταφύγιο στις 20 Απριλίου ο Χίτλερ γιόρτασε παρουσία αξιωματικών τα γενέθλιά του.⁴¹ Τα 56^α γενέθλια του Φύρερ εορτάζονταν με την ανέγερση σημαιών ακόμη και σε κατεστραμμένα κτήρια και πανό που έγραφαν «*Die Kriegsstadt Berlin grusst den Fuhrer*» δηλαδή «*Η πολεμοχαρής πόλη του Βερολίνου χαιρετίζει τον Φύρερ*». Ο Χίτλερ επιθεώρησε στον κήπο της Καγκελαρίας μια ομάδα της Νεολαίας και

³⁸ T. Crasnianski, *Η εξουσία με ιατρική συνταγή: ηγέτες του 20ού αιώνα υπό την επήρεια ουσιών*, Αθήνα 2019, σ. 35-51.

³⁹ N. Ohler, *Υπερδιέγερση: τα ναρκωτικά στο Τρίτο Ράιχ*, Αθήνα 2018, σ. 331-339.

⁴⁰ T. Crasnianski, *Η εξουσία με ιατρική συνταγή: ηγέτες του 20ού αιώνα υπό την επήρεια ουσιών*, Αθήνα 2019, σ. 52-58.

⁴¹ H. Trevor Roper, *Χίτλερ: οι τελευταίες μέρες*, Αθήνα 2005, σ. 209-212.

απένειμε μετάλλιο σε ορισμένους που είχαν επιτεθεί κατά των σοβιετικών στρατευμάτων. Δεν ήταν εύκολο καθώς το αριστερό του χέρι έτρεμε και το συγκρατούσε με το δεξί πίσω από την πλάτη του.⁴²

Στις 21 Απριλίου έδωσε εντολή για επίθεση στον Στάινερ. Οι διαταγές δεν ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα, αφού μετακινούσε τάγματα της φαντασίας του στη βάση θεωρητικών σχεδίων. Στις 22 Απριλίου ο Χίτλερ ζητούσε επίμονα να μάθει αν είχε πραγματοποιηθεί η επίθεση. Η αρνητική είδηση τον εξόργισε, θεωρώντας ότι είχε εγκαταλειφθεί από όλους. Κεραυνοβόλησε στρατό και αξιωματικούς, κατηγορώντας τους για προδοσία. Για πρώτη φορά καταβεβλημένος παραδέχτηκε πως το τέλος έφτανε. Το Ράιχ πέθαινε και το ίδιο έπρεπε να κάνει και ο ηγέτης του. Θα έμενε στο Βερολίνο. Ζήτησε να ενημερωθεί ο λαός του Βερολίνου για την παραμονή του. Ο αξιωματικός Σπέερ έφυγε για το Αμβούργο, όπου ηχογράφησε ένα μήνυμα που θα μεταδιδόταν σε περίπτωση θανάτου του Χίτλερ. Σε αυτό επεδίωκε να διασώσει την υλική κληρονομιά του λαού για το μέλλον. Ερχόταν σε αντίθεση με τη θέληση του Χίτλερ, αλλά δεν καταφερόταν εναντίον του. Ο στρατηγός Γκαίμπελς με την οικογένεια του είχαν έλθει να μείνουν μαζί με τον αρχηγό τους και θα τον ακολουθούσαν στο θάνατο. Ο Χίτλερ στη συνέχεια κατέστρεψε σειρά εγγράφων. Ο αξιωματικός Κόλερ ενημερώθηκε για τις προθέσεις του Χίτλερ να αυτοκτονήσει και για τη θέλησή του να αφήσει στη θέση του τον Γκαίρινγκ. Όταν ο τελευταίος ενημερώθηκε, έστειλε επιστολή στον αρχηγό του *«...εν όψει της απόφασής σας να παραμείνετε στη θέση σας ... και σύμφωνα με το διάταγμα ... συμφωνείτε να αναλάβω αμέσως ... την ηγεσία του Ράιχ ως αναπληρωτής σας ... εάν δεν λάβω καμία απάντηση έως τη δεκάτη ώρα μ.μ θα θεωρήσω ότι απολέσατε την ελευθερία κινήσεων ... και θα ενεργήσω για το καλό της πατρίδος»*. Ο Σπέερ επέστρεψε στο Βερολίνο και εξήγησε το νόημα ης ηχογράφησης στον Χίτλερ. Εκείνος τον κοιτούσε διερευνητικά για την ειλικρίνεια του. Δεν τον τιμώρησε για την ανυπακοή του. Ο Μπόρμαν παρέλαβε το τηλεγράφημα του Γκαίρινγκ και αφού έκρυψε ένα άλλο τηλεγράφημα στο οποίο ο Γκαίρινγκ ζητούσε από τον Φύρερ του να φύγει και να σωθεί, εστίασε την προσοχή του Χίτλερ στο τηλεγράφημα που αναφερόταν στην αποδοχή του ως διαδόχου. Η απαίτηση του Γκαίρινγκ για απάντηση σε συγκεκριμένη ώρα ήταν προσβλητική. Ο Μπόρμαν θύμισε στον Χίτλερ ότι ο Γκαίρινγκ είχε έρθει σε επαφές το προηγούμενο διάστημα με συνδέσμους για

---

⁴² A. Beevor, *Βερολίνο: Η πτώση 1945*, Αθήνα 2004, σ. 349-352.

διαπραγματεύσεις. Γρήγορα συντάχθηκε μια απάντηση για τον Γκαίρινγκ που έλεγε ότι ο Χίτλερ συνέχιζε να απολαμβάνει ελευθερία κινήσεων. Επίσης ενημέρωναν τον Γκαίρινγκ ότι η πράξη του ήταν προδοτική και επέφερε την ποινή του θανάτου από την οποία απαλλασσόταν λόγω των υπηρεσιών του, αλλά έπρεπε να παραιτηθεί και να ενημερώσει αν το αποδέχεται. Ο Γκαίρινγκ παραιτήθηκε και ο Μπόρμαν αισθάνθηκε πιο κοντά στη μελλοντική εξουσία.⁴³

Οι τελευταίες μέρες του Απριλίου ήταν καθημερινά αποκαλυπτικές. Ο Φεγκελάιν ήταν γαμπρός της Εύας Μπράουν. Ενώ είχε καταφέρει να εισέλθει στο στενό κύκλο του Χίτλερ, η τροπή των πραγμάτων δεν του ευχαριστούσε καθόλου. Δεν ήταν διατεθειμένος να πεθάνει. Εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία και βγήκε από το καταφύγιο. Δυο μέρες μετά την εξαφάνισή του στις 27 Απριλίου ο Χίτλερ τον ζήτησε, αλλά δεν τον έβρισκαν. Ένας στρατηγός των SS εστάλη στο σπίτι του Φαγκελάιν, όπου τον εντόπισε με πολιτικά. Ο τελευταίος κάλεσε την Εύα Μπράουν και απολογήθηκε, λέγοντας ότι είχε γίνει παρεξήγηση και της ζήτησε να κατευνάσει τον Χίτλερ. Εκείνη απάντησε ότι αυτό δεν ήταν εφικτό. Έπρεπε να επιστρέψει, όπως και έγινε. Εκεί καθαιρέθηκε και τέθηκε σε περιορισμό.⁴⁴ Η 28^η Απριλίου έφερε τη δυσάρεστη είδηση της εκτέλεσης του Μουσολίνι και της ερωμένης του Κλάρας Πετάτσι στο Μιλάνο. Η είδηση τυπώθηκε στη γραμματοσειρά Χίτλερ για να είναι ευδιάκριτη και να μπορεί να τη διαβάσει. Η φράση «*κρεμάστηκαν ανάποδα*» του κίνησε την προσοχή και την υπογράμμισε. Δεν σκόπευε να αφήσει τη σωρό του να διασυρθεί στη Μόσχα ή αλλού. Ορθώς είχε αποφασίσει να αποτεφρωθεί.⁴⁵ Την ίδια μέρα ο Χίτλερ διέγραψε τον Χίμλερ μετά την αποκάλυψη για διαπραγματεύσεις που είχε κάνει. Ήξερε ότι η επίθεση Στάινερ δεν έγινε μετά από εντολές του Χίμλερ και συνειδητοποιούσε ότι η στάση του Φεγκελάιν ήταν μέρος μιας επιμελημένης συνωμοσίας των SS. Ο Φεγκελάιν εκτελέστηκε στον κήπο της Καγκελαρίας και ο Χίτλερ την ίδια μέρα παντρεύτηκε την Εύα Μπράουν. Η τελετή πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα του χάρτη, παρουσία ελάχιστων μαρτύρων. Και οι δυο δήλωσαν ότι ήταν απόγονοι της Άριας Φυλής και ήταν υγιείς. Λόγω συνθηκών προτάθηκε να γίνει πολεμικός γάμος με απλή προφορική διαδικασία. Όταν η Εύα Μπράουν πήγε να υπογράψει με το επίθετο της, τη σταμάτησαν και εκείνη διόρθωσε το Β (Braun) με Η (Hitler). Πιθανότατα ο γάμος έγινε μετά από επιθυμία της Εύας. Για καιρό ένιωθε

⁴³ H. Trevor Roper, *Χίτλερ: οι τελευταίες μέρες*, Αθήνα 2005, σ. 215-244.

⁴⁴ H. Trevor Roper, *ό.π.*, σ. 260-264.

⁴⁵ A. Beevor, *Βερολίνο: Η πτώση 1945*, Αθήνα 2004, σ. 484.

αμήχανα με την αδιευκρίνιστη κοινωνική της θέση. Ο Χίτλερ δεν ήθελε η Εύα να παραμείνει δίπλα του, αλλά όταν εκείνη τον επισκέφτηκε στο Καταφύγιο στα μέσα Απριλίου ήταν αποφασισμένη να μείνει. Η αφοσίωση της μπορούσε να επιβραβευτεί. Ενώ οι πιο στενοί του συνεργάτες τον εγκατέλειπαν, εκείνη ήταν δίπλα του.⁴⁶ Η Εύα Μπράουν η οποία είχε αδυναμία στον κινηματογράφο είχε βρει να παίζει τον ιδανικό ρόλο, αυτόν της ηρωίδας που υπέφερε χρόνια εξευτελισμού, ούσα στην σκιά του άνδρα που αγαπούσε και που στο τέλος δικαιωνόταν για την αφοσίωση της, παίρνοντας τη θέση που ήθελε και άξιζε.⁴⁷

Ο Χίτλερ απευθύνθηκε στην προσωπική του γραμματέα στην οποία υπαγόρευσε την προσωπική και την πολιτική του διαθήκη. Η πολιτική έχει δυο μέρη ένα γενικό και ένα ειδικό. Μεταξύ άλλων ανέφερε ότι δεν ήταν αλήθεια ότι ήθελε τον πόλεμο το 1939 και αυτός ήρθε από τους διεθνείς πολιτικούς εβραϊκών καταβολών. Αναγνώριζε ότι ο εξαετής πόλεμος θα χαρακτηριζόταν ένδοξος από την ιστορία, αναγνώριζε την κάμψη των στρατευμάτων και δήλωνε την πρόθεση του να πεθάνει οικειοθελώς όταν δεν θα μπορούσε πλέον να αντισταθεί. Επεσήμαινε ότι η παράδοση πόλεων και εδαφών ήταν αδιανόητη, στηλιτεύοντας μέρος των αξιωματικών. Συνέβαινε το εξής παράδοξο. Στο Μεγάλο Πόλεμο ο Χίτλερ ήταν στρατιώτης και κατηγορήσε τους πολιτικούς για τη συνθήκη. Στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν ο ίδιος πολιτικός και κατηγορήσε τους στρατιωτικούς. Στο ειδικό μέρος της διαθήκης καθαιρούσε τον Γκαίρινγκ και τον Χίμλερ και έχριζε διάδοχο Πρόεδρο του Ράιχ, Ανώτατο Διοικητή των Ενόπλων Δυνάμεων, Υπουργό Πολέμου και επικεφαλής του Ναυτικού τον Ντένιτς, για να έχει ο λαός μια κυβέρνηση τίμιων αντρών που θα συνεχίσουν τον πόλεμο απέναντι στο Διεθνή Σιωνισμό και θα διατηρήσουν τις θέσεις τους περί ρατσισμού. Στην προσωπική του διαθήκη ο Χίτλερ χρησιμοποιούσε πιο λιτό και σύντομο ύφος. Αναγνώριζε την προσφορά της συζύγου του και άφηνε τα υπάρχοντα τους στο Κόμμα ή αν δεν υπήρχε, στο Κράτος κι αν δεν υπήρχε ούτε Κράτος τότε δεν χρειαζόταν να γράψει κάτι περισσότερο. Στη διαθήκη ανέφερε «*η σύζυγος μου κι εγώ επιλέξαμε να πεθάνουμε για να αποφύγουμε την ντροπή ανατροπής ή της συνθηκολόγησης. Επιθυμούμε τα σώματα μας να καούν άμεσα στο μέρος ... που πρόσφερα τις υπηρεσίες μου στο λαό*». Την επομένη το πρωί στις 29 Απριλίου τρεις

⁴⁶ H. Trevor Roper, *Χίτλερ: οι τελευταίες μέρες*, Αθήνα 2005, σ. 272-280.

⁴⁷ A. Beevor, *Βερολίνο: Η πτώση 1945*, Αθήνα 2004, σ. 354.

κομιστές διαθηκών έφυγαν, ενώ οι τηλεπικοινωνίες στο Βερολίνο είχαν διακοπεί.⁴⁸ Ο Χίτλερ ρώτησε πόσο ακόμη θα άντεχαν τα στρατεύματα που υπερασπιζόνταν το κυβερνητικό τετράγωνο. «Λιγότερο από εικοσιτέσσερις ώρες» ήταν η απάντηση. Η ώρα πλησίαζε.⁴⁹

Στη συνέχεια ο Χίτλερ διέταξε και θανάτωσαν τη Μπλόντι το αγαπημένο του σκυλί και έδωσε εντολή σε έναν αξιωματικό να φέρει στον κήπο της Καγκελαρίας 200 λίτρα βενζίνης. Σε μια σύντομη αποχαιρετιστήρια τελετή το ζεύγος Χίτλερ αντάλλαξε χειραψία με τους παρευρισκόμενους και όσοι δεν ήταν απαραίτητοι αδειοδοτήθηκαν να φύγουν. Ήταν 30 Απριλίου 3.30 π.μ όταν ακούστηκε ένας πυροβολισμός. Μπήκαν στο δωμάτιο του Χίτλερ και τον βρήκαν νεκρό. Είχε αυτοπυροβοληθεί στο στόμα. Δίπλα η Εύα Μπράουν με ένα περιστροφο που δεν είχε χρησιμοποιήσει. Είχε προτιμήσει το δηλητήριο.⁵⁰ Καναπές και χαλί ήταν στα αίματα, το δεξί χέρι του Χίτλερ πεσμένο στο γόνατο και το αριστερό κάτω και δίπλα του ένα πιστόλι Βάλτερ 7,54 χιλιοστών. Η Μπράουν είχε πάρει υδροκυάνιο. Τα δυο πτώματα μεταφέρθηκαν στον κήπο και τα περιέλουσαν με βενζίνη. Η φωτιά ανέλαβε να ολοκληρώσει την επιθυμία του Χίτλερ. Δεν θα μπορούσε να μεταφερθεί στη Μόσχα. Ακολούθησε η δηλητηρίαση των παιδιών του ζεύγους Γκαίμπελς και η αυτοκτονία και των δυο, οι οποίοι αποτεφρώθηκαν όπως και ήθελαν.⁵¹

Ο Μπόρμαν προσπαθώντας να κερδίσει την εύνοια του νέου διαδόχου του έστειλε τηλεγράφημα για να τον ενημερώσει για τα νέα του καθήκοντα, δίχως να αναφέρει το θάνατο του Χίτλερ. Μαζί με άλλους αξιωματικούς ζήτησαν από τον στρατηγό Ζούκοφ να δεχθεί μέλη της γερμανικής κυβέρνησης, πληροφρώντας τον για το θάνατο του Φύρερ. Η σοβιετική πλευρά απαίτησε τη παράδοση άνευ όρων και στο καταφύγιο αποφασίστηκε η μαζική απόδραση. Το ίδιο βράδυ ο ραδιοφωνικός σταθμός του Αμβούργου προειδοποίησε μετά από βαγκνερικές και μπρουκνερικές μελωδίες για τη μετάδοση μιας δυσάρεστης είδησης.⁵² Λίγες ώρες πριν ο Χίτλερ αυτοκτονήσει είχε διατάξει ότι μετά το τέλος του μια ομάδα επιχειρήσεων του Μόνκε θα αποχωρούσε από το κυβερνητικό τετράγωνο. Όταν ένας αξιωματικός τον ρώτησε για ποιον να διαφύγουν στη Δύση ο Χίτλερ απάντησε «Για εκείνον που πρόκειται να

⁴⁸ H. Trevor Roper, *Χίτλερ: οι τελευταίες μέρες*, Αθήνα 2005 σ. 281-295.

⁴⁹ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 141.

⁵⁰ H. Trevor Roper, *ό.π.*, σ. 302-306

⁵¹ H. Eberle – M. Uhl, *Το βιβλίο Χίτλερ: ο απόρρητος φάκελος για τον Χίτλερ που παρέδωσαν στον Στάλιν οι σοβιετικές μυστικές υπηρεσίες*, Αθήνα 2007, σ. 433-441.

⁵² H. Trevor Roper, *Χίτλερ: οι τελευταίες μέρες 1945*, Αθήνα 2005, σ. 312-319.

έρθει».⁵³ Και αυτός ήταν ο Ντένιτς, ο οποίος στο διάγγελμά του ενημέρωνε για το τέλος του Χίτλερ μαχόμενος επικεφαλής των στρατευμάτων του, ενώ ο ίδιος ήταν διάδοχος. Ωστόσο, εξαιτίας της διακοπής ρεύματος λίγοι άκουσαν την είδηση.⁵⁴

Σύμφωνα με τις οδηγίες του Χίτλερ και μετά την απαίτηση για άνευ όρων παράδοση από τη σοβιετική πλευρά αποφασίστηκε η εκκένωση της Καγκελαρίας. Οι εναπομείναντες κινήθηκαν σε μικρές ομάδες μέσα στις σήραγγες και από εκεί θα έβγαιναν στην επιφάνεια. Η πρώτη ομάδα μπόρεσε να διαφύγει, αλλά η δεύτερη λόγω της γενικότερης αναστάτωσης δεν έμεινε ενωμένη και μπροστά στα στρατεύματα χωρίστηκαν. Άλλοι συνελήφθηκαν και άλλοι σκοτώθηκαν μεταξύ αυτών και ο Μπόρμαν, ο οποίος είχε τη διαθήκη του Χίτλερ. Οι υπόλοιποι τρεις κάτοχοι της διαθήκης αντιμετώπιζαν τα δικά τους προβλήματα, κρυμμένοι σε μια βάρκα είχαν καταφέρει να έρθουν σε επικοινωνία με τον Ντένιτς, ο οποίος έστειλε ένα μικρό αεροπλάνο για να τους παραλάβει. Η βάρκα αναποδογύρισε, η αναστάτωση έγινε αντιληπτή από τα στρατεύματα που άρχισαν να πυροβολούν με το αεροπλάνο να επιστρέφει στον Ντένιτς. Οι κομισάριοι κατάφεραν να ξεφύγουν και μετά από πολλά χιλιόμετρα έφτασαν προς τους Δυτικούς Συμμάχους ως ξένοι εργάτες. Αλλά ο πόλεμος είχε τελειώσει, αφού ο Ντένιτς είχε παραδοθεί.⁵⁵

Την 1^η Μαΐου ο Στάλιν πληροφορήθηκε την είδηση θανάτου του Χίτλερ λέγοντας «Τελειώσαμε με αυτόν. Κρίμα που δεν τον πιάσαμε ζωντανό. Που είναι το πτώμα;». Οι σοβιετικές δυνάμεις είχαν ανακαλύψει τα πτώματα στην αυλή, αλλά πιστεύοντας ότι του Χίτλερ θα ήταν μέσα στην Καγκελαρία τα ξανά έθαψαν πρόχειρα. Στις 5 Μαΐου αντιλαμβανόμενοι το λάθος τους τα ξέθαψαν, τα τύλιξαν σε κουβέρτα και τα συσκέυασαν σε δυο κιβώτια πολεμοφοδίων. Στις 11 Μαΐου οι οδοντίατροι επιβεβαίωσαν τις σωρούς των Χίτλερ και Μπράουν και τη λήψη δηλητηρίου. Η πιθανότητα θανάτου από τον πυροβολισμό δεν είχε ληφθεί υπόψη. Αντίθετα οι αμερικανικές και βρετανικές μυστικές υπηρεσίες από τις ανακρίσεις τους, εξήγαν το συμπέρασμα του θανάτου από πυροβολισμό, ενώ ζητούσαν πρόσβαση στα αποτελέσματα των σοβιετικών. Η επιχείρηση *Μύθος* οργανώθηκε από τους Σοβιετικούς για να αποκαλυφθεί η αλήθεια. Οι Γερμανοί αξιωματικοί ανακρίθηκαν συνοδεία βασανιστηρίων για να μάθουν περισσότερα για τη ζωή του Χίτλερ, όπως

⁵³ H. Eberle – M. Uhl, *Το βιβλίο Χίτλερ: ο απόρρητος φάκελος για τον Χίτλερ που παρέδωσαν στον Στάλιν οι σοβιετικές μυστικές υπηρεσίες*, Αθήνα 2007, σ. 429-433.

⁵⁴ A. Beevor, *Βερολίνο: η πτώση 1945*, Αθήνα 2004, σ. 512-513.

⁵⁵ H. Trevor Roper, *Χίτλερ: οι τελευταίες μέρες 1945*, Αθήνα 2005, σ. 320-325.

για παράδειγμα ότι είχε συνδέσμους με την Αργεντινή, εντείνοντας τις θεωρίες ότι είχε διαφύγει. Αρχές του 1946 αποφασίστηκε να γίνει αναπαράσταση στο Βερολίνο. Για πρώτη φορά έγινε μια κανονική ιατροδικαστική έρευνα στο γραφείο του που είχε βρεθεί νεκρός και στον κήπο που είχε βρεθεί θαμμένος. Στο γραφείο του ο ιατροδικαστής ανέφερε «*μια τέτοια διασπορά σταγόνων αίματος και ρυάκων πάνω στον καναπέ, καθώς επίσης και η χαρακτηριστική τους εμφάνιση μαρτυρούν ότι ο τραυματισμός ήταν στο κεφάλι ... η βλάβη στο κρανίο προήλθε από πυροβολισμό...*». Η έρευνα στον κήπο αποκάλυψε θραύσματα κρανίου. Ο Χίτλερ είχε αυτοπυροβοληθεί, επιβεβαιώνοντας τις μαρτυρίες των αξιωματικών.⁵⁶ Αργότερα η κυβέρνηση της Βόννης θα απαγόρευε την ανέγερση οποιουδήποτε μνημείου με αναφορά στο ναζισμό ή στον Χίτλερ. Για χρόνια η σωρός του βρισκόταν υπό σοβιετικό έλεγχο. Η γνάθος πέρασε στη *SMERSH* και το κρανίο στη *NKVD* τμήματα της σοβιετικής αντικατασκοπείας. Το υπόλοιπο σώμα ήταν ενταφιασμένο στο Μαγδεμβούργο και το 1970 αποφασίστηκε η εκταφή και η αποτέφρωση των υπολειμμάτων του, η οποία ρίχτηκε στο αποχετευτικό δίκτυο της πόλης σύμφωνα με τα σοβιετικά αρχεία. Πλησίαζε η ώρα του ενταφιασμού του ναζισμού και ο ανταγωνισμός ανάμεσα στον κομμουνισμό με το φιλελευθερισμό.⁵⁷

1.7 Οι υπογραφές του τέλους

Ο Ντένιτς ήταν από τους λίγους που ο Χίτλερ εκτιμούσε πραγματικά. Τώρα μπορεί να μην ήταν ο νέος Φύρερ αλλά ήταν ο νέος Πρόεδρος του Ράιχ σύμφωνα με την τροποποίηση που είχε κάνει ο Χίτλερ και μαζί με τον Σπέερ που δεν τον είχε συμπεριλάβει ο Χίτλερ στον κατάλογο των κυβερνόντων επεξεργάζονταν τον τύπο συμφωνίας που θα διαπραγματεύονταν όσο μπορούσαν επιδιώκοντας την μη πλήρη υποταγή στο μπόλσεβικισμό. Ένας συνεχής πόλεμος που ήταν η επιθυμία του Χίτλερ δεν είχε πλέον νόημα και ο Ντένιτς πήρε αποστάσεις από τη θέση αυτή, αλλά σαφώς δεν είχε ακόμη στις προτιμήσεις του την άνευ όρων παράδοση.⁵⁸ Ο Ντένιτς σκεπτόταν να σταματήσει τον πόλεμο στη Δύση και να τον συνεχίσει για λίγο στην Ανατολή για να κερδίσει χρόνο για τα στρατεύματα και τον πληθυσμό στα ανατολικά και να μπορέσουν να προωθηθούν στα δυτικά. Από την 1^η Μαΐου η δυτική Γερμανία

⁵⁶ H. Eberle – M. Uhl, *Το βιβλίο Χίτλερ: ο απόρρητος φάκελος για τον Χίτλερ που παρέδωσαν στον Στάλιν οι σοβιετικές μυστικές υπηρεσίες*, Αθήνα 2007, σ. 464-479.

⁵⁷ A. Beevor, *Βερολίνο: Η πτώση 1945*, Αθήνα 2004, σ. 574.

⁵⁸ I. Kershaw, *Το τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015, σ. 451-454.

είχε βρεθεί υπό αμερικανικά στρατεύματα. Ήταν πρωτοφανές στην πολεμική ιστορία μια χώρα να πολέμα τον έναν εχθρό για να μπορέσει να μεταφέρει τον έμψυχο δυναμικό της στον άλλον εχθρό. Ο Αϊζενχάουερ απέρριψε την πιθανότητα ξεχωριστής ειρήνης. Τελικά περίπου 1,8 εκατομμύρια Γερμανοί στρατιώτες πρόλαβαν να μην αιχμαλωτιστούν από τον Κόκκινο Στρατό.⁵⁹ Στις 2 Μαΐου ο Ντένιτς μετέφερε το αρχηγείο του κοντά στη Δανία και μαζί του ήταν ο Σπέερ. Την επόμενη μέρα μεταδόθηκε η ομιλία του που είχε ηχογραφήσει στο Αμβούργο. Τους καλούσε να διατηρήσουν τα πρότυπα ζωής του γερμανικού έθνους, να επιδιορθώσουν τη βιομηχανία, να ρυθμίσουν το εμπόριο και να συνεχίσουν τις αγροτικές εργασίες στο βαθμό που θα τους επιτραπεί από τις ξένες δυνάμεις. Ήταν μια ομιλία ενός τεχνοκράτη μακριά από τις γλαφυρές ανακοινώσεις των τελευταίων ετών. Ο Χίμλερ ονειρευόταν ακόμη και τώρα ότι θα ακολουθούσε καριέρα υπό τον Ντένιτς ή και χωρίς αυτόν. Ο τελευταίος με ένα τηλεγράφημα τον ενημέρωσε ότι τον έπαυε από όλα τα καθήκοντά του και τον ευχαριστούσε για τις υπηρεσίες του. Η προδοσία του Χίμλερ για τις επαφές του πριν πέσει ο πόλεμος και η προσπάθειά του να σωθεί αποτελούσαν προδοσία. Παρόμοιο τηλεγράφημα εστάλη στον Γκαίμπελς, του οποίου ο θάνατος δεν είχε γνωστοποιηθεί ακόμη. Ο Ντένιτς έκοβε τα δεσμά του παρελθόντος, αποπέμποντας τους ισχυρούς ναζιστές. Στις 8 Μαΐου του 1945 συνθηκολόγησε. Ο Χίμλερ μεταμφιέστηκε και το έσκασε. Βρέθηκε σε ένα βρετανικό στρατόπεδο, αλλά η ταυτότητα του αποκαλύφθηκε και πριν προλάβει να δικαστεί αυτοκτόνησε, καταπίνοντας μια κάψουλα με δηλητήριο.⁶⁰ Πρωτύτερα ο Στρατάρχης Μοντγκόμερι είχε μεταφέρει στο Χίμλερ πως οποιοσδήποτε Άγγλος ή Αμερικανός μιλούσε μαζί του θα είχε αποκλειστεί από την κοινή γνώμη της χώρας του.⁶¹

Στόχος του Ντένιτς ήταν να κυβερνήσει σε ελεύθερο γερμανικό έδαφος. Έπρεπε να πείσει τους Μοντγκόμερι και Αϊζενχάουερ ότι η κατάληψη του κρατιδίου Σλέσβιχ –Χολστάιν θα κόστιζε σε ανθρώπινο δυναμικό στους Συμμάχους και ότι στο μέλλον οι Βρετανοί θα χρειάζονταν τη βοήθεια των Γερμανών για την καταπολέμηση του κομμουνισμού. Διεκδικούσε μια κυβέρνηση στο κρατίδιο, ανταλλάσσοντας την αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων από τη Σκανδιναβία. Ο Ντένιτς ήθελε τη συνένωση όλων των Γερμανών, δίχως την υποδούλωση άλλων λαών και τη συνεργασία για τη διατήρηση ειρήνης. Δυο ενδεχόμενα υπήρχαν. Το πρώτο ήταν

⁵⁹ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 147.

⁶⁰ H. Trevor Roper, *Χίτλερ: οι τελευταίες μέρες 1945*, Αθήνα 2005, σ. 330-335.

⁶¹ I. Kershaw, *Το τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015, σ. 461.

ολοκληρωτική κατοχή της χώρας, φυλάκιση των στελεχών, συμμαχική διακυβέρνηση, θέσπιση ελεγχόμενης δημοκρατίας και κατάργηση του εθνικοσοσιαλισμού και του Ράιχ. Το δεύτερο ενδεχόμενο περιελάμβανε συνεργασία με όλες τις χώρες και μια κυβέρνηση του Ράιχ με διατήρηση του έθνους ενωμένου και της Βερμαχτ με σκοπό την ανάκαμψη.⁶²

Τα περιθώρια για διαπραγμάτευση ήταν μηδαμινά. Οι Σύμμαχοι αυτό που ήθελαν από την υπηρεσιακή κυβέρνηση δεν ήταν η ομαλή μετάβαση της διοικητικής ευθύνης, αλλά η άνευ όρων συνθηκολόγηση.⁶³ Η απελπιστική στρατιωτική κατάσταση και ο επικείμενος αφανισμός τμημάτων του μετώπου και η προοπτική επανάληψης των βομβαρδισμών δεν του άφηναν επιλογή. Ο Ντένιτς εξουσιοδότησε τον αξιωματικό Γιολντς και το Ναύαρχο Φρίντενμπουργκ και υπέγραψε την Πράξη Στρατιωτικής Παράδοσης στο αρχηγείο του Αϊζενχάουερ στη Ρενς. Στις 23.01 της 8^{ης} Μαΐου θα γινόταν κατάπαυση πυρός. Ο Στάλιν ζήτησε ένα πιο αναλυτικό έγγραφο από όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές, επειδή αυτό της συνθηκολόγησης διέφερε από το συμφωνημένο κείμενο. Έτσι η δεύτερη υπογραφή πραγματοποιήθηκε έξω από το Βερολίνο. Οι τρεις Γερμανοί αξιωματικοί εισήλθαν στο χώρο και ο πρώτος από αυτούς χαιρέτησε υψώνοντας τη στραταρχική του ράβδο. Οι σύμμαχοι δεν ανταπέδωσαν. Στη συνέχεια υπέγραψαν πέντε αντίτυπα της συνθηκολόγησης και αποχώρησαν με σκυμμένα κεφάλια. Στις 9 Μαΐου η Βέρμαχτ εξέδωσε στο ραδιοφωνικό σταθμό *Reichssender Flensburg* την τελευταία της ανακοίνωση στην οποία ενημέρωνε, όσους μπορούσαν να ακούσουν το σταθμό για το τέλος του πολέμου συμπληρώνοντας ότι «*το μοναδικό επίτευγμα στο μέτωπο και στην πατρίδα θα βρει την τελική του εκτίμηση σε μια μεταγενέστερη, δίκαιη κρίση της Ιστορίας*».⁶⁴

Η κυβέρνηση Ντένιτς διατηρήθηκε για ακόμη δεκαπέντε μέρες. Σε αυτό το διάστημα συζητήθηκαν το θέμα της εθνικής σημαίας, αφού ο αγκυλωτός σταυρός είχε απαγορευθεί. Κάθε πρωί το υπουργικό συμβούλιο συνεδρίαζε σε μια σχολική αίθουσα και το κύριο ζητούμενο ήταν η ιδέα του Ράιχ. Η Γερμανία δεν είχε πάψει να ισχύει ως κράτος και ο Ντένιτς ήταν διορισμένος από τον Φύρερ. Νομικά το Ράιχ συνέχιζε να υπάρχει. Στις 23 Μαΐου ο Ντένιτς και δυο μέλη της κυβέρνησης κλήθηκαν στο προσωρινό αρχηγείο της Συμμαχικής Επιτροπής Ελέγχου και εκεί ενημερώθηκαν ότι ο Αϊζενχάουερ με την έγκριση της σοβιετικής διοίκησης διέλυε

⁶² I. Kershaw, ό.π., σ. 462-463.

⁶³ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 148.

⁶⁴ I. Kershaw, *Το τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015, σ. 474-481.

την υπηρεσιακή γερμανική κυβέρνηση και τα μέλη της θα φυλακίζονταν ως αιχμάλωτοι πολέμου. Το Γ' Ράιχ παύοταν.⁶⁵ Η συνέχιση του πολέμου είχε κοστίσει στη Γερμανία. Από το καλοκαίρι του 1944 που η Γερμανία άρχισε να ηττείται μέχρι τις αρχές του 1945 έχασαν τη ζωή τους 400.000 άτομα και μετά την επέλαση του Κόκκινου Στρατού ακόμη 500.000. Επιπλέον είχαν τραυματιστεί 800.000, είχαν καταστραφεί 1.800.000 σπίτια και υπήρχαν 5.000.000 πρόσφυγες, ενώ 5.300.000 Γερμανοί στρατιώτες είχαν σκοτωθεί. Ανακούφιση και απελπισία κυρίευσαν τους επιζώντες για το τέλος του πολέμου και το δυσοίωνο μέλλον αντίστοιχα.⁶⁶

---

⁶⁵ I. Kershaw, *ό.π.*, σ. 481-483.

⁶⁶ I. Kershaw, *ό.π.*, σ. 483-484.

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Κάθε τέλος και μια νέα αρχή

2.1 Τα πρώτα σχέδια για τη Γερμανία και ένα ανέκδοτο

Όταν οι Σύμμαχοι έφτασαν στη Γερμανία αντιμετώπισαν ένα λαό που θεωρούσαν ότι είχε γαλουχηθεί στον милитарισμό και τη ναζιστική ιδεολογία. Κατ' επέκταση δεν θεωρούσαν του εαυτούς τους απελευθερωτές, αλλά νικητές. Βέβαια το σοκ της κατάκτησης σταδιακά θα έδινε τη θέση του στην προσαρμογή, κυρίως μέσα από τις καθημερινές επαφές. Η μεταγενέστερη προσαρμογή στη στρατιωτική κατοχή διαμόρφωσε διαφορετικούς τρόπους στις ζώνες κατοχής. Αρχικά οι δυτικοί Σύμμαχοι έπαιρναν από τον κατακτημένο λαό οτιδήποτε μπορούσε να βλάψει τα στρατεύματα. Επέβαλλαν απαγόρευση κυκλοφορίας και ταξιδιών σε ακτίνα έξι χιλιομέτρων. Έπειτα έπρεπε να λυθεί το πρόβλημα της στέγασης και πιθανά κύματα λαϊκής αντίστασης. Το κριτήριο για να δοθεί σε κάποιον δημόσιο αξίωμα ήταν να μην είχε υπάρξει εθνικοσοσιαλιστής. Οι Σοβιετικοί ήθελαν την αναγέννηση της τοπικής αυτοδιοίκησης με τους Γερμανούς να συμμετέχουν στην ανασύστασης της δημόσιας ζωής, πλην ζητημάτων ασφάλειας. Αν και με διαφορετικό τρόπο όλοι οι Σύμμαχοι επεδίωκαν την εγκαθίδρυση γερμανικών διοικήσεων, οι οποίες θα δέχονταν διαταγές από τη στρατιωτική κυβέρνηση. Η αυστηρότητα απέναντι στον πληθυσμό είχε να κάνει και με την πιθανή αντίσταση που θα υλοποιούνταν από τους *Λυκάνθρωπους* που θα συνέχιζαν τον αγώνα της Βέρμαχτ μέσα από νεαρά αγόρια και κορίτσια φαινομενικά αθώα. Με εξαίρεση τη δολοφονία του διορισμένου από τους Αμερικανούς δημάρχου του Άαχεν οι *λυκάνθρωποι* δεν αποτέλεσαν απειλή, αλλά οι Σύμμαχοι προέβησαν σε αυθαίρετες συλλήψεις νέων 15 με 17 ετών, επιβάλλοντας βαριές ποινές φυλακίσεις μέσα από την απόσπαση ομολογιών υπό πίεση.⁶⁷

Μια από τις συνηθέστερες παραβάσεις που έγιναν συχνά αμέσως μετά τον πόλεμο ήταν η παραποίησης ταυτότητας. Μετά τα καταστροφές ήταν συχνά δύσκολο ως αδύνατο να ελεγχθεί η ταυτότητα των ανθρώπων που είχαν έρθει ως εκδιωγμένοι, επιτρέποντας σειρά από απάτες. Η διγαμία πήρε διαστάσεις φαινομένου. Επίσης πολλοί παρουσιάστηκαν σαν γιατροί στρατιώτες που είχαν υπηρετήσει ως βοηθοί σε στρατιωτικά νοσοκομεία και είχαν εξοικειωθεί με την ιατρική ορολογία μπορούσαν να ξεγελάσουν πιο εύκολα για την ιατρική τους εκπαίδευση. Επιπλέον ήταν πολλοί οι ψεύτικοι δικηγόροι και οι αστυνόμοι, επαγγέλματα που μπορούσαν στην πορεία να

⁶⁷ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 189-196.

εκβιάσουν άλλους και να κερδίσουν περισσότερα. Ακόμη και κληρικοί εμφανίστηκαν για να εκμεταλλευτούν το θρησκευτικό αίσθημα και επίδοξοι αριστοκράτες που είχαν χάσει τα εδάφη τους στα ανατολικά, επιδιώκοντας να επωφεληθούν από το κοινωνικό κύρος που απέρρεε από την κοινωνική καταγωγή.⁶⁸

Ο Ούλμπριχτ υποστήριξε το 1945 ότι ο χιτλερικός φασισμός ήταν το αποτέλεσμα εξαιτίας του αντιδραστικού χαρακτήρα του γερμανικού καπιταλισμού, κατά συνέπεια για να θεραπευτεί ο γερμανικός αυταρχισμός έπρεπε να καταστραφεί ο καπιταλισμός και να κοινωνικοποιηθεί η οικονομία.⁶⁹ Έτσι η αποναζιστικοποίηση στη σοβιετική ζώνη χρησιμοποιήθηκε εναντίον καπιταλιστών, αντικομμουνιστών και γαιοκτημόνων που αποτελούσαν εμπόδιο στο σοβιετικό πείραμα. Η αμερικανική πλευρά αντιμετώπισε την αποναζιστικοποίηση με ηθική χροιά, μιλώντας για τη συλλογική ευθύνη του γερμανικού λαού. Η βρετανική πλευρά πλησίαζε την αμερικανική, αλλά επειδή είχαν την πιο κατεστραμμένη και πολυπληθή πλευρά της Γερμανίας υιοθέτησαν μια πιο ευέλικτη συμπεριφορά, ενδιαφερόμενοι κυρίως να ελαχιστοποιήσουν τις δαπάνες τους. Η γαλλική πλευρά ενδιαφερόταν περισσότερο για την αποκέντρωση και την αποδυνάμωση για να νιώθει πιο ασφαλής, στοχεύοντας σε αποζημιώσεις. Αρχικά η αποναζιστικοποίηση είχε στόχο να ξεριζωθεί ο ναζισμός. Στην πράξη αυτό αποδείχθηκε δύσκολο, εξαιτίας των αναρίθμητων υποθέσεων. Πολλοί εξοπλίστηκαν με ένα πιστοποιητικό καθαρότητας - *Persilschein* μετά από την διαδικασία *Mitlaufer* που είχαν περάσει και έτσι μπορούσαν να αποκατασταθούν στην κοινωνία.⁷⁰ Τα *Fragebogen* τα γνωστά ερωτηματολόγια αποτέλεσαν βασικό στοιχείο των ερευνών κατά την επιχείρηση αποναζιστικοποίησης. Ωστόσο ο τεράστιος αριθμός που συγκεντρώθηκε κατέληξε ένας γραφειοκρατικός εφιάλτης. Μέχρι το 1946 περισσότερες από 2.000.000 υποθέσεις ήταν σε εκκρεμότητα, οπότε το ζήτημα άρχισε να αφήνεται. Βρετανοί και Γάλλοι είχαν καταλάβει το δύσκολο του εγχειρήματος, ενώ οι ίδιοι οι Γερμανοί θεωρούσαν ότι είχαν μπει στο στόχαστρο όταν είχαν αφεθεί οι πιο ισχυροί.⁷¹ Για τους Συμμάχους ο γερμανικός μιλιταρισμός ήταν υπεύθυνος για τους δυο πολέμους, γι' αυτό και έπρεπε να επιβληθεί αποστρατιωτικοποίηση, αποβιομηχάνιση στο βαθμό που χρειαζόταν και αποναζιστικοποίηση στο βαθμό που ήταν εφικτό.⁷²

⁶⁸ R. Bessel, ό.π., σ. 294-297.

⁶⁹ M. Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος: Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αθήνα 2013, τ. 2', σ. 41.

⁷⁰ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 214-219.

⁷¹ M. Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος: Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αθήνα 2013, τ. 2', σ. 42.

⁷² R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 302.

Το φυσικό περιβάλλον των Γερμανών υπέστη αλλαγές. Επιχειρήθηκε αναμόρφωση μέσω μιας προπαγανδιστικής καμπάνιας για τον εκδημοκρατισμό που περιελάμβανε μετονομασία δρόμων και δημόσιων κτηρίων που πραγματοποιήθηκαν γρήγορα, εξαφανίζοντας ονόματα όπως Χίτλερ, Γκέρινγκ και ονόματα προς τιμής μαχών του *Μεγάλου Πολέμου* ή εθνικιστών ηρώων. Τα σχολικά βιβλία γράφτηκαν ξανά, σχολεία και πανεπιστήμια ανοικοδομήθηκαν. Όπου εγκαθιδρύθηκαν γραφεία της στρατιωτικής κυβέρνησης οι κάτοικοι εκδιώχθηκαν, όπως στο Κάρλσχορστ που ολόκληρη συνοικία πέρασε στα σοβιετικά χέρια που ήταν κλειστή για τους Γερμανούς. Τα ερείπια απομακρύνθηκαν με την υπηρεσία των Γερμανών στις τοπικές αρχές, ενώ όσοι ήταν σε θέση να εξασφαλίσουν ψεύτικα χαρτιά ή είχαν αρκετά χρήματα διέφυγαν.⁷³ Αν η αποναζιστικοποίηση ήταν οδυνηρή διότι κοιτούσε στο παρελθόν, η αναμόρφωση που επιχειρούνταν με τους παραπάνω τρόπους ευαγγελιζόταν ένα φωτεινότερο μέλλον.⁷⁴

Συνολικά η χώρα διαιρέθηκε σε τέσσερις ζώνες και η κάθε ζώνη είχε το δικό της κυβερνήτη. Η ίδια διαίρεση σε μικρογραφία έγινε και για το Βερολίνο, όπου υπήρχε μια κεντρική Κομαντατούρα με τη συμμετοχή και των τεσσάρων δυνάμεων.⁷⁵ Μετά τη Διάσκεψη του Πότσδαμ οι τέσσερις συμμαχικές διοικήσεις διεκδικούσαν τα συμφέροντά τους, η νομιμοποίηση των οποίων θα άνοιγε σύντομα ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία που θα λεγόταν Ψυχρός Πόλεμος. Η σοβιετική πλευρά μάλλον δικαίως θεωρούσε ότι είχε περισσότερες αξιώσεις, καθώς είχε σηκώσει το βάρος των μαχών, ωστόσο είχε χάσει το μέτρο. Μαζικές δημεύσεις πόρων, αγαθών και εξαναγκασμός εργασίας λάμβαναν συχνά χώρα.⁷⁶ Για τον Στάλιν η κατάληψη του Βερολίνου ήταν η δίκαιη ανταμοιβή για τις θυσίες της Σοβιετικής Ένωσης. Ένας από τους στόχους του ήταν η Τράπεζα του Ράιχ που σύμφωνα με πληροφορίες είχε μεγάλες ποσότητες χρυσού, 12 τόνους ασημένια νομίσματα και εκατομμύρια σε χαρτονομίσματα. Ωστόσο μεγάλο μέρος του χρυσού είχε μεταφερθεί από τους Ναζί στα δυτικά. Επόμενος στόχος ήταν η αποψίλωση των εργοστασίων και των τεχνολογικών εργαστηρίων για την εξυπηρέτηση της Επιχείρησης *Borodino* των Σοβιετικών. Ο εντοπισμός επιστημόνων με γνώσεις στους πυραύλους και των μηχανικών της *Siemens* ήταν σημαντικός για την εξυπηρέτηση της Σοβιετικής Ένωσης απέναντι στον ανταγωνισμό της πολεμικής βιομηχανίας με τις ΗΠΑ. Αυτό επέτρεψε σε μια

⁷³ R. Bessel, *ό.π.*, σ. 198-211.

⁷⁴ M. Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος: Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αθήνα 2013, τ. 2', σ. 43-44.

⁷⁵ St. Miller, *Νεότερη και Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Αθήνα 2018, σ. 639.

⁷⁶ Al. Lindemann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 463.

σειρά επιστημόνων να εξασφαλίσουν καλύτερους όρους διαβίωσης συγκριτικά με άλλους, ενώ μεταφέρθηκαν στη Σοβιετική Ένωση μαζί με τις οικογένειές τους.⁷⁷ Σε βίαιη μεταφορά βιομηχανικού εξοπλισμού προχώρησε και η Γαλλία, ενώ οι απαιτήσεις της Βρετανίας και των ΗΠΑ θα καλύπτονταν από τους πλουτοπαραγωγικούς πόρους στα δυτικά και από τα γερμανικά περιουσιακά στοιχεία στο εξωτερικό.⁷⁸ Όταν οι Αμερικανοί έφτασαν στο δυτικό Βερολίνο υπολόγισαν ότι στο τομέα που υπαγόταν στους ίδιους, οι Σοβιετικοί είχαν προλάβει να απομακρύνουν το 85% του εργοστασιακού εξοπλισμού που ήταν σε καλή κατάσταση.⁷⁹ Ένα ανέκδοτο που κυκλοφορούσε το 1945 στο Βερολίνο περιέγραφε την αίσθηση των Γερμανών για τους κατακτητές. Το Βερολίνο παρομοιαζόταν με μια λιμνούλα μέσα στην οποία κολυμπούσαν χρυσόψαρα. Ο Σοβιετικός άρπαζε το χρυσόψαρο του και το έτρωγε. Ο Γάλλος το έπιανε και αφού του έβγαζε τα πτερύγια το πετούσε μακριά. Ο Αμερικανός το βαλσάμωνε και το έστελνε στις ΗΠΑ και ο Βρετανός αφού το έπιανε, το κρατούσε στο χέρι του και το χαίδευε μέχρι να ψηφήσει. Το Βερολίνο άντεχε, αλλά οι Βερολινέζοι;⁸⁰

2.2 Θέτις και Νέμεσις στη μεταπολεμική Γερμανία

Αναμφίβολα το ζήτημα των βιασμών ήταν τραγικό για τον γυναικείο πληθυσμό του Βερολίνου και των περιοχών που είχαν κυριευτεί από τα στρατεύματα. Πολλά νεαρά κορίτσια - θύματα δεν καταλάβαιναν τι τους είχε συμβεί, ενώ βυθίζονταν σε μετατραυματικό στρες. Οι σχέσεις με τους άνδρες έγιναν πιο δύσκολες, ενώ πιο δυνατές ήταν οι γυναίκες που είχαν παιδιά και έπρεπε να σταθούν στα πόδια τους γι' αυτά. Άλλες γυναίκες προσπαθούσαν να διαγράψουν από τη μνήμη τους ότι είχε συμβεί σαν να μην έγινε «για να μπορέσω να ζήσω» δήλωσε μια από αυτές. Για κάποιες αποτέλεσε μια εξωσωματική εμπειρία σαν να μην βρίσκονταν εκεί την ώρα που τους συνέβαινε. Ο πολύπλοκος ανθρώπινος μηχανισμός προσπαθούσε να βρει τα σημεία του για να ζήσει.⁸¹ Υπήρξε μια έκρηξη σεξουαλικής βίας. Γυναίκες ανεξαρτήτου ηλικίας από μικρά κορίτσια έως ηλικιωμένες βιάστηκαν στα υπόγεια, στα διαμερίσματα, μπροστά στα παιδιά τους ή τους άντρες τους από έναν ή περισσότερους στρατιώτες. Αν και οι διαταγές του Στρατηγού Ζούκοφ

⁷⁷ A. Beevor, *Βερολίνο: Η πτώση 1945*, Αθήνα 2004, σ. 543-544.

⁷⁸ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 363.

⁷⁹ R. Bessel, *ό.π.*, σ. 399.

⁸⁰ Στ. Ντάγκερμαν, *Γερμανικό φθινόπωρο*, Αθήνα 2019, σ. 52-53.

⁸¹ A. Beevor, *Βερολίνο: Η πτώση 1945*, Αθήνα 2004, σ. 548.

ανέφεραν να μην έχει το στράτευμα επαφές με τον πληθυσμό με δική του πρωτοβουλία, στην πραγματικότητα οι στρατιώτες αφέθηκαν ελεύθεροι μέχρι τη συνθηκολόγηση. Η συμπεριφορά των σοβιετικών στρατευμάτων επιβεβαίωνε τα όσα υποστήριζε η γερμανική προπαγάνδα το προηγούμενο καιρό. Στο Βερολίνο του 1945 η πλειοψηφία του πληθυσμού ήταν γυναίκες σε ποσοστό 63%. Τουλάχιστον 500.000 γυναικόπαιδα δεν μπόρεσαν ή δεν θέλησαν να φύγουν με αποτέλεσμα να μένουν σε υπόγεια και καταφύγια. Μια γυναίκα που σώθηκε δήλωσε ότι ήταν 13 χρόνων και βρισκόταν στο καταφύγιο όταν εισέβαλλαν οι Σοβιετικοί «*Και με πήραν έξω μαζί τους ... μετά από αυτό (το βιασμό) έπρεπε να επιστρέψω στο υπόγειο ... κατοπιν με ξαναφώναζαν. Τώρα ήξερα τι ήθελαν...*».⁸²

Σε ολόκληρη τη Γερμανία υπολογίζεται ότι αμέσως μετά τον πόλεμο βιάστηκαν περίπου δυο εκατομμύρια Γερμανίδες. Έως και διακόσιες χιλιάδες παιδιά γεννήθηκαν από τους βιασμούς. Πολλά από αυτά μεγάλωσαν με τη δυσφορία της μητέρας τους. Επιπλέον υπήρχαν συναισθηματικές και ψυχολογικές συνέπειες για τις βιασμένες γυναίκες, που ζούσαν υπό καθεστώς φόβου για χρόνια. Οικογενειακοί δεσμοί διαλύθηκαν όταν γυναίκες βιάστηκαν μπροστά στους άντρες τους, με τους δεύτερους να μην μπορούν να το αποδεχτούν. Ο βιασμός γρήγορα μετασχηματίστηκε από πράξη εκδίκησης σε πράξη φυσιολογική. Ένας συνάδελφος στρατιώτης του Βασίλι Γκρόσμαν βίασε μια γυναίκα που είχε έρθει στα δωμάτια τους για να κρυφτεί από τους μεθυσμένους στρατιώτες που την κυνηγούσαν. Ο Γκρόσμαν κατέγραψε ότι ο συνάδελφός του τη βίασε, επειδή ήταν ανήμπορος να αντισταθεί στον πειρασμό.⁸³

Για τον άμαχο πληθυσμό η αυτοκτονία ήταν πράξη σωτηρίας, ιδιαίτερα για τις γυναίκες που ήθελαν να αποφύγουν το βιασμό. Μόνο κατά τη διάρκεια της μάχης στο Βερολίνο τον Απρίλιο πραγματοποιήθηκαν 3.881 αυτοχειρίες. Στο Ντέμιν μέσα σε τρεις μέρες από την άφιξη των Σοβιετικών αυτοκτόνησαν 900 άτομα. Οι Γερμανοί είχαν αποχωρήσει ανατινάσσοντας τις δυο γέφυρες τις περιοχής. Ο Κόκκινος Στρατός ακούστηκε που πλησίαζε και οι κάτοικοι αφού κρέμασαν λευκές σημαίες έξω από τα σπίτια τους, οχυρώθηκαν πίσω από στοιβαγμένα στις πόρτες έπιπλα. Οι πρώτες φωνές ήχησαν στην πόλη και οι στρατιώτες κλωτσούσαν και έσπαγαν τις πόρτες ζητώντας ρολόγια και κοσμήματα μα κυρίως γυναίκες. «*Frau komm*», δηλαδή «*Γυναίκα, έλα*» δήλωνε αυτό που θα ακολουθούσε. Γυναίκες μεταμφιέστηκαν ή

⁸² R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 138-140.

⁸³ K. Lowe, *Όλεθρος: η Ευρώπη μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα 2018, σ. 91-93.

κρύφτηκαν, αλλά εντοπίστηκαν και τιμωρηθήκαν. Άλλοι έπεσαν στο ποτάμι και οι Αρχές εκτελέστηκαν.⁸⁴

Οι Γερμανοί μετατράπηκαν από άτομα που ασκούσαν βία σε αποδέκτες βίας. Ο σοβιετικός μυθιστοριογράφος Έρενμπουργκ έγραψε «*Αν δεν σκοτώνετε τουλάχιστον έναν Γερμανό την ημέρα σπαταλήσατε τις μέρες σας ... αν σκοτώσατε έναν Γερμανό, σκοτώστε ακόμη έναν*». Η σκληρότητα των μαχών και η επικείμενη ήττα ενέτεινε την επιθυμία της εκδίκησης των Σοβιετικών. Η εχθρότητα για τους Γερμανούς είχε και ταξική διάσταση. Δεν ήταν μόνο φασίστες αλλά και καπιταλιστές. Έβλεπαν τα διαμερίσματα των Γερμανών εργατών που είχαν νερό, ρεύμα, αέριο, κουρτίνες, ραδιόφωνο, ραπτομηχανή και σχολίαζαν ενώ λεηλατούσαν «*Εμείς παίρνουμε τα πάντα από καπιταλιστές*». Εκδικητική ήταν και η συμπεριφορά των Γάλλων στη νοτιοδυτική Γερμανία, που περιλάμβανε βιασμούς, εμπρησμούς και λεηλασίες σε αντίποινα των γερμανικών καταστροφών επί της χώρας τους. Κρούσματα βίας υπήρξαν και από βρετανικές και αμερικανικές δυνάμεις. Ένας αμερικανός στρατιώτης σε γράμμα του προς τους γονείς του ανέφερε ότι οι Γερμανοί είχαν εντολές να σκοτώνουν όλους τους αιχμαλώτους αεροπόρους και είχαν εντοπίσει νεκρούς συναδέλφους τους, «*Έτσι είναι δίκαιο να ανταποδώσουμε*» έγραφε.⁸⁵

Όσοι Γερμανοί αιχμαλωτίστηκαν από Βρετανούς και Αμερικανούς ήταν πιο τυχεροί σε σχέση με όσους αιχμαλωτίστηκαν από τους Σοβιετικούς. Αν και οι συνθήκες στις οποίες έζησαν έγκλειστοι στα στρατόπεδα ήταν τραγικές, μη γνωρίζοντας νέα για τις οικογένειες τους, οι περισσότεροι εξ αυτών έζησαν και απελευθερώθηκαν σχετικά σύντομα. Όσοι βρέθηκαν υπό σοβιετική κυριαρχία εκτοπίστηκαν στην ΕΣΣΔ και εργάστηκαν για την αποκατάσταση πόλεων ή φυλακίστηκαν σε στρατόπεδα εκεί σε πολλές περιπτώσεις για χρόνια.⁸⁶ Το 1962 η Επιτροπή Μάσκε που συστάθηκε από την κυβέρνηση της Βόννης για την τύχη των Γερμανών αιχμαλώτων πολέμου ήταν αποκαλυπτική. Η ΕΣΣΔ είχε 3.060.000 αιχμαλώτους από τους οποίους πέθαναν οι 1.094.250, οι ΗΠΑ είχαν 3.097.000 αιχμαλώτους με 4.537 θανάτους, η Βρετανία είχε 3.635.000 αιχμαλώτους με 1254 θανάτους και η Γαλλία είχε 937.000 αιχμαλώτους με 24.178 θανάτους. Τα υψηλότερα ποσοστά τα είχε η ΕΣΣΔ, αλλά οι απώλειες στα αμερικανικά στρατόπεδα ήταν υπερτετραπλάσια σε σχέση με τα βρετανικά, ενώ στα γαλλικά όπου βρισκόταν

⁸⁴ I. Kershaw, *Το τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015, σ. 456-459.

⁸⁵ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 169-180.

⁸⁶ R. Bessel, *ό.π.*, σ. 223.

λιγότερο από το ένα τρίτο των αιχμαλώτων οι θάνατοι ήταν είκοσι φορές περισσότεροι. Στη τελευταία περίπτωση ρόλο έπαιξε η κρίση τροφίμων που αντιμετώπιζε τότε η Γαλλία. Το 80% των κρατουμένων στα βρετανικά στρατόπεδα απελευθερώθηκε σε λίγους μήνες μέσα στο 1945, ενώ στα αμερικανικά κρατήθηκαν όλο το χειμώνα εξαιτίας της επιμονής του Ρούσβελτ να δικαστούν για εγκλήματα πολέμου ακόμη και οι πιο χαμηλόβαθμοι Γερμανοί. Μάλιστα οι Αμερικανοί πρότειναν να χρησιμοποιηθούν οι κρατούμενοι για τον καθαρισμό ναρκοπέδων αν και τελικά δεν εφαρμόστηκε η πρόταση.⁸⁷

Στις 8 Αυγούστου του 1945 συμφωνήθηκε στο Λονδίνο από τις ΗΠΑ, ΕΣΣΔ, Βρετανία και Γαλλία ο Χάρτης του Διεθνούς Στρατοδικείου, δημιουργώντας το θεσμικό πλαίσιο για τη δίκη της Νυρεμβέργης που άρχισε στις 20 Νοεμβρίου 1945 στην αμερικανική ζώνη. Η δίκη αναμεταδιδόταν από το γερμανικό ραδιόφωνο δυο φορές την ημέρα και τα τεκμήρια που συγκεντρώνονταν παρουσιάζονταν σε σχολεία, κινηματογράφους και κέντρα επανεκπαίδευσης. Μέσω αυτής της δίκης θα επιβαλλόταν η ηθική μέσα από την ανάδειξη των πεπραγμένων του ναζιστικού καθεστώτος και την εφαρμογή των απαραίτητων νομικών διαδικασιών. Αναγνωρίστηκαν τέσσερις κατηγορίες εγκλημάτων: εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ειρήνης, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και συμμετοχή σε εγκληματικές οργανώσεις. Μπορούσαν να εκδικαστούν εγκλήματα ανεξάρτητα από το που είχαν διαπραχθεί. Το διεθνές δίκαιο και η έννοια της ηθικής υπερίσχυαν της εθνικής κυριαρχίας. Το ενδιαφέρον ήταν μεγάλο και παρά τις συμμαχικές ανησυχίες για τη λαϊκή υποστήριξη υπέρ των κατηγορουμένων αυτές διαψεύστηκαν. Ένας Γερμανός τόνιζε ότι το πρόβλημα ήταν η πείνα στη Γερμανία όσο για τους κατηγορούμενος *«ακόμη και η θανατική ποινή είναι υπερβολικά επιεικής»*.⁸⁸

Οι Σύμμαχοι συνέκλιναν στην άποψη ότι η δημοσιοποίηση των ναζιστικών εγκλημάτων θα βοηθούσε στην αλήθεια της φύσης του εθνικοσοσιαλισμού. Οι δίκες που θα ακολουθούσαν στη Νυρεμβέργη θα συνδέονταν με τη δυτικοευρωπαϊκή και αμερικανική δικονομία. Το δικαστήριο θα είχε οκτώ μέλη, δύο από τη Βρετανία, δυο από τη Γαλλία, δυο από τις ΗΠΑ και δυο από την ΕΣΣΔ. Η Δίκη των Μεγάλων Εγκληματιών είχε 22 κατηγορούμενους. Οι ποινές όμως σχολιάστηκαν ως ήπιες και διακεκριμένοι νομικοί τόνισαν την παραβίαση δικονομικών αρχών. Το δικαστήριο θα δικάζε τα ναζιστικά εγκλήματα και οι κατηγορούμενοι δεν μπορούσαν να

⁸⁷ K. Lowe, *Όλεθρος: η Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα 2018, σ. 172-175.

⁸⁸ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 227-230.

ισχυριστούν ότι έκαναν ότι και οι Σύμμαχοι. Οι κατηγορούμενοι δήλωσαν αθώοι και κάποιοι ότι είχαν άγνοια για τα πεπραγμένα στα στρατόπεδα. Ο κατήγορος προσκόμισε στοιχεία του ψεύδους των δηλώσεών τους. Από την άλλη η περίπτωση Στράισερ έδειξε ότι μερικοί μπορεί να μην είχαν πλήρη εικόνα για το τι συνέβαινε. Ο Στράισερ από τους χειρότερους τύπους των Ναζί ισχυρίστηκε ότι δεν ήξερε και όπως αποδείχτηκε, ο Χίτλερ που αν και θαύμαζε τον αντισημιτισμό του τον θεωρούσε ανίκανο μετά από καταγγελίες συναδέλφων, του είχε αφαιρέσει όλες τις αρμοδιότητες. Ο Στράισερ ήταν ανίκανος να εφαρμόσει τον ορθολογικό αντισημιτισμό και στο τεστ νοημοσύνης που υπεβλήθηκε από τους ψυχιάτρους των Συμμάχων έλαβε τη χαμηλότερη βαθμολογία.⁸⁹

Αντίθετη περίπτωση ήταν ο Γκέρινγκ με 138 βαθμούς στο τεστ που άγγιζε την ιδιοφυία. Αλαζονικός, αχόρταγος για εξουσία και πολυτέλεια στην κατάθεσή του οι ενοχές και ο φόβος έπαιρναν απουσία. Υποστήριξε ότι είχε βοηθήσει τους Εβραίους, αλλά τα στοιχεία εις βάρος του ήταν συντριπτικά. Καταδικάστηκε σε θάνατο δια απαγχονισμού, όμως αυτοκτόνησε στο κελί του. Ο Στράισερ δίχως επαρκή στοιχεία για εγκληματικές πράξεις καταδικάστηκε για τις αντισημιτικές ιδέες του σε θάνατο. Όμως η καταδίκη για ιδέες ερχόταν σε αντίθεση με την ελευθερία λόγου. Συνολικά καταδικάστηκαν δώδεκα άτομα σε θάνατο, σε επτά απαγγέλθηκαν ποινές κάθειρξης και τρεις αθώωθηκαν. Σε επόμενες δίκες εικοσιτέσσερα στελέχη ακόμη καταδικάστηκαν σε θάνατο και 100 σε ποινές φυλάκισης. Κάποιοι θεώρησαν τις ποινές ήπιες αφού άλλοι δεν καταδικάστηκαν με πολλά χρόνια και άλλοι ελευθερώθηκαν, ενώ υπήρχε και η άποψη ότι εφαρμόστηκε η δικαιοσύνη του νικητή.⁹⁰

Οι ηγέτες του ναζιστικού καθεστώτος εμφανίζονταν ως τα άβουλα γρανάζια μιας τεράστιας ολοκληρωτικής μηχανής με τυπικό ορθολογικό λειτουργικό, απουσία προσωπικού στοιχείου. Για παράδειγμα ο αρχηγός της ηγετικής νεολαίας Σιράχ παραδέχτηκε τον αντισημιτισμό του και τη συμμετοχή του στις απελάσεις Εβραίων, αλλά απέδειξε τεκμηριωμένα την διαμαρτυρία του για την υπερβολική σκληρότητα που έδειχναν, έτσι καταδικάστηκε σε είκοσι χρόνια. Αυτό που έπρεπε να γίνει ήταν να δαμαστεί το παρελθόν. Αυτό περιέγραφε ο όρος *Vergangenheitsbewältigung*, που πλησίαζε την φρουδική ιδέα ότι για να ανακτήσει ένα διαταραγμένο ψυχικά άτομο τη ψυχική του υγεία ή ηρεμία πρέπει πρώτα να κατανοηθεί το παρελθόν με τρόπο

⁸⁹ Al. Lindemann, *Ιστορία της Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 448-451.

⁹⁰ Al. Lindemann, *ό.π.*, σ. 441-452.

ορθολογικό. Ήταν δύσκολο το εγχείρημα για να γίνει το επόμενο βήμα προς ένα καθαρό μέλλον.⁹¹

Η τιμωρία των Γερμανών εγκληματιών πολέμου από τις δίκες των Συμμάχων είχε δυο μειονεκτήματα. Η παρουσία Σοβιετικών κατηγορών και δικαστών ερμηνευόταν από τους σχολιαστές ως πράξη υποκρισίας. Οι Σοβιετικοί κατηγορούσαν Γερμανούς για πράξεις που είχαν διαπράξει και οι ίδιοι και αυτό φάνταζε περισσότερο ως δύναμη εκδίκησης παρά δικαιοσύνης. Το δεύτερο μειονέκτημα ήταν σύμφυτο με την ίδια τη δικαστική διαδικασία. Ακριβώς επειδή η προσωπική ενοχή των ηγετών των ναζιστών, ξεκινώντας από τον ίδιο τον Χίτλερ, ήταν πλήρως και προσωπικά τεκμηριωμένη, πολλοί Γερμανοί θεώρησαν ότι είχαν το δικαίωμα να πιστεύουν πως όλοι οι υπόλοιποι συμπατριώτες τους ήταν αθώοι και οι Γερμανοί ως έθνος ήταν και αυτοί παθητικά θύματα του ναζισμού, όπως και όλοι οι άλλοι. Τα εγκλήματα των ναζιστών μπορεί να είχαν διαπραχθεί στο όνομα της Γερμανίας όπως θα έλεγε ο καγκελάριος Κολ δεκαετίες μετά, αλλά πολλοί Γερμανοί ελάχιστα αντιλαμβάνονταν πραγματικά ότι ήταν εγκλήματα που διαπράχθηκαν από Γερμανούς.⁹²

Δίκες έγιναν και με κατηγορούμενους πολίτες που είχαν καταγγεληθεί από άλλους, συνήθως γνωστούς τους σε μια προσπάθεια ξεκαθαρίσματος λογαριασμών. Μια από τις δίκες που είναι χαρακτηριστική του κλίματος μεταξύ πολιτών ήταν η περίπτωση Βάλτερ στο Έσεν. Ο Βάλτερ ήταν αξιωματικός σε μια ναζιστική επιτροπή και κατηγορούταν ως καταδότης, ενώ προσφάτως είχε την οικονομική δυνατότητα να αγοράσει ένα αγρόκτημα. Η καταγγελία προήλθε από κάποιον Μπάουερ, έμπορο αλόγων, ο οποίος παρεμπιπτόντως δεν είχε πεινάσει όλα αυτά τα χρόνια. Στην πορεία της δίκης αποκαλύφθηκε ότι τα κίνητρα του εμπόρου δεν ήταν τόσο αγαθά, καθώς στο παρελθόν είχε υπάρξει μια διαφορά μεταξύ των δυο για μια παρτίδα δημητριακών που ήταν να προμηθευτεί ένας Αμερικανός ταγματάρχης. Ο έμπορος μετά τη λήξη του πολέμου θυμήθηκε ότι ο ανταγωνιστής του ήταν ναζιστής, που έπρεπε να τιμωρηθεί. Ο δικαστής ρώτησε τον έμπορο που είχε κάνει την καταγγελία *«Τα παλιά αφεντικά ήταν καλύτερα έτσι δεν είναι;»* κι ο έμπορος με αυτοπεποίθηση απάντησε *«Και τα καινούργια μια χαρά είναι»*. Αυτή η πρόταση περιείχε την αλήθεια. Όποιος ξέρει να προσαρμόζεται στις εκάστοτε συνθήκες ζει καλά. Ήταν μια από τις περιπτώσεις που Γερμανός κατηγορούσε Γερμανό σε μια σειρά από δεκάδες δίκες

⁹¹ Al. Lindemann, ό.π., σ. 453-454.

⁹² T. Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αθήνα 2012, σ. 54-56.

που έγιναν μεταπολεμικά. Ο εχθρός δεν ήταν μόνο από το εξωτερικό, αλλά και από την ίδια τη χώρα.⁹³

Βαριά ήταν και η επισιτιστική κρίση στη χώρα. Η αρόσιμη γη είχε μειωθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου εξαιτίας της χρήσης της γης για τη δημιουργία δρόμων, αεροδρομίων και στρατοπέδων. Αλλά και τα προϊόντα που ήταν διαθέσιμα δεν μπορούσαν να φτάσουν μακριά, εξαιτίας των καταστροφών στο σιδηροδρομικό δίκτυο και στα μηχανοκίνητα οχήματα. Επιπλέον υπήρχαν ελλείψεις σε μηχανήματα, αγροτικά ζώα, λιπάσματα και καύσιμα, όλα απαραίτητα για την εκμετάλλευση της αγροτικής παραγωγής. Η έλλειψη εργατικών χεριών ήταν εμφανής παρά την αύξηση του πληθυσμού, αφού οι περισσότερες ήταν γυναίκες μαζί με παιδιά και ηλικιωμένους. Πολλοί Γερμανοί είχαν σκοτωθεί ή ήταν ανάπηροι και πολλοί ξένοι εργάτες είχαν αναχωρήσει για τις πατρίδες τους. Τα δελτία τροφίμων που είχαν δημιουργηθεί από το ναζιστικό καθεστώς διατηρήθηκαν, διαιρώντας τον πληθυσμό σε τρεις ομάδες: σε εκείνους που μπορούσαν να συντηρηθούν μόνοι, σε εκείνους που μπορούσαν να συντηρηθούν μόνοι εν μέρει και σε εκείνους που ονομάστηκαν φυσιολογικοί καταναλωτές και αφορούσε κυρίως κατοίκους πόλεων, όπου η κατάσταση εκεί ήταν δυσκολότερη. Η έλλειψη άνθρακα ήταν πρόβλημα τόσο για τη βιομηχανία όσο και για την οικιακή θέρμανση.⁹⁴ Επιπλέον, οι Γερμανοί βρέθηκαν υποχρεωμένοι να δίνουν ότι η ΕΣΣΔ χρειαζόταν από την παραγωγή τους. Περισσότερες από διακόσιες βιομηχανίες στη σοβιετική ζώνη βρέθηκαν να λειτουργούν υπό σχεδιαζόμενη οικονομία, τροφοδοτώντας την Σοβιετική Ένωση. Παράλληλα είχαν να αντιμετωπίσουν στη δυτική ζώνη τη γαλλική αποψίλωση για να ικανοποιηθεί το γαλλικό αίσθημα και για να ανεξαρτητοποιηθεί από τις ΗΠΑ. Κι όμως μετά από όλα αυτά η Γερμανία είχε πολλά να δώσει και αυτή η δύσκολη οικονομική κατάσταση μεταπολεμικά, δημιούργησε τη ψυχολογική βάση για την επιτυχημένη οικονομική πορεία που ακολούθησε.⁹⁵

Ο γερμανικός πληθυσμός εργάστηκε με ιδιαίτερη αφοσίωση για την ανοικοδόμηση της κατεστραμμένης του χώρας. Όταν πέθανε ο Χίτλερ λειτουργούσε το 10% των γερμανικών σιδηροδρόμων. Ένα χρόνο μετά το 1946 το 93% των σιδηροδρόμων είχε αποκατασταθεί και 800 γέφυρες είχαν ανοικοδομηθεί. Στο Άαχεν αν και υπολόγιζαν ότι θα χρειαζόνταν είκοσι χρόνια για την επαναλειτουργία της

⁹³ Στ. Ντάγκερμαν, *Γερμανικό Φθινόπωρο*, Αθήνα 2019, σ. 87-88.

⁹⁴ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 366-375.

⁹⁵ R. Bessel, *ό.π.*, σ. 401-405.

πόλης, τελικά μέσα σε λίγες εβδομάδες από την παύση του πολέμου έγινε η επαναλειτουργία των εργοστάσιων ελαστικών. Ένας λόγος που εξηγεί την ταχύτητα της αρχικής ανασυγκρότησης της Γερμανίας ήταν ότι από τη στιγμή που ανοικοδομήθηκαν τα σπίτια των εργατών και άρχισαν να ξαναλειτουργούν τα μέσα μεταφοράς, η βιομηχανία ήταν έτοιμη να παράγει. Στα εργοστάσια της *Wolkswagen* το 91% των μηχανημάτων είχε γλιτώσει από τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς στη διάρκεια του πολέμου και από τη λεηλασία που ακολούθησε, έτσι το 1948 ήταν έτοιμο να παράγει το ένα από τα δυο αυτοκίνητα που κατασκευάζονταν στη δυτική Γερμανία. Η *Ford* είχε μείνει σε μεγάλο βαθμό άθικτη. Χάρη στις επενδύσεις που είχαν γίνει στη διάρκεια του πολέμου, το 1945 το ένα τρίτο του γερμανικού βιομηχανικού εξοπλισμού είχε ηλικία ως πέντε ετών. Οι βιομηχανικοί κλάδοι στους οποίους είχαν γίνει οι επενδύσεις κατά τον πόλεμο ήταν εκείνοι που έθεταν τα θεμέλια για την οικονομική άνθηση της δεκαετίας του 1950.⁹⁶

2.3 Οι ερινύες αναζητούν ενόχους

Την 1^η Μαΐου του 1945 οι Γερμανοί ενημερώνονταν για το θάνατο του Χίτλερ. Μπορεί να σημειώθηκαν αυτοκτονίες που θύμιζαν επιδημία στο επόμενο διάστημα, αλλά πολλές από αυτές έγιναν υπό το φόβο της κόκκινης δύναμης που σάρωνε τη χώρα. Ένας νεαρός στρατιώτης βρισκόταν στο εστιατόριο όταν έμαθε την είδηση, σηκώθηκε, ύψωσε το χέρι του και φώναξε «*Χάιλ Χίτλερ*», ενώ οι υπόλοιποι συνέχισαν το φαγητό τους. Οι αξιωματικοί που είχαν συλληφθεί από τη βρετανική πλευρά εξέφραζαν διαφορετικές γνώμες, χαρακτηρίζοντας τον ηγέτη τους από τραγική φυσιογνωμία μέχρι ιστορική προσωπικότητα. Οι άμαχοι είχαν ένα σοβαρότερο πρόβλημα να επιλύσουν αυτό της ασιτίας και της προστασίας τους από τις λεηλασίες του Κόκκινου Στρατού. Μια γυναίκα δήλωσε ότι «*ο Χίτλερ έπρεπε να έχει σταλεί στη Σιβηρία, αλλά ήταν δειλός και αυτοκτόνησε*» και μια άλλη είπε «*κανένα δέντρο δεν είναι κατάλληλο για να τον κρεμάσουν*».⁹⁷ Όμως η αυτοκτονία για τους ηγέτες του ναζιστικού καθεστώτος ήταν πράξη ηρωικής αυτοθυσίας και όχι δειλίας. Δειλία για αυτούς ήταν η συνθηκολόγηση.⁹⁸ Ο θάνατος του Χίτλερ όταν μαθεύτηκε οδήγησε σε μπαράζ αυτοκτονιών είτε για τους περισσότερους λόγω του θαυμασμού τους είτε για τους λιγότερους λόγω του φόβου τους για τα αντίποινα που έρχονταν. Στο Νοϊμπράντενμπουργκ πραγματοποιήθηκαν περίπου εξακόσιες αυτοκτονίες και σε

⁹⁶ T. Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αθήνα 2012, σ. 85-86.

⁹⁷ I. Kershaw, *Το τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015, σ. 447-449.

⁹⁸ I. Kershaw, *ό.π.*, σ. 455-456.

όλη τη Γερμανία μερικές χιλιάδες. Τριανταπέντε στρατηγοί του Στρατού, έξι της Αεροπορίας, οκτώ ναύαρχοι του Ναυτικού, δεκατρείς στρατηγοί των SS, πέντε της Αστυνομίας και πολλοί ακόμη έδωσαν τέλος στη ζωή τους.⁹⁹

Η ανάκριση των στρατηγών έκανε φανερό το θαυμασμό τους για την τιμή του Γερμανού αξιωματικού, η οποία άγγιζε τα όρια διαταραγμένης λογικής και διαστρέβλωσης της ηθικής. Μετά από 300 ανακρίσεις προέκυπτε το συμπέρασμα ότι οι αξιωματικοί ενέκριναν κάθε πράξη που ήταν επιτυχής. Το δίπολο ήταν ότι η επιτυχία ήταν σωστή και η αποτυχία λάθος. Η δίωξη του Εβραϊκού πληθυσμού πριν τον πόλεμο ήταν λάθος, διότι Βρετανία και ΗΠΑ ήταν αντίθετες. Σωστό θα ήταν να είχαν προβεί στον εκτοπισμό τους μετά τον πόλεμο. Ο βομβαρδισμός της Αγγλίας ήταν λάθος, διότι αν δεν είχε συμβεί, η Βρετανία θα συμμαχούσε με τη Γερμανία κατά του Στάλιν. Επίσης ήταν λάθος οι κτηνωδίες τους απέναντι σε Πολωνούς και Ρώσους, διότι τώρα θα έπρεπε να υποστούν την ίδια συμπεριφορά. Ήταν λάθος να κηρύξουν τον πόλεμο σε Σοβιετική Ένωση και ΗΠΑ μαζί, αφού η Γερμανία ήταν πιο αδύναμη μπροστά και στις δυο χώρες ενωμένες. Αυτό που δεν θεωρούσαν λάθος ήταν η εξόντωση μιας ολόκληρης φυλής και πολλών άλλων ομάδων.¹⁰⁰ Ήταν πολλοί οι Γερμανοί που έβλεπαν τον εαυτό τους σαν θύματα του ναζιστικού καθεστώτος. Παρόλα αυτά ενώ έβλεπαν τους κρατούμενους στις πορείες θανάτου προερχόμενοι από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, σκέφτονταν παρά την τραγική τους εμφάνιση ότι μάλλον θα είχαν διαπράξει φοβερά εγκλήματα για να τους είχαν συμπεριφερθεί έτσι. Πολλοί ήταν εκείνοι που όταν έβλεπαν κρατούμενους, τους έφτυναν και τους έβριζαν. Υπήρχαν όμως κι εκείνοι οι λίγοι, που κάποιοι πολίτες βοήθησαν τους κρατούμενους που το είχαν σκάσει από τις πορείες.¹⁰¹

Οι Σύμμαχοι απαιτούσαν από τους Γερμανούς να πάρουν ένα μάθημα μέσα από τη δυστυχία που βίωναν. Αλλά ο πεινασμένος δεν κατηγορεί για την πείνα του τον εαυτό του, αλλά εκείνους που μπορούν να τον βοηθήσουν και δεν το κάνουν. Η πείνα δεν βοηθούσε στην αναζήτηση των αιτιών που είχαν οδηγήσει τώρα του Γερμανούς στα δεινά. Είχε γκρεμιστεί το καθεστώς που τους συντηρούσε και ερχόταν ένα καθεστώς να τους συντηρήσει με χειρότερο τρόπο από πριν. *«Εμείς οι Γερμανοί πιστεύουμε ό,τι ήρθε η ώρα να σταματήσουν να μας τιμωρούν οι Σύμμαχοι. Ότι και να λένε για μας τους Γερμανούς, ό,τι κι αν έκαναν οι στρατιώτες μας στις άλλες χώρες, δεν*

⁹⁹ N. Ohler, *Υπερδιέγερση: τα ναρκωτικά στο Τρίτο Ράιχ*, Αθήνα 2018, σ. 343.

¹⁰⁰ A. Beevor, *Βερολίνο: Η πτώση 1945*, Αθήνα 2004, σ. 572.

¹⁰¹ I. Kershaw, *Το τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015, σ. 430-431.

αξίζουμε τέτοια τιμωρία». Με αυτά τα λόγια περιέγραφαν πως αισθάνονταν σε ένα Σουηδό δημοσιογράφο το φθινόπωρο του 1945, ενώ η κάθε γερμανική πόλη θεωρούσε ότι ήταν η χειρότερη στις συνθήκες διαβίωσης.¹⁰² Όταν οι Σύμμαχοι πρόβαλλαν μια ταινία που έδειχνε τα στρατόπεδα θανάτου περιγράφοντας τι είχε συμβεί, οι Γερμανοί τη θεώρησαν προπαγανδιστική.¹⁰³ Στην αμερικανική ζώνη κατοχής το 1945 η ημερήσια κατανάλωση θερμίδων για τους Γερμανούς καταναλωτές ήταν 860 θερμίδες, όταν κατά τη διάρκεια του πολέμου ήταν σε διπλάσιο επίπεδο. Το γερμανικό αστείο της περιόδου που κυκλοφορούσε έλεγε «Καλύτερα να απολαύσεις τον πόλεμο, η ειρήνη θα είναι τρομερή».¹⁰⁴

Στα επόμενα χρόνια οι Σύμμαχοι προχώρησαν στη διεξαγωγή ερευνών και διαπίστωσαν ότι το 50% των Γερμανών πίστευε ακόμη ότι ο εθνικοσοσιαλισμός ήταν μια καλή ιδεολογία που είχε εφαρμοστεί κακότροπα. Στην πλειονότητά τους οι Γερμανοί δεν είχαν διάθεση να θυμηθούν τον αρχικό τους ενθουσιασμό για τον Χίτλερ και τις ελπίδες που είχαν εναποθέσει στη γερμανική υπεροχή κατοχής άλλων χωρών. Λίγοι είχαν σκεφτεί ότι το οπλοστάσιο που παρήγαν χρησιμοποιούταν για το βομβαρδισμό πόλεων και πολιτών στην υπόλοιπη Ευρώπη. Το Γ' Ράιχ είχε χάσει τον αποπροσανατολισμό του. Ο πόλεμος είχε πλέον τελειώσει αλλά οι Γερμανοί είχαν σημαντικότερα ζητήματα να αντιμετωπίσουν όπως την καταναγκαστική εργασία και τους κρατούμενους που γέμιζαν τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Υπήρχε η εξής αμφισημία. Επιθυμούσαν το τέλος του πολέμου και του ναζισμού που στο τέλος τους έφερε σε αυτή την τραγική θέση, αλλά η ιδεολογία αυτή ήταν ταυτισμένη με την έντονη εθνική τους περηφάνια που μπορούσε εύκολα να μετατραπεί σε υπερεθνικισμό ακόμη και φυλετικό ιμπεριαλισμό. Ο γερμανικός λαός έλεγε ναι στο τέλος του ναζισμού, ξήλωνε τις φωτογραφίες του Χίτλερ, αλλά δεν έλεγε όχι στο τέλος του Ράιχ.¹⁰⁵

Αναμφίβολα το σοκ που ένιωσαν οι Γερμανοί όταν οι ίδιοι έγιναν οι αποδέκτες μαζικής βίας ήταν ισχυρό. Δεν υπήρχαν πια τα σταθερά σημεία της ζωής τους ούτε σε υλικό ούτε σε συναισθηματικό επίπεδο. Η απώλεια αφορούσε τόσο στο φυσικό περιβάλλον με ότι αυτό συνεπάγεται, όσο και στο οικείο περιβάλλον, το προσωπικό. Είχαν χάσει κάποιον από την οικογένεια, το σπίτι, την κοινότητα, το κοινωνικό *status*. Είχαν χάσει το *Heimat*, δηλαδή όλα τα προς το ζην αναγκαία,

¹⁰² Στ. Ντάγκερμαν, *Γερμανικό φθινόπωρο*, Αθήνα 2019, σ. 20-34.

¹⁰³ Μ. Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος: Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αθήνα 2013, τ. 2', σ. 43.

¹⁰⁴ Τ. Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αθήνα 2012, σ. 21.

¹⁰⁵ Ι. Kershaw, *Το τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015, σ. 488-491.

παράλληλα με την ανθρώπινη και πνευματική ασφάλεια που συμπλήρωνε την ταυτότητά τους. Αυτή η συλλογική ταυτότητα και η κοινωνική αλληλεγγύη είχαν υπονομευτεί. Η απώλεια οικογένειας, φίλων, μελών του σώματος και ετών στην υπηρεσία του πολέμου μετά την ήττα άφησε πίκρα. Αρκετοί ήταν συνένοχοι στις πράξεις του καθεστώτος και κινδύνευαν να λογοδοτήσουν στους συμμάχους. Το πώς ένιωθαν οι Γερμανοί εξαρτιόταν και από το πότε είχαν γεννηθεί. Όσοι είχαν γεννηθεί τη δεκαετία του 1880 είχαν δει με τα παιδικά τους μάτια μια ευημερούσα Γερμανική Αυτοκρατορία που είχε συντριβεί στο Μεγάλο Πόλεμο και είχε γνωρίσει ξανά την ελπίδα με το ναζισμό. Όσοι είχαν γεννηθεί μετά το 1900 είχαν γνωρίσει την άνοδο του Γ' Ράιχ και είχαν επωφεληθεί από τις ευκαιρίες. Αν ζούσαν σε καιρό ειρήνης μάλλον θα είχαν αποκτήσει θέσεις υπευθυνότητας στο κράτος και σε φορείς. Εκείνοι που είχαν γεννηθεί κοντά στο 1920 είχαν γνωρίσει τον πόλεμο περισσότερο παρά την ειρήνη. Όσοι είχαν ενηλικιωθεί επί Χίτλερ είχαν χάσει τα νιάτα τους στον πόλεμο ή ήταν αιχμάλωτοι ή ανάπηροι και η ήττα ήταν πραγματικό σοκ. Αυτός ο αιματηρός πόλεμος αντί να εμπνεύσει μια νέα γενιά πολεμιστών έθεσε τις βάσεις για μια προσέγγιση προς τον πασιφισμό.¹⁰⁶ Μόλις τη δεκαετία του 1960 η εθνικοσοσιαλιστική δικτατορία και τα εγκλήματα της θα αποκτούσαν νέα δυναμική. Η Δίκη του Άουσβιτς στη Φρανκφούρτη το 1963 και η Δίκη Αιχμαν στην Ιερουσαλήμ έφεραν την κοινή γνώμη με άγνωστες και νέες ασύλληπτες λεπτομέρειες των διώξεων και της δολοφονίας των Εβραίων στην Ευρώπη. Οι ανταποκρίσεις από τις δίκες με τις αναλυτικές περιγραφές για το μηχανισμό εξόντωσης, τα στρατόπεδα και το γενικότερο διοικητικό μηχανισμό οδήγησε στην κριτική προσέγγιση του εθνικοσοσιαλιστικού παρελθόντος.¹⁰⁷

2.4 Η αγκαλιά της UNRRA

Η καθημερινή φροντίδα των εκτοπισθέντων δεν μπορούσε να είναι υπό την επίβλεψη των στρατιωτικών οργανισμών γι' αυτό δημιουργήθηκε η Διεύθυνση Πρόνοιας και Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών, η *UNRRA*. Η παρουσία αυτής της ανθρωπιστικής εταιρείας είχε ξεκινήσει από τις 9 Νοεμβρίου 1943 στην Ουάσιγκτον για το συντονισμό φαρμάκων και διανομής τροφής με έντονη δράση στα Βαλκάνια. Το 1945 επεκτάθηκε και στην υπόλοιπη Ευρώπη, αναλαμβάνοντας την πρόνοια προσφύγων και εκτοπισθέντων. Η κεντρική ιδέα ήταν ότι οι εκτοπισμένοι

¹⁰⁶ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 25-29.

¹⁰⁷ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 77.

δεν χρειάζονταν μόνο τροφή, στέγη και ιατρική περίθαλψη αλλά και εκπαίδευση, και δυνατότητες αναψυχής, δίνοντας αξία στην ανθρώπινη υπόστασή τους. Στα στρατόπεδα των εκτοπισθέντων δημιουργήθηκαν σχολεία για τα παιδιά για την παροχή εκπαίδευσης αλλά και της αίσθησης κανονικότητας, σύσταση προσκοπικών ομάδων και λέσχες νεολαίας που ανέλαβαν να καταπραΰνουν τη επιθετική φύση των παιδιών μετά τα γεγονότα που είχαν ζήσει και να τους δημιουργήσουν αίσθημα ασφάλειας και ηρεμίας. Οι εκτοπισθέντες ενθαρρύνθηκαν στην οργάνωση εκκλησιών και θρησκευτικών ομάδων, αλλά και στην καλλιέργεια πνευματικής αρωγής για την καταπολέμηση της ηττοπάθειας. Αξιωματούχοι με δυσκολία, κατάφεραν να αποκτήσουν εκτυπωτικές μηχανές και επετρέπη η έκδοση εφημερίδων, ενώ πολιτιστικές δραστηριότητες λάμβαναν χώρα στα στρατόπεδα. Ένα είδος αυτοδιοίκησης αναπτύχθηκε, που σε συνδυασμό με την κατάλληλη οργάνωση δημιουργούσε εμπόδια στην απείθεια.¹⁰⁸

Μέχρι τα τέλη του 1945 η *UNRAA* είχε την ευθύνη για τη λειτουργία στη Γερμανία 227 στρατοπέδων και κέντρων περίθαλψης για εκτοπισμένους και πρόσφυγες. Το καλοκαίρι του 1947 είχε υπό την ευθύνη της 762 μονάδες με την πλειοψηφία αυτών να είναι στις δυτικές κατεχόμενες ζώνες της Γερμανίας. Η ευθύνη για τους εκτοπισμένους και τους πρόσφυγες μοιράστηκε με τη Διεθνή Οργάνωση Προσφύγων.¹⁰⁹ Ωστόσο, η βοήθεια της *UNRRA* σκόνταψε σε εκείνους τους εκτοπισθέντες που χρησιμοποιούσαν εφόδια της οργάνωσης για να διεξάγουν παράνομο εμπόριο, πλήττοντας το κύρος της. Πολιτικοί των ΗΠΑ που κάλυπταν περισσότερο από το ήμισυ του προϋπολογισμού της εμφανίζονταν εξοργισμένοι με την οικονομική κακοδιαχείριση και τα κρούσματα διαφθοράς. Επιπλέον, συχνά οι πληθυσμοί των στρατοπέδων ήταν υπερβολικά περαστικοί για να κατανοήσουν τα οφέλη του προγράμματος. Η πολιτική που εφαρμοζόταν στους εκτοπισθέντες για την απόκτηση ελέγχου στη ζωή τους, εγκυμονούσε τον κίνδυνο κάποιοι να εκμεταλλευτούν τις περιστάσεις και να πάρουν εκδίκηση. Κατά συνέπεια το προσωπικό της *UNRRA* είχε πολύ δύσκολο έργο, κινούμενη μεταξύ της παραχώρησης ευθυνών στους εκτοπισθέντες και επιτήρησής τους. Πάντως η πλειοψηφία των εκτοπισθέντων θυμόταν με συμπάθεια την *UNRRA*. Οι εργαζόμενοι της ήταν τα πρώτα άτομα που συναντούσαν οι εκτοπισθέντες που δεν χρησιμοποιούσαν βία και

¹⁰⁸ K. Lowe, *Όλεθρος: Η Ευρώπη μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα 2018, σ. 154-155.

¹⁰⁹ T. Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αθήνα 2012, σ. 28-29.

τους παρείχαν αυτά που είχαν ανάγκη, συμπόνια, κατανόηση, αποδοχή. Τα παιδιά ωφελήθηκαν από την πολιτικής της οργάνωση που τους έδινε κάποια εφόδια για το μέλλον. Ένα από τα παιδιά που σώθηκαν, αργότερα σχολίασε για την UNRRA «Είναι υπέροχοι. Έχουν σώσει τη ζωή μου. Με έσωσαν από τύφο ... με τάισαν και μου έδωσαν αυτό το φόρεμα ... τους αγαπώ τόσο πολύ. Ήταν οι πρώτοι άνθρωποι που υπήρξαν καλοί μαζί μου». Η τελευταία φράση περικλείει την ουσία της UNRRA.¹¹⁰

2.5 Η ώρα της κιμωλίας

Ο πόλεμος δημιούργησε μεγάλα κενά στα σχολεία. Το εκπαιδευτικό σύστημα λίγο πριν το τέλος του πολέμου είχε παραλύσει και πολλά σχολεία είχαν καταστραφεί, ενώ άλλα που ήταν σε καλή κατάσταση είχαν επιταχτεί για στρατιωτικούς σκοπούς ή φιλοξενούσαν πρόσφυγες. Τα σχολεία θα ξανάνοιγαν το φθινόπωρο του 1945 οπότε και αξιολογήθηκε το προσωπικό. Στην αμερικανική πλευρά το 65% απομακρύνθηκε και όσοι έμειναν ήταν στο όριο συνταξιοδότησης. Έπρεπε παράλληλα να τυπωθούν νέα εκπαιδευτικά βιβλία.¹¹¹ Η διαίρεση της χώρας σε Δυτική και Ανατολική υπαγόρευσε δυο διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα. Στη Δυτική Γερμανία η παιδεία επανήλθε στη δικαιοδοσία των ομοσπονδιακών κρατιδίων και όχι στο κεντρικό κράτος, όπως ήταν επί ναζιστικού καθεστώτος. Το κοινό σχολείο *Grundschule* διατηρήθηκε, αλλά η διάρκεια φοίτησης διέφερε ανά κρατίδιο. Μετά το κοινό σχολείο οι λιγότερο ικανοί μαθητές που συνήθως προέρχονταν από την εργατική τάξη συνέχιζαν με τετραετή φοίτηση στα *Volksschule* σχολεία. Τα πιο ικανά παιδιά συνέχιζαν στο σχολείο για έξι χρόνια το *Mittelschule* που ήταν παιδιά της μεσαίας τάξης και τα παιδιά των πλουσίων πήγαιναν στα υψηλά δευτεροβάθμια για οκτώ χρόνια τα *Gymnasium*, όπου και προετοιμάζονταν για το πανεπιστήμιο. Επιπλέον, δημιουργήθηκαν σχολεία για ενήλικες, δίνοντας μια ευκαιρία στους μεγαλύτερους για εκπαίδευση. Το σύστημα διατήρησε τις διακρίσεις σχετικά με την ικανότητα των μαθητών, οι οποίες συνδέονταν με κοινωνικές κριτήρια. Τα παιδιά των πιο πλούσιων είχαν μεγαλύτερη πρόσβαση στη μόρφωση, ενώ από μικρά συναναστρέφονταν με πιο μορφωμένους ενήλικες και είχαν στη διάθεσή τους περισσότερα βιβλία ή βοήθεια στη μάθηση. Αργότερα τη δεκαετία του 1970 θα προτεινόταν από το Γερμανικό Εκπαιδευτικό Συμβούλιο η δημιουργία ενός κοινού

¹¹⁰ K. Lowe, *Όλεθρος: Η Ευρώπη μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα 2018, σ. 155-158.

¹¹¹ R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010, σ. 215-216.

σχολείου με κατάργηση όλων των δευτεροβάθμιων στο πλαίσιο ισότητας και δημοκρατίας, πρόταση που απορρίφθηκε.¹¹²

Στην Ανατολική Γερμανία που βρέθηκε υπό τη σοβιετική επιρροή οι στόχοι ήταν πιο ξεκάθαροι. Άμεσος στόχος ήταν η εξάλειψη του ναζισμού και παράλληλα η εισαγωγή του σοσιαλιστικού εκπαιδευτικού συστήματος. Όλα τα ιδιωτικά και τα θρησκευτικά σχολεία καταργήθηκαν και το κράτος θεωρήθηκε ο μόνος έγκριτος παιδαγωγός που μπορούσε να οργανώσει ένα ενοποιητικό εκπαιδευτικό σύστημα. Η υποχρεωτική παιδεία είχε διάρκεια 12 χρόνια και η δευτεροβάθμια εκπαίδευση ακολουθούσε το ενοποιημένο σχολείο. Μεταξύ των μαθημάτων περιλαμβάνονταν οι ξένες γλώσσες, τα μαθηματικά και οι φυσικές επιστήμες, ενώ σχεδόν καταργήθηκε η ιστορία της δημοκρατικής και ναζιστικής Γερμανίας. Όταν οι εκπαιδευτικοί ζητούσαν συμβουλές σε κάποιο σχετικό με το επάγγελμά τους ζήτημα, είχαν στραμμένο το βλέμμα στη Σοβιετική Ένωση. Ουσιαστικά στην Ανατολική Γερμανία η εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία αντικαταστάθηκε από το κομμουνιστικό δόγμα.¹¹³

Στο χώρο των πανεπιστημίων 4.000 καθηγητές του παλαιού καθεστώτος εκδιώχθηκαν. Οι κανόνες ήταν αυστηροί, οι καθηγητές είχαν καλές απολαβές και πλαισιώνονταν από βοηθούς. Τη δεκαετία του 1960 ύστερα από φοιτητικές εξεγέρσεις η εξουσία περιορίστηκε, καθώς τα πανεπιστημιακά συμβούλια αποτελούνταν από καθηγητές, βοηθούς και φοιτητές. Σημαντικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι φοιτητές συνδέονταν με το ότι δεν υπήρχε περιορισμός στον αριθμό εισαγομένων με αποτέλεσμα τα τμήματα να είναι πολυπληθή. Οι φοιτητές καλούνταν να επιλέξουν ανάμεσα σε άσχετα με τις σπουδές του μαθήματα, καθώς δεν υπήρχε περιορισμός μαθημάτων ανά τομέα και η φοίτηση πολλές φορές γινόταν μακροχρόνια. Η οικονομική εξάρτηση των πανεπιστημίων από τα τοπικά εκπαιδευτικά Υπουργεία των κρατιδίων περιόριζε την ελευθερία για την εξαγγελία μιας νέας έδρας ή απόκτησης διδακτικού υλικού, ενώ μόλις το 1983 θα ενθαρρυνόταν η ιδιωτική ανώτατη παιδεία.¹¹⁴

Μέχρι και δυο δεκαετίες μετά τον πόλεμο τα πανεπιστήμια διατήρησαν την αυταρχική δομή τους, ως εκ τούτου ήρθαν σε αντίθεση με την επεκτεινόμενη

---

¹¹² Γ. Γκότσης – Α. Συριάτου, *Δuo Θεσμοί Διαμορφωτές του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού*, Πάτρα 2001, σ. 180-181.

¹¹³ Γ. Γκότσης – Α. Συριάτου, *ό.π.*, σ. 182.

¹¹⁴ Γ. Γκότσης – Α. Συριάτου, *ό.π.*, σ. 191-192.

φιλελευθεροποίηση της κοινωνίας και σε συνδυασμό με την υψηλή ανεργία πτυχιούχων μετά την αθρόα είσοδο στα πανεπιστήμια ξεκίνησαν εξεγέρσεις. Ουσιαστικά η φιλελευθεροποίηση αφορούσε τα ίδια τα πανεπιστήμια μέσω της αμφισβήτησης της αυθεντίας των καθηγητών και της διεύρυνσης της ύλης. Υπήρχαν και προεκτάσεις αιτημάτων για τη φιλελευθεροποίηση της κοινωνίας.¹¹⁵ Οι δίκες του 1963 και η αποκάλυψη των τερατουργιών του εθνικοσοσιαλισμού αποκάλυψαν στις νεότερες γενιές που είχαν γεννηθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου ή μετά από αυτόν την εμπλοκή των γονέων τους στην εθνικοσοσιαλιστική δικτατορία, διαμορφώνοντας την άποψη ότι το δημοκρατικό πολίτευμα της ΟΔΓ δεν ήταν τίποτε άλλο παρά το εύθραυστο περίβλημα μιας κοινωνίας που έφερε το βάρος της συνέχειας. Οι κινητοποιήσεις των φοιτητών που ακολούθησαν συνέβαλλαν στην πολιτικοποίηση της συζήτησης περί εθνικοσοσιαλισμού, που οδηγούσε σε ατέρμονες θεωρητικές συζητήσεις καταγγελτικού περιεχομένου. Το φοιτητικό κίνημα που έλαβε χώρα στη Δυτική Γερμανία το 1968 ήταν πολιτικοποιημένο και κατά του κοινοβουλευτισμού. Ο πόλεμος στο Βιετνάμ εξόργισε την πανεπιστημιακή νεολαία κατά των ΗΠΑ και της ιμπεριαλιστικής και νέο-αποικιακής πολιτικής. Μετά τη δολοφονία του φοιτητή Όνεζοργκ στα επεισόδια που ξέσπασαν κατά την επίσκεψη του Σάχη της Περσίας στο Βερολίνο, το Φοιτητικό Κίνημα Διαμαρτυρίας έγινε ριζοσπαστικότερο.¹¹⁶ Τα πανεπιστήμια της Φραγκφούρτης, του Γκέτινγκεν και του Δυτικού Βερολίνου πήραν στις πλάτες τους το κίνημα, συγκροτώντας ομάδες της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς. Το όραμά τους ήταν σοσιαλισμός με ελευθερίες και ανθρώπινο πρόσωπο, ενάντια στο σοβιετικό μοντέλο και αξίωσαν τον εκδημοκρατισμό, ασκώντας αντιιμπεριαλιστική δράση, αν και ξεπήδησαν διάφορες κοινωνικές και πολιτικές οργανώσεις, όπως οι Πράσινοι, οι Εναλλακτικοί και οι Μαιοϊκοί. Τελικά η άνοιξη των φοιτητών οδηγήθηκε σε εκτόνωση, αφού συνέβαλε στη φιλελευθεροποίηση των ηθών και τη διάδοση νέων μορφών σκέψης.¹¹⁷

---

¹¹⁵ Γ. Γκότσης – Α. Συριάτου, *ό.π.*, σ. 192.

¹¹⁶ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 78-80.

¹¹⁷ Κ. Ράπτης, *Γενική Ιστορία της Ευρώπης κατά τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα*, Πάτρα 2000, τ. 2, σ. 238-239.

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ένας διαφορετικός πόλεμος

3.1 Ένας απρόσκλητος επισκέπτης στην Ευρώπη

Στο ερώτημα των αιτίων του Ψυχρού Πολέμου εντοπίζονται τρεις σχολές σκέψης. Πρώτη η ορθόδοξη - παραδοσιακή δυτική άποψη, που υποστήριζε ότι το πρόβλημα εντοπιζόταν στη φύση του κομμουνιστικού συστήματος: σύμφωνα με τη θέση αυτή η Σοβιετική Ένωση προωθούσε ένα σχέδιο παγκόσμιας κυριαρχίας. Δεύτερη αναπτύχθηκε η αναθεωρητική άποψη μετά το 1960 και θεωρούσε ότι η Σοβιετική Ένωση ακολούθησε μεταπολεμικά αμυντική πολιτική, διασφαλίζοντας την ανατολική Ευρώπη από την οικονομική επεκτασιμότητα των ΗΠΑ, όπως ήταν το Σχέδιο Μάρσαλ. Τρίτη ήταν η μεταναθεωρητική άποψη και η πιο λογική μαζί. Σύμφωνα με τη θέση αυτή ο Ψυχρός Πόλεμος δεν πρέπει να ερμηνεύεται στο πλαίσιο απόδοσης ευθυνών, αλλά ως ανταγωνισμός ισχύος μεταξύ δυο συνασπισμών με δικούς τους φόβους. Όσο η Δύση προσπαθούσε να προφυλαχτεί από την κομμουνιστική απειλή, τόσο δημιουργούσε υποψίες στη Μόσχα. Όσο η Μόσχα προσπαθούσε να προστατευτεί από την πολιτική της Ουάσιγκτον, τόσο η Δύση οχυρωνόταν. Δημιουργούταν ένας φαύλος κύκλος που τροφοδοτούσε το τέρας του Ψυχρού Πολέμου.¹¹⁸ Πράγματι ο Ψυχρός Πόλεμος παρέμεινε ψυχρός, υπό την έννοια ότι αποτράπηκε ένας θερμός πόλεμος με την ανταλλαγή πραγματικών πυρών, παίρνοντας τελικά τη μορφή εκατέρωθεν απειλών. Ο Ψυχρός Πόλεμος θα ξεσπούσε νομοτελειακά μέσα από τις εκ διαμέτρου αντίθετες κοσμοθεωρίες των δυο επεκτατικών κρατών. Ο διπολισμός που αναπτύχθηκε στις διεθνείς σχέσεις με βάση δομικές διαφορές, περιέγραφε την ύπαρξη δυο ανταγωνιστών κέντρων - πόλων, ενώ ο όρος διπολισμός θύμιζε το διπολικό σύνδρομο, που στη ψυχολογία περιγράφει τις έντονες μεταπτώσεις στη διάθεση. Έτσι ήταν οι σχέσεις των δυο κόσμων με έντονες μεταπτώσεις.¹¹⁹

Ο Τσόρτσιλ από νωρίς αναφέρθηκε στην εξάπλωση ενός *σιδηρούν παραπετάσματος* την ώρα που τα δυτικά βλέμματα ήταν στραμμένα στην κατοχή και τιμωρία της Γερμανίας. «*Από το Στετίνο στη Βαλτική ως την Τεργέστη στην Αδριατική ένα σιδηρούν παραπέτασμα έχει πέσει κατά μήκος της ηπείρου. Δεν πιστεύω ότι η*

¹¹⁸ Ευ. Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2015, σ. 67-70.

¹¹⁹ Αλ. Lindemann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 470-472.

Ρωσία επιθυμεί τον πόλεμο. Αυτό που επιθυμεί είναι οι καρποί του πολέμου και η απεριόριστη εξάπλωση της ισχύος και του δόγματός της», δήλωσε.¹²⁰ Η απάντηση του Στάλιν τόνιζε τις θυσίες της Σοβιετικής Ένωσης μετά την επίθεση που δέχτηκε μέσα από τις γειτονικές της χώρες, οι οποίες είχαν εχθρικές προς αυτήν κυβερνήσεις. *«Τι το παράξενο λοιπόν η ΕΣΣΔ ανησυχώντας για το μέλλον της, να προσπαθεί να εξασφαλίσει να έχουν οι χώρες κυβερνήσεις που να της είναι αφοσιωμένες; Γίνεται λογικός άνθρωπος να ερμηνεύει αυτές τις ειρηνικές βλέψεις της Σοβιετικής Ένωσης σαν επεκτατικές τάσεις της κυβέρνησής μας;».*¹²¹

Μετά το 1945 ήταν εμφανής η σχετική ανισορροπία δυνάμεων στον ευρωπαϊκό χώρο. Οι δημοκρατίες στη Δύση είχαν αποδυναμωθεί. Η Γαλλία ήταν βαριά πληγωμένη μεταπολεμικά, η Βρετανία δεν μπορούσε να αντέξει το οικονομικό κόστος και βιαζόταν να αποσυρθεί, η πρώην ισχυρή Γερμανία προσπαθούσε να συνέλθει. Η ΕΣΣΔ θωρακίστηκε πίσω από κράτη δορυφόρους για να προστατευτεί και για να καθυστερήσει την ανόρθωση της Γερμανίας και οργανώθηκε για μια διεθνή επανάσταση με όπλο το Κέντρο Πληροφοριών των Κομμουνιστικών Κομμάτων, την Κόμινφορμ. Κυβερνήσεις μαριονέτες εγκαταστάθηκαν στην ανατολική Ευρώπη για την ενίσχυση της σοβιετικής εποπτείας και η δημοκρατική αντιπολίτευση περιορίστηκε ή εξαλείφθηκε. Όλα τα κράτη είχαν να αντιμετωπίσουν έναν κατεστραμμένο οικονομικό ιστό και οι ΗΠΑ φαίνονταν περισσότερο έτοιμες για μια πολιτική αυτοσυγκράτησης και οικονομία ανοικοδόμησης.¹²²

Όταν η Βρετανία ανακοίνωσε το 1947 την αποχώρησή της από την Ελλάδα, ο Τρούμαν έπεισε το Κογκρέσο να εγκρίνει ένα κονδύλι 4.000.000 δολαρίων για την προστασία της χώρας μαζί με την Τουρκία από τον κομμουνισμό, γι' αυτό δήλωσε *«Πιστεύω πως βασική πολιτική των ΗΠΑ πρέπει να είναι το να υποστηρίζουν τους ελεύθερους λαούς που αντιστέκονται στην προσπάθεια υποδούλωσης τους από ένοπλες μειονότητες ή αντιμετωπίζουν εξωτερικές πιέσεις. Πιστεύω πως πρέπει να βοηθάμε τους ελεύθερους λαούς να δημιουργήσουν το δικό τους μέλλον με το δικό τους τρόπο».* Το Δόγμα Τρούμαν δικαιολογούσε την επένδυση χρημάτων στην οικονομική ανόρθωση της Ευρώπης προς αποφυγή πολιτικών και κοινωνικών αναταραχών.¹²³

¹²⁰ S. Berstein – P. Milza, *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης 1919 έως σήμερα*, Αθήνα 1997, τ. 3, σ. 177.

¹²¹ St. Miller, *Νεότερη και Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Αθήνα 2018, σ. 654-655.

¹²² St. Miller, *ό.π.*, σ. 645-646.

¹²³ St. Miller, *ό.π.*, σ. 649.

Άλλωστε κατά τη γνώμη του οι ΗΠΑ όφειλαν να προσφέρουν κάτι θετικό και ελκυστικό και όχι μόνο αντικομμουνισμό.¹²⁴

Το Σχέδιο Μάρσαλ δεν αποσκοπούσε στο να φτιάξουν οι ΗΠΑ μια αυτοκρατορία που να υπάγεται στους ίδιους. Αυτό που επιθυμούσαν ήταν η συνένωση και ο συντονισμός των δυτικών ευρωπαϊκών δυνάμεων για την καλύτερη αντιμετώπιση του κομμουνιστικού διεθνισμού. Δεν στόχευαν στην επιβολή αμερικανικού ελέγχου, αλλά στην ανάδειξη ανεξάρτητων κέντρων ισχύος, ενός ευρωπαϊκού κέντρου με τη συμμετοχή και της Γερμανίας. Το Σχέδιο Μάρσαλ αποτέλεσε εργαλείο για την προώθηση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας με το σκεπτικό ότι επικρατεί ασφάλεια διεθνώς όταν υπάρχει ένα σύστημα δημοκρατικών κρατών μακριά από δικτατορίες όπως αυτές του εθνικοσοσιαλισμού και συμπεριφορές σταλινικού τύπου. Επιπλέον, το Σχέδιο μπορεί να μην αποτέλεσε μια ιδρυτική πράξη για το μεταπολεμικό κράτος πρόνοιας, ωστόσο δημιούργησε τους παράγοντες που θα το έφτιαχναν. Υπήρξε πρόταση υποστηρικτική από προσωπικότητες όπως ο Σουμάν και ο Μονέ για την ευρωπαϊκή ενοποίηση, αφού το Σχέδιο είχε στοιχεία λειτουργισμού.¹²⁵ Το Σχέδιο Μάρσαλ υπήρξε μοχλός ανάπτυξης και για τις ΗΠΑ, αφού το μεγαλύτερο μέρος των κονδυλίων θα επανερχόταν στην οικονομία της με την αύξηση των εξαγωγών της προς τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες.¹²⁶

Η άρνηση στο Σχέδιο από τη σοβιετική πλευρά εκφράστηκε μέσα από άρθρο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Πράβδα, κατηγορώντας το Σχέδιο Μάρσαλ ως ομογάλακτο του Δόγματος Τρούμαν και ως όργανο εγκαθίδρυσης σχέσεων υποτέλειας της Ευρώπης προς τις ΗΠΑ.¹²⁷ Η απάντηση στο Σχέδιο Μάρσαλ ήλθε από την ΕΣΣΔ με τη σύσταση του Συμβουλίου Οικονομικής Αλληλοβοήθειας το 1949 με τη συμμετοχής μεταξύ άλλων και της Ανατολικής Γερμανίας. Ουσιαστικά, ήταν μια αντιαμερικανική κίνηση και ένα όργανο προπαγάνδας κατά του Σχεδίου Μάρσαλ. Πλέον, οι οικονομίες των κρατών δορυφόρων μπορούσαν να συντονιστούν καλύτερα, μα κυρίως να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα της ΕΣΣΔ. Όμως η ίδρυση της

---

¹²⁴ J.L. Gaddis, *Ο Ψυχρός Πόλεμος: Οι συμφωνίες, οι συγκρούσεις, τα ψέματα, οι αλήθειες*, Αθήνα 2018, σ. 132.

¹²⁵ Ευ. Χατζηβασιλείου, «Το Σχέδιο Μάρσαλ και η διαμόρφωση της μεταπολεμικής Δυτικής Ευρώπης», στο: Θ. Σφήκας (επιμ.) *Το Σχέδιο Μάρσαλ: Ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Αθήνα 2001, σ. 121-131.

¹²⁶ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: Γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 108.

¹²⁷ Κ. Λαναράς, *ό.π.*, σ. 106.

ΚΟΜΕΚΟΝ τίποτα δεν βελτίωνε στην κατάσταση των δορυφόρων, αφού αυτό που διασφαλιζόταν ήταν η εξάρτησή τους από τη Μόσχα, καθιστώντας τη σοβιετική δεσποτεία.¹²⁸ Ουσιαστικά, η Ανατολική Γερμανία και οι υπόλοιπες χώρες δορυφόροι βρέθηκαν αντιμέτωπες με την δική τους ανασυγκρότηση βάση των ισχών οικονομικών τους δυνάμεων, αφού η Σοβιετική Ένωση μοίραζε αόριστες υποσχέσεις, δημιουργώντας μεγαλύτερο χάσμα σε σχέση με τις χώρες που λάμβαναν τα αμερικανικά κονδύλια.¹²⁹

Επιπλέον, ο Στάλιν προχώρησε στη δημιουργία ενός Γραφείου Πληροφόρησης των Κομμουνιστικών και Εργατικών Κομμάτων της Κόμινφορμ, με στόχο την ενημέρωση μεταξύ των κομμάτων και την καταπολέμηση της προπαγάνδας της Δύσης. Απώτερος σκοπός ήταν η ενδυνάμωση των κομμουνιστικών κομμάτων και η ευθυγράμμισή τους με το κέντρο της Μόσχας. Τον Οκτώβριο του 1947 διεξήχθησαν οι πρώτες εργασίες της Κόμινφορμ, επισημοποιώντας τη γέννηση του Ανατολικού Μπλοκ και την ύψωση του *Σιδηρού Παραπετάσματος* που είχε προβλέψει ο Τσόρτσιλ. Στο συνέδριο ο Ζντάνοφ, έμπιστος του Στάλιν και αρμόδιος για την πολιτιστική ζωή στα πρότυπα του σοβιετικού ρεαλισμού ανέφερε ότι ο μεταπολεμικός κόσμος είχε διαιρεθεί σε δύο στρατόπεδα, σε αυτό των ΗΠΑ και του ιμπεριαλιστικού καπιταλισμού και σε αυτό της ΕΣΣΔ και του δημοκρατικού σοσιαλισμού. Εκφράζοντας αυτή τη μανιχαϊστική ρητορική επεσήμανε ότι η ειρηνική συνύπαρξη των δυο δυνάμεων ήταν αδύνατη, κατηγορώντας τις ΗΠΑ ως πολεμοχαρή δύναμη που τα κομμουνιστικά κόμματα έπρεπε να αντιμετωπίσουν για την ειρήνη, την κοινωνία και την απόρριψη του Σχεδίου Μάρσαλ.¹³⁰

3.2 Το μήλον της έριδος

Το Γερμανικό Ζήτημα αποτελούσε πρόβλημα προς λύση για όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές. Η Βρετανία επιθυμούσε την επανένωση της Γερμανίας για να αρχίσει η οικονομική της ανάκαμψη. Η Γαλλία φοβόταν μια ισχυρή Γερμανία και πάλι και ήταν αντίθετη στη θέσπιση κεντρικής κυβέρνησης και η ΕΣΣΔ εμπόδιζε την επανένωση για να μην ανακάμψει οικονομικά. Για την καλύτερη διακυβέρνηση της Γερμανίας οι ΗΠΑ, η Βρετανία και η Γαλλία θέσπισαν ένα ενιαίο γερμανικό μάρκο

¹²⁸ St. Miller, *Νεότερη και Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Αθήνα 2018, σ. 694.

¹²⁹ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: Γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 123.

¹³⁰ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: Γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 109-110.

σε αντικατάσταση του παλαιού και πληθωριστικού, ενώ οι Σοβιετικοί αντιδρούσαν λέγοντας ότι μόνο το σοβιετικής κοπής μάρκο θα ήταν αποδεκτό στο Βερολίνο. Οι τρεις χώρες ήταν διατεθειμένες να δεχτούν να κυκλοφορεί στις δυτικές περιοχές του Βερολίνου το ανατολικό μάρκο υπό την προϋπόθεση να κυκλοφορούσε και το δικό τους στα ανατολικά. Οι Σοβιετικοί αντέδρασαν αποχωρώντας από την Κομαντατούρα, δηλαδή την κοινή συμμαχική διοίκηση και αποκλείοντας το Βερολίνο.¹³¹ Στη στρατιωτική συνάντηση των διοικητών της πόλης που ακολούθησε, ο σοβιετικός στρατάρχης παρουσίασε τις δυτικές δυνάμεις ως φιλοξενούμενες του Κόκκινου Στρατού, αμφισβητώντας τα κατοχικά δικαιώματα των Δυτικών στην πόλη, αφήνοντας στη διακριτική ευχέρεια της Μόσχας το πόσο θα τους φιλοξενεί. Οι Δυτικοί προχώρησαν στη νομισματική μεταρρύθμιση και την αντικατάσταση του *Reichmark* με το νέο *Deutschmark* τον Ιούνιο του 1948. Την επόμενη μέρα οι Σοβιετικοί απάντησαν με δυο τρόπους εκ των οποίων ο πρώτος είχε προβλεφθεί, ενώ ο δεύτερος σκόπευε να τις φέρει σε αδιέξοδο. Οι σοβιετικές αρχές ανακοίνωσαν την κυκλοφορία ενός δεύτερου μάρκου με άλλη ισοτιμία και απέκλεισαν την πόλη.¹³² Ο αποκλεισμός έγινε τόσο στο οδικό όσο και στο σιδηροδρομικό δίκτυο της πόλης. Οι δυτικές δυνάμεις αντιστάθμισαν την κατάσταση, στήνοντας μια αερογέφυρα για τη μεταφορά τροφίμων και άλλων εφοδίων για να μην καταρρεύσει η πόλη και πέσει εξ ολοκλήρου στους Σοβιετικούς.¹³³ Η χρήση των προσβάσεων παρουσιάστηκε ως προνόμιο που έδιναν οι Σοβιετικοί και μπορούσαν να το ανακαλέσουν. Οι Δυτικοί με έκπληξη διαπίστωσαν ότι στις συμφωνίες που είχαν συνάψει δεν προβλεπόταν κάτι. Παράλειψη σημαντική που έδινε υπόσταση στους ισχυρισμούς του Στάλιν. Στόχος του ήταν να εγκαταλείψουν την πόλη οι Δυτικές Σύμμαχοι.¹³⁴

Η κρίση του Βερολίνου ήταν ένα από τα πρώτα επεισόδια της ριζοκίνδυνης διπλωματίας του Ψυχρού Πολέμου. Οι στρατηγοί των δυνάμεων εισηγήθηκαν την επίδειξη στρατιωτικής δύναμης με φόντο τη γερμανική πόλη. Ο Τρούμαν ήταν αποφασισμένος να κηρύξει τον πόλεμο στους Σοβιετικούς εάν κατέρριπταν αεροπλάνα, αλλά έθεσε βέτο στο ενδεχόμενο χρήσης πυρηνικών όπλων. Οι

¹³¹ St. Miller, *Νεότερη και Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Αθήνα 2018, σ. 650.

¹³² Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: Γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 117-118.

¹³³ E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία ο δυτικός πολιτισμός: νεότεροι χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 950.

¹³⁴ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: Γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 118.

Σοβιετικοί αρκέστηκαν στην παρενόχληση των συμμαχικών μεταγωγικών.¹³⁵ Και η αερογέφυρα που είχε προταθεί από τον Μάρσαλ ήταν η επιχείρηση εξουδετέρωσης του αποκλεισμού με τρόπο που αποκλειόταν η σύγκρουση. Επιπλέον, τίποτα δεν είχε προβλεφτεί στις συμφωνίες για τον εναέριο χώρο της πόλης οπότε οι Δυνάμεις ήταν νομικά καλυμμένες, φέρνοντας τον Στάλιν σε δύσκολη θέση. Η αεροδιακομιδή φορτίων ξεκίνησε με 5.000 τόνους ημερησίως και έφτασε τους 13.000. Μέχρι το τέλος του αποκλεισμού εκτελέστηκαν 280.000 πτήσεις με κόστος 225.000.000 δολάρια. Ο αποκλεισμός λειτούργησε θετικά για την εφαρμογή του Σχεδίου Μάρσαλ στη δυτική Γερμανία, ενώ επιτάχυνε την συγχώνευση της γαλλικής πλευράς με τη βρετανική και την αμερικανική. Επιπλέον, στο ψυχολογικό επίπεδο οι Δυτικοί είχαν πράξει ενεργητικά απέναντι στο Στάλιν, κόντρα στην πολιτική κατευνασμού του παρελθόντος απέναντι στον Χίτλερ.¹³⁶ Ο Στάλιν προχώρησε στην άρση του αποκλεισμού ένα χρόνο αργότερα.¹³⁷ Τρία ήταν τα σημαντικότερα αποτελέσματα της κρίσης του Βερολίνου. Πρώτον, οδήγησε άμεσα στη δημιουργία δυο γερμανικών κρατών. Δεύτερον, οι ΗΠΑ υποχρεώθηκαν να δεσμευτούν για τη διατήρηση σημαντικής στρατιωτικής παρουσίας στη Ευρώπη για απροσδιόριστο χρονικό διάστημα. Τρίτον, οι Δυτικοί επανεξέτασαν τους στρατιωτικούς υπολογισμούς τους. Αν η Δύση σκόπευε να προστατεύσει τους Γερμανούς από τους Σοβιετικούς, θα έπρεπε να διαθέτει τα αντίστοιχα μέσα.¹³⁸

3.3 Η Γερμανία, ο διαβήτης και τα κόμματα

Ο πόλεμος που είχε ολοκληρωθεί το 1945 είχε κερδηθεί από έναν συνασπισμό δυνάμεων που τα μέλη του βρίσκονταν ήδη σε πόλεμο μεταξύ τους. Δεν ήταν πόλεμος στρατιωτικός, αλλά ιδεολογικός και η μεταπολεμική εποχή για να είναι επιτυχημένη προϋπέθετε την από κοινού επιδίωξη συμβατών στόχων από ασύμβατα συστήματα. Ήταν επόμενο να δημιουργηθούν κόντρες και διπλωματικοί αγώνες για να εξασφαλιστεί η κάθε δύναμη ιδεολογικά και κατ' επέκταση πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά, αφού τόσο ο αυταρχικός κομμουνισμός όσο και ο δημοκρατικός

¹³⁵ Al. Lindemann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 475.

¹³⁶ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: Γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 119-121.

¹³⁷ Κ. Λαναράς, *ό.π.*, σ. 124.

¹³⁸ T. Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αθήνα 2012, σ. 147.

καπιταλισμός έδειχναν να είναι η τάση του μέλλοντος.¹³⁹ Τα κρατίδια που δημιουργήθηκαν από τις συμμαχικές δυνάμεις αποτέλεσαν το θεμέλιο λίθο για την ομοσπονδιακή δομή της Δυτικής Γερμανίας. Οι πρωθυπουργοί των έντεκα κρατιδίων διορίστηκαν από τις κατοχικές δυνάμεις και μετά τι πρώτες εκλογές σχηματίστηκαν δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις. Το Συμμαχικό Ελεγκτικό Συμβούλιο στο Βερολίνο δεν ήταν σε θέση να συγκροτήσει κεντρικές γερμανικές κυβερνήσεις και οι δυτικές δυνάμεις αποφάσισαν το 1946 την εφαρμογή κοινής διοίκησης στις περιοχές που βρίσκονταν στην αρμοδιότητα τους. Ο Ενιαίος Διζωνικός Τομέας ιδρύθηκε την 1η Ιανουαρίου του 1947 και περιλάμβανε το Διοικητικό Συμβούλιο με εκτελεστική εξουσία και το Οικονομικό Συμβούλιο με νομοθετική εξουσία. Έτσι η γερμανική πλευρά αποκτούσε μερίδιο στη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Η εξυγίανση του γερμανικού νομίσματος προσέκρουε στα αντίθετα συμφέροντα των Δυτικών με τους Σοβιετικούς. Το αποτέλεσμα ήταν τον Ιούλιο του 1948 οι τρεις δυτικές χώρες να προχωρήσουν στην ενιαία νομισματική λειτουργία. Οι δυτικές δυνάμεις εξουσιοδότησαν στους πρωθυπουργούς των κρατιδίων να προχωρήσουν σε συνέλευση για την επεξεργασία συντάγματος για το υπό ίδρυση δυτικογερμανικό κράτος, οι σχέσεις του οποίου θα οριζόνταν με Κατοχικό Διάταγμα. Οι πρωθυπουργοί αντέδρασαν φοβούμενοι ότι η διχοτόμηση της Γερμανίας θα βάραινε, ωστόσο επικράτησε η άποψη ότι παρουσιαζόταν η ευκαιρία για μεγαλύτερη αυτονομία, που ίσως αργότερα λειτουργούσε ως πόλος έλξης για την ανατολική πλευρά της χώρας. Επιπλέον, συστάθηκε ένα Κοινοβουλευτικό Συμβούλιο για τη ψήφιση του Θεμελιώδους Νόμου για έναν κρατικό σχηματισμό με προσωρινό χαρακτήρα.¹⁴⁰

Συστάθηκε μια Ομοσπονδιακή Συνέλευση η *Bundesversammlung* ως εκλογικό όργανο που θα αποτελούνταν από μέλη της Ομοσπονδιακής Βουλής της *Bundestag* και από αντιπροσώπους των κοινοβουλίων των Κρατιδίων. Οι αρμοδιότητες του ομοσπονδιακού προέδρου περιορίζονταν και ενισχυόταν ο καγκελάριος που καθόριζε την κατευθυντήρια πολιτική και η κυβέρνηση. Η πρόταση για καγκελάριο γινόταν από τον πρόεδρο, αλλά η έγκριση γινόταν από το κοινοβούλιο. Το κράτος δικαίου που διαμορφωνόταν αναγνώριζε τα ανθρώπινα δικαιώματα ως θεμελιώδη που προϋπήρχαν του κράτους και προστατεύονταν από το Συνταγματικό Δικαστήριο. Το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο η *Bundesrat* θα λειτουργούσε επικουρικά στην νομοθετική

¹³⁹ J.L. Gaddis, *Ο Ψυχρός Πόλεμος: Οι συμφωνίες, οι συγκρούσεις, τα ψέματα, οι αλήθειες*, Αθήνα 2018, σ. 18-22.

¹⁴⁰ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 26-31.

εξουσία από την Ομοσπονδιακή Βουλή. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας έβρισκε την πρωτεύουσα της στην πόλη της Βόννης.¹⁴¹

Στις αρχές του 1948 οι τέσσερις ζώνες κατοχής προχώρησαν σε ανασυγκρότηση που οδήγησε την επόμενη χρονιά σε δυο κράτη. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας - *Bundesrepublik* γεννήθηκε από την ένωση της αμερικανικής, της βρετανικής και της γαλλικής ζώνης με πρωτεύουσα τη Βόννη και η Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας - *Deutsche Demokratische Republik* από τη σοβιετική ζώνη με πρωτεύουσα το Βερολίνο. Η Δυτική Γερμανία θα είχε ένα αποκεντρωμένο, φιλελεύθερο, δημοκρατικό καθεστώς αποτελούμενο από έντεκα ομόσπονδα κρατίδια, ενώ η Ανατολική Γερμανία προσχώρησε στον κομμουνισμό με τα μέσα στο κράτος και καθοδήγηση από το Κόμμα.¹⁴² Ο προβληματισμός για τη διαίρεση εκφράστηκε μέσα από ένα επιτυχημένο σκίτσο στην Ανατολική Γερμανία. Ο δημιουργός του ο Ζάντμπεργκ σχεδίασε έναν άντρα τυφλό να στέκεται μπροστά από τέσσερις σημαίες των τεσσάρων δυνάμεων κατοχής με τον τίτλο «Ένα αβέβαιο μέλλον» με αποδέκτη κυρίως τη Σοβιετική Ένωση και με ένα δεύτερο σκίτσο που απευθυνόταν προς τις ΗΠΑ κι έδειχνε ένα γερμανόπουλο να ρωτά «Μαμά τι είναι ειρήνη;».¹⁴³

Το Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα *CDU* που είχε ιδρυθεί από το 1945 περιλάμβανε καθολικούς, προτεστάντες και συντηρητικούς επιτρέποντας στους ψηφοφόρους να ταυτιστούν με το Κόμμα δίχως να χάσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Η χριστιανική κοσμοθεωρία του κόμματος, η αντίθεση στον ολοκληρωτισμό, η ένταξη στο άρμα των δυτικών δημοκρατιών εξέλιξε το *CDU* σε λαϊκό κόμμα που διαφοροποιούταν από τα ενταγμένα κόμματα που ήταν συνδεδεμένα με κοινωνική τάξη και τα κόμματα συμφερόντων που εκπροσωπούσαν τα οικονομικά συμφέροντα. Το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα *SPD* παρέμεινε ένα εργατικό κόμμα με ταξική συνείδηση και περιορισμένο χώρο επιρροής. Το 1959 επιτεύχθηκε ένας αναπροσανατολισμός μέσα από την υιοθέτηση πλουραλιστικής σοσιαλιστικής αντίληψης, αποδοχή της ελεύθερης αγοράς και μεγαλύτερη συνεννόηση απέναντι στις Εκκλησίες, επιτυγχάνοντας να γίνει ένα λαϊκό κόμμα και αυτό. Το σύστημα κομμάτων της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας εξαφάνισε τα μικρότερα κόμματα πλην του *FDP*, δημιουργώντας ένα δικομματικό σύστημα γύρο

¹⁴¹ M.L. Recker, ό.π., σ. 31-34.

¹⁴² Al. Lindemann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 465.

¹⁴³ A. Applebaum, *Σιδηρούν Παραπέτασμα: Συνθλίβοντας την Ανατολική Ευρώπη 1944 -1956*, Αθήνα 2016, σ. 423.

από τον άξονα του οποίου ομαδοποιούνταν τα μικρότερα.¹⁴⁴ Μπροστά στα οικονομικά επιτεύγματα των Χριστιανοδημοκρατών, οι Σοσιαλδημοκράτες το 1959 απομακρύνθηκαν από μαρξιστικές θεωρίες της ταξικής πάλης και του οικονομικού ντετερμινισμού, προσεγγίζοντας τις ανθρωπιστικές παραδόσεις της Ευρώπης μεταξύ κλασικής φιλοσοφίας και χριστιανικής ηθικής. Οι προκαταλήψεις για τους μηχανισμούς της αγοράς και τα ιδιωτικά μέσα παραγωγής υποχώρησαν και το νέο σύνθημα ήταν «*Όσο το δυνατόν μεγαλύτερος ανταγωνισμός, με όσο το δυνατόν λιγότερο κεντρικό σχεδιασμό*». Από την άλλοι οι Χριστιανοδημοκράτες δεν ήταν φανατικοί καπιταλιστές. Υποστήριζαν την ελεύθερη οικονομία, αλλά προέτρεπε την κρατική παρέμβαση ως μέσο κοινωνικής πολιτικής υπέρ των αδυνάτων. Το σύνθημα με το οποίο μιλούσαν ήταν για την «*κοινωνική οικονομία της αγοράς*». Και τα δύο κόμματα κατέληξαν να υπερασπίζονται την ίδια ιδέα υπό διαφορετική ματιά, μια βελτιωμένη εκδοχή του καπιταλισμού, με το κράτος σε ρόλο ρυθμιστή μεταξύ ελεύθερης αγοράς και κοινωνικής αλληλεγγύης.¹⁴⁵

3.4 Το γερμανικό θαύμα - Αντενάουερ

Ο πρώτος καγκελάριος της Δυτικής Γερμανίας ήταν ο Αντενάουερ. Στα θέματα εξωτερικής πολιτικής διαφύλαξε το μονοπώλιο των πληροφοριών και στον οικονομικό τομέα σε συνεργασία με τον Έρχαρντ εφάρμοσαν το σχέδιο για την κοινωνική οικονομία της αγοράς, τασσόμενοι υπέρ της διατήρησης της ιδιωτικής οικονομικής τάξης, αποδίδοντας όμως στο κράτος κεντρικό ρόλο για τη διασφάλιση λειτουργίας των επιχειρήσεων και την εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου. Καταπολεμήθηκε η ανεργία, προωθήθηκαν οικονομικές αλλαγές και δημιουργήθηκαν νέες βιομηχανίες, οδηγώντας στην αύξηση εισοδήματος και κατανάλωσης. Η ΟΔΓ γρήγορα φαινόταν να υπερέχει απέναντι στον κεντρικό σχεδιασμό της Ανατολικής Γερμανίας,. Το σύνθημα «*ευημερία για όλους*» βρήκε την έκφρασή του στις μισθολογικές αυξήσεις, επιχειρηματίες και συνδικάτα βρήκαν τη θέση τους στο νέο σύστημα, ενώ επετράπη η δημιουργία συμβουλίων εργαζομένων στις επιχειρήσεις, ασκώντας το δικαίωμα της συναπόφασης στη λήψη αποφάσεων. Νόμοι φρόντισαν για τις συντάξεις σε μια κίνηση διασφάλισης του βιοτικού επιπέδου των ηλικιωμένων και επιπλέον δόθηκε φροντίδα στα θύματα του πολέμου, όπως ήταν οι τραυματίες, οι

¹⁴⁴ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 40-43.

¹⁴⁵ Al. Lindemann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 468.

χήρες, οι αιχμάλωτοι και τα θύματα ρατσιστικών διώξεων, ενώ δόθηκαν και πολεμικές αποζημιώσεις στους εκτοπισμένους από άλλες περιοχές για τη διευκόλυνση της ένταξής τους στη δυτικογερμανική κοινωνία.¹⁴⁶

Με τη Σύμβαση της Βόννης το Μάιο του 1952 τέθηκε τέλος στο κατοχικό καθεστώς της Δυτικής Γερμανίας, δημιουργώντας μια εταιρική σχέση με τις ΗΠΑ, Βρετανία και Γαλλία. Η Διασυμμαχική Επιτροπή Ελέγχου καταργήθηκε και η Βόννη πήρε τον έλεγχο επί εσωτερικών και εξωτερικών ζητημάτων της χώρας. Οι Δυτικές Δυνάμεις διατηρούσαν το δικαίωμα να εγκαταστήσουν στρατιωτικές δυνάμεις επί της χώρας σε περίπτωση διεθνών γεγονότων. Η Δυτική Γερμανία εξελισσόταν σε έναν άτυπα επιτηρούμενο σύμμαχο. Η Μόσχα έκανε ότι μπορούσε για να δημιουργήσει καθυστερήσεις. Πρότεινε τη Νότα Ειρήνης στις πρωτεύουσες της δύσης μιλώντας για την επανένωση στη βάση οκτώ σημείων. Πρώτον, να γίνονταν διαπραγματεύσεις ειρήνης από τη μια μεριά όλων των συμμάχων και από την άλλη μιας πανεθνικής γερμανικής κυβέρνησης που θα είχε συγκροτηθεί με την έγκριση των Συμμάχων. Δεύτερον, η επανένωση και επανίδρυση του γερμανικού κράτους να γινόταν στα σύνορα που προέκυπταν από τη συμφωνία του Πότσταμ. Τρίτον, ζητούσε την πλήρη αποχώρηση των κατοχικών στρατευμάτων. Τέταρτον, ανέφερε την υποχρέωση του νέου γερμανικού κράτους να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα και να επιτρέπει τον πολυκομματισμό, αν και δεν ανέφερε κάτι περί διεξαγωγής ελεύθερων εκλογών. Πέμπτον, ζητούσε την ολοκλήρωση της αποναζιστικοποίησης. Έκτον, την ανακήρυξη της Γερμανίας σε ουδέτερη χώρα. Έβδομον, την στέρηση της χώρας να έχει πρόσβαση στις διεθνείς αγορές και όγδοο, το δικαίωμα να έχει η χώρα στρατό για την αυτοπροστασία της στο βαθμό που δεν έθετε σε κίνδυνο τις γειτονικές χώρες. Φαινόταν ότι η στασιμότητα του Γερμανικού Ζητήματος λειτουργούσε ασφυκτικά για την Μόσχα, ειδικά μετά την ίδρυση του NATO. Ωστόσο, το πρόβλημα ήταν η διεθνής ουδετερότητα που είναι μια πολιτική έννοια, δίχως συνταγματική ή διπλωματική φόρμουλα. Επιπλέον, αν γινόταν η αποχώρηση των στρατευμάτων από τη Δυτική Γερμανία τότε εξέθετε τη στρατηγική συμμαχία του NATO που έμενε ακάλυπτη, ενώ η αποχώρηση των Σοβιετικών δεν τους επηρέαζε ιδιαίτερα, αφού θα εγκαθιστούσαν τα στρατεύματα στη γειτονική Πολωνία. Η γερμανική επιμέλεια προτεινόταν από επιμελημένη σταλινική ασάφεια, όπως η απαγόρευση για παράδειγμα πολιτικών

---

¹⁴⁶ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 44-54.

κομμάτων αντίθετων στη δημοκρατία και την ειρήνη που θα έπρεπε να περιλαμβάνει και τα φιλοσοβιετικά κόμματα, κάτι που δεν ίσχυε στην πραγματικότητα.¹⁴⁷

Φυσικά ο Αντενάουερ ήταν ο πρώτος που αντέδρασε. Για τον ίδιο μόνο η Δυτική Γερμανία εκπροσωπούσε τη θέληση του γερμανικού λαού και η συγκατοίκηση με τους κομμουνιστές και ιδιαίτερα έτσι όπως ο Στάλιν είχε στο μυαλό του τη δύναμή τους ήταν ανεπίτρεπτη. Ο καγκελάριος θα δεχόταν την επανένωση μόνο σε φιλοδυτικό πλαίσιο και με απορρόφηση της Ανατολικής Γερμανίας στη Δυτική. Η δυτική πλευρά απέρριψε τη Νότα Ειρήνης μέσα από διπλωματικούς ελιγμούς, δηλώνοντας κάποιους όρους που ήξεραν ότι ο Στάλιν δεν θα δεχόταν. Πρότειναν λοιπόν την επιτακτική ανάγκη ο ΟΗΕ να επιβλέψει τις ελεύθερες εκλογές και να βοηθούσε στη συγκρότηση μιας ενιαίας κυβέρνησης. Επιπλέον, τα σύνορα στα ανατολικά παρέμεναν υπό διαπραγμάτευση στο πλαίσιο σύναψης συνθήκης ειρήνης και η Γερμανία διατηρούσε το δικαίωμα να διαλέξει τις συμμαχίες της. Δέχονταν την ένταξη της χώρας σε ένα ευρωπαϊκό αμυντικό στρατιωτικό θεσμό, αφήνοντας να εννοηθεί ότι αυτός θα ήταν η ΕΑΚ που ήταν στα σκαριά, αλλά δεν επέτρεπαν αυτόνομη γερμανική στρατιωτική παρουσία. Τέλος, εμφανίζονταν έτοιμες να εργαστούν για την επίλυση του Γερμανικού Ζητήματος. Ο Στάλιν έκανε αντιπροτάσεις και η δυτική πλευρά το ίδιο. Σε κάθε γύρο ο Στάλιν ερχόταν όλο και πιο κοντά στις αξιώσεις της Δύσης, αλλά στο τέλος παραιτήθηκε από τις μάλλον μάταιες προσπάθειες και στράφηκε σε εσωτερικά σοβιετικά ζητήματα μέχρι το θάνατο του ένα χρόνο μετά.¹⁴⁸

Ο θάνατος του Στάλιν δημιουργούσε το πλαίσιο να αναπτυχθεί μια νέα πολιτική. Πράγματι το 1956 ο Χρουστσόφ σε μια τετράωρη ομιλία του στο συνέδριο του Κ.Κ ήρθε σε ρήξη με το σταλινισμό, αποκηρύσσοντας την προσωπολατρία, περιγράφοντας τη σταλινική εξουσία λεπτομερώς. Τα λάθη που είχαν γίνει ήταν ευθύνη του Στάλιν και όχι του κομμουνισμού ως σύστημα διακυβέρνησης. Διόρθωσε την κομμουνιστική θεωρία, λέγοντας ότι δύναται να υπάρξει ειρηνική συνύπαρξη με τις καπιταλιστικές χώρες.¹⁴⁹ *«Ήταν το πιο καταδικαστικό κατηγορητήριο του δεσποτισμού που έκανε ποτέ δεσπότης»* σχολίασε ο υπουργός εξωτερικών των ΗΠΑ

¹⁴⁷ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 256-261.

¹⁴⁸ Κ. Λαναράς, *ό.π.*, σ. 261-263.

¹⁴⁹ Al. Lindemann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 488-489.

Ντάλες.¹⁵⁰ Αυτό δεν σημαίνει ότι εγκατέλειψε την πεποίθηση του στην τελική νίκη του κομμουνισμού, αλλά πίστευε ότι αυτή μπορεί να επιτευχθεί χωρίς τη δύναμη των όπλων. «Θα σας θάψουμε» είπε και η φράση έγινε ιστορική.¹⁵¹ Η μετασταλινική ηγεσία έθεσε τέρμα στο καθεστώς στρατιωτικής κατοχής στην Ανατολική Γερμανία και μεταβίβασε τις αρμοδιότητες σε πολιτικό επίτροπο διορισμένο από τη Μόσχα. Επιπλέον, μπήκε τέλος στις πολεμικές επανορθώσεις με τις οποίες η Μόσχα απομυζούσε τους οικονομικούς πόρους της ΛΔΓ. Ωστόσο, η σχετική χαλάρωση έφερε και τις πρώτες αμφισβητήσεις του καθεστώτος, όπως η εξέγερση των ανατολικογερμανών εργατών.¹⁵²

Στη μετασταλινική εποχή ο διπλωμάτης Μολότοφ πρότεινε τη διεξαγωγή τετραμερούς συνάντησης των δυνάμεων με σκοπό τη συζήτηση και πάλι για την επανένωση. Η αντιπαράθεση κόλλησε στη διεξαγωγή εκλογών. Η αμερικανική πλευρά επέμενε στην ελεύθερη διεξαγωγή για την επικράτηση δυτικού τύπου πολιτικών σχηματισμών και η σοβιετική πλευρά αντιδρούσε, λέγοντας ότι οι τελευταίες κάλπες στη γερμανική ιστορία με αντίστοιχο τρόπο είχαν αναδείξει το Χίτλερ αρχηγό. Το ζήτημα για τη Σοβιετική Ένωση ήταν ότι η Δυτική Γερμανία είχε τρεις φορές περισσότερο πληθυσμό από την Ανατολική, οπότε σε μια ανοικτή εκλογική διαδικασία εύκολα η Λαοκρατική Δημοκρατία θα περνούσε στην Ομοσπονδιακή, παύοντας να είναι σοβιετικός δορυφόρος. Ο Αντενάουερ τάχθηκε και πάλι κατά των σοβιετικών προτάσεων.¹⁵³

Το 1955 το Σχέδιο Ήνταν έγινε αποδεκτό από τις δυτικές συμμαχικές δυνάμεις και η ΟΔΓ έγινε μέλος του NATO. Ο εξοπλισμός τη Βόννης είχε όριο 500.000 ανδρών που υπάγονταν στη δικαιοδοσία του διοικητή του NATO στην Ευρώπη. Απαγορευόταν η ανάπτυξη πυρηνικών, χημικών και βιολογικών όπλων και η Βρετανία αναλάμβανε να σταθμεύσει στη χώρα 50.000 στρατιώτες απέναντι από τις σοβιετικές δυνάμεις. Έτσι καθησυχάζοταν το Παρίσι αφού η Βόννη βρισκόταν υπό την επιτήρηση του Λονδίνου. Στις 9 Μαΐου 1955 έγινε επίσημα μέλος του NATO. Η αμερικανική πλευρά ανακουφιζόταν οικονομικά από τη συνεισφορά της Δυτικής Γερμανίας ως μέλος πλέον του NATO και ο Αντενάουερ ισχυροποιούταν πολιτικά με

¹⁵⁰ J.L. Gaddis, *Ο Ψυχρός Πόλεμος: Οι συμφωνίες, οι συγκρούσεις, τα ψέματα, οι αλήθειες*, Αθήνα 2018, σ. 147.

¹⁵¹ E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία ο δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 956

¹⁵² Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 268.

¹⁵³ Κ. Λαναράς, *ό.π.*, σ. 272-273.

την περαιτέρω δυτική συμμαχία. Ο Αντενάουερ κατηγορήσε τον Ούλμπριχτ ότι διοικούσε ένα κατοχικό μόρφωμα της Μόσχας και εξαγγέλθηκε το Δόγμα Χολστάιν του Δυτικογερμανού υπουργού Εξωτερικών με το οποίο η Βόννη διέκοπτε διπλωματικές σχέσεις με όποια χώρα αναγνώριζε την Ανατολική Γερμανία. Η χώρα έκλεινε την πόρτα στο Ανατολικό Μπλοκ, ξεκαθαρίζοντας την πορεία της με τις δυτικές χώρες και αφαιρούσε τη νομιμότητα του Ούλμπριχτ άρα και του Ανατολικού Βερολίνου, ενώ η Μόσχα λάμβανε το μήνυμα ότι λύση επί του γερμανικού Ζητήματος χωρίς τη συγκατάθεση της Βόννης ήταν αδύνατη.¹⁵⁴

Λίγες μέρες αργότερα ήρθε η σοβιετική απάντηση με το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, στο οποίο συμμετείχαν μαζί με την ΕΣΣΔ και την Ανατολική Γερμανία, η Πολωνία, η Ουγγαρία, η Ρουμανία, η Τσεχοσλοβακία, η Βουλγαρία, η Αλβανία και η Κίνα με ρόλο παρατηρητή. Αυτή η συνθήκη Φιλίας, Συνεργασίας και Αμοιβαίας Βοήθειας αποτελούσε το αντίβαρο στο ΝΑΤΟ μετά την προσχώρηση σε αυτό της Βόννης. Οι σχέσεις σοσιαλιστικής συντροφικότητας γίνονταν αλληλέγγυες στην προάσπιση της ειρήνης, όμως στην πράξη δεν ήταν τίποτε περισσότερο από το άθροισμα των στρατιωτικών δυνάμεων των μελών του.¹⁵⁵ Το Σεπτέμβριο του 1955 οι σχέσεις Δυτικής Γερμανίας και ΕΣΣΔ αναθερμάνθηκαν. Ο Αντενάουερ επισκέφτηκε τη Μόσχα, η οποία διατηρούσε επαφές και με τις δυο Γερμανίες, ενώ η Βόννη για πρώτη φορά αναγνώριζε διπλωματικά συνομιλητή της που είχε σχέσεις με την Ανατολική Γερμανία. Πολύ γρήγορα όμως οι συζητήσεις για πιθανή επανένωση απέβησαν και πάλι άκαρπες, καθώς η Μόσχα θεωρούσε ότι οι συζητήσεις έπρεπε να γίνουν ανάμεσα στις δυο γερμανικές κυβερνήσεις, ενώ Αντενάουερ και Ούλμπριχτ δεν μιλούσαν καθόλου. Όσο για τις δυτικές χώρες προτιμούσαν μια Δυτική Γερμανία ενταγμένη στο ΝΑΤΟ, παρά μια ενωμένη Γερμανία σε ουδετερότητα.¹⁵⁶

Η υπόθεση Σπίγκελ αποτέλεσε πλήγμα για τον Αντενάουερ. Το περιοδικό είχε επικρίνει τον υπουργό Άμυνας Στράους για τις πολιτικές τακτικές τους. Μετά από τη δημοσίευση ενός άρθρου ο Αντενάουερ και ο Στράους διέταξαν να ερευνηθούν τα γραφεία του περιοδικού και συνέλαβαν τον εκδότη του. Ακολούθησε δημόσια κατακραυγή και φωνές συνέκριναν τις πράξεις με ναζιστικές τακτικές, ενώ οι πολιτικοί εταίροι αποχώρησαν από το κυβερνόν σχήμα και επέστρεψαν μόνο μετά

¹⁵⁴ Κ. Λαναράς, ό.π., σ. 281-283.

¹⁵⁵ Κ. Λαναράς, ό.π., σ. 283.

¹⁵⁶ Κ. Λαναράς, ό.π., σ. 291-292.

την παραίτηση του υπουργού. Ένα χρόνο μετά, το 1963 το κόμμα το πλήρωσε χάνοντας το ένα τρίτο των ψήφων του και ο Αντενάουερ λίγους μήνες αργότερα παραιτήθηκε για να αναλάβει ο Έρχαρντ χρέη καγκελάρου.¹⁵⁷

3.5 Η Ανατολική Γερμανία ενός μικρού Στάλιν - Ούλμπριχτ

Σε τι διέφερε ο Στάλιν από άλλους δημιουργούς αυτοκρατοριών και από τους τσάρους; Στην επιμονή του να αναπαράγει στις περιοχές υπό τον έλεγχό του πανομοιότυπες πολιτικές και κοινωνικές δομές με εκείνες της Σοβιετικής Ένωσης. Η ΛΔΓ έγινε ένα γεωγραφικώς όμορο κράτος αντίγραφο της Σοβιετικής Ένωσης. Πενταετή Σχέδια για ευθυγράμμιση με τη Σοβιετική Ένωση, αστυνόμευση κατά το σοβιετικό πρότυπο και διακυβέρνηση από ένα μηχανισμό ενός κομμουνιστικού κόμματος υποταγμένο σε αυτό της Μόσχας.¹⁵⁸ Η ΛΔΓ δημιουργήθηκε ως *ad hoc* κρατική οντότητα με το Σύνταγμά της να θεωρείται προσωρινό μέχρι την επανένωση, αρνούμενη οποιαδήποτε νομιμότητα στην άλλη γερμανική πλευρά. Πρόεδρος ανέλαβε ο κομμουνιστής Πηκ, Καγκελάριος ο σοσιαλδημοκράτης Γρότεβολ και αντικαγκελάριος ο Ούλμπριχτ., ο οποίος κινούσε τα νήματα στο Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα. Το Σύνταγμα διασφάλιζε τη λειτουργία πολυκομματικού συστήματος με ελεύθερη συμμετοχή στις εκλογές των αντιφασιστικών και δημοκρατικών κομμάτων, αλλά στην πράξη η δημοκρατικότητα θεωρούταν ότι εκπροσωπούταν μόνο μέσα από κομμουνιστικές οντότητες ή οντότητες φιλικά προσκείμενες στον κομμουνισμό και τα αντιφασιστικά χαρακτηριστικά συνδέονταν με το φιλοσοβιετική κατεύθυνση. Κατά συνέπεια οποιαδήποτε εκλογική αναμέτρηση ήταν ξεκάθαρα διαβλητή. Επίσης θεωρητικά κατοχυρωνόταν η ιδιωτική περιουσία και επιχειρηματικότητα, όμως στην πράξη δεν έπρεπε να θέτουν σε κίνδυνο το δημόσιο συμφέρον. Η εθνικοποίηση της οικονομίας ήταν επιβεβλημένη. Οι ιδιωτικές καταθέσεις δεσμεύτηκαν, τραπεζικά ιδρύματα διέκοψαν τη λειτουργία τους, γαιοκτησίες απαλλοτριώθηκαν δίχως αποζημίωση και οι επιχειρήσεις κλήθηκαν να καταθέσουν το κεφαλαιουχικό απόθεμα και τους τίτλους τους και οι πολιτικές εκκαθαρίσεις ξεκίνησαν με τη δημιουργία της μυστικής αστυνομίας.¹⁵⁹

¹⁵⁷ J. Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945-1991: πολιτική ιστορία*, Αθήνα 2015, σ. 150-151.

¹⁵⁸ T. Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αθήνα 2012, σ. 167.

¹⁵⁹ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: Γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 148-149.

Μετά τον Απρίλιο του 1946 ο Ούλμπριχτ παραδοκούςε με το Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα, έχοντας σκοπό να δημιουργήσει ένα μονοκομματικό κράτος. Έτσι τα τρία παγγερμανικής εμβέλειας κόμματα που είχαν ξεκινήσει να λειτουργούν από το 1945 με βάση τις συμμαχικές προτάσεις περί δημοκρατικού τόξου, το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα του Σουμάχερ *SPD*, η Χριστιανοδημοκρατική Ένωση του Άντεναουερ *CDU* και η Ελεύθερη Δημοκρατική Ένωση *FDU* δεν στάθηκε δυνατό να λειτουργήσουν στη σοβιετική ζώνη.¹⁶⁰ Ο Τύπος υπέστη λογοκρισία και στο πλαίσιο αποναζιστικοποίησης κατηγορήθηκαν άκριτα όσοι θεωρούνταν ανεπιθύμητοι, οδηγώντας όλο και περισσότερους στη φυγή μέχρι το χτίσιμο του Τείχους. Οι πολιτικοί διωγμοί έγιναν και μέσα το Κόμμα για να το ελέγχει καλύτερα και να μπορέσει στη συνέχεια να επιτύχει συγχώνευση με τους σοσιαλδημοκράτες του Γκρότεβολ. Η συγκεντρωτική δομή του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος κατέστησε τον Ούλμπριχτ ένα μικρό Στάλιν, αλλά και ο Στάλιν έδειξε εμπιστοσύνη στον Ούλμπριχτ που είχε μαθητεύσει δίπλα του. Το 1949 ο Ούλμπριχτ είχε πλέον εξουσίες δικτάτορα στην Ανατολική Γερμανία τις οποίες διατήρησε μέχρι το 1971.¹⁶¹ Κατά τη διάρκεια της εξουσίας του, αλλά και μετέπειτα με τον Χόνεκερ θα έμπαιναν στο στόχαστρο ακόμη και η ένδυση των νέων που θα θύμιζε αμερικανούς ρόκερ και Βρετανούς τεντιμπόηδες. Ο ρουχισμός αυτός φαινόταν στις Αρχές ως απόδειξη του καταναλωτικού αμερικανικού τύπου. Στην πραγματικότητα οι νέοι ήθελαν πράγματα που το καθεστώς δεν μπορούσε να προμηθεύσει. Θεωρήθηκε ότι ο θαυμασμός για τη δυτική μόδα μπορεί να υπέκρυπτε θαυμασμό για την δυτική πολιτική. Ήταν πιθανή η υπονόμηση των κομμουνιστικών αξιών με την επιρροή της εκφυλισμένης αμερικανικής και ευρύτερα δυτικοτρόπης κουλτούρας.¹⁶² Η πολιτική του προσωπικότητα μπορεί να συνοψιστεί σε μια φράση του «ο νέος σοσιαλιστικός άνθρωπος πρέπει να σκέφτεται όπως ο Λένιν, να δρα όπως ο Στάλιν και να δουλεύει όπως ο Σταχάνοφ».¹⁶³

3.6 Η εξέγερση των Ανατολικογερμανών εργατών

Στην Ανατολική Γερμανία ο Ούλμπριχτ είχε παρουσιάσει εξαιρετικές ικανότητες στη διαχείριση του κόμματος και της γραφειοκρατίας, χτίζοντας ένα

¹⁶⁰ N. Davies, *Ιστορία της Ευρώπης*, Αθήνα 2009, τ. 2', σ. 1196.

¹⁶¹ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: Γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 149-150.

¹⁶² A. Applebaum, *Σιδηρούν Παραπέτασμα: Συνθλίβοντας την Ανατολική Ευρώπη 1944-1956*, Αθήνα 2016, σ. 416-417.

¹⁶³ A. Applebaum, *ό.π.*, σ. 223.

καθεστώς με κύρια χαρακτηριστικά την καταπίεση και τις κοινωνικοποιήσεις. Το Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα ηγεμόνευε χαλιναγωγώντας τα υπόλοιπα πολιτικά κόμματα, ενώ η λογοκρισία ασκούσε το έργο της στα μέσα ενημέρωσης, τις τέχνες και τον πολιτισμό. Η Εκκλησία βρισκόταν υπό διωγμό και η Στάζι καταδίωκε τους αντιφρονούντες. Από τα πρώτα χρόνια της σύστασης της ΛΔΓ ο ιδιωτικός τομέας συρρικνώθηκε και η βιομηχανική παραγωγή αυξήθηκε σε βάρος των καταναλωτικών αγαθών. Η προμήθεια τροφίμων γινόταν δύσκολη υπόθεση και το σύστημα διανομής κρινόταν ανεπαρκές. Το βιοτικό επίπεδο ήταν χαμηλό παρά τις χαμηλές τιμές των ενοικίων και την εξασφαλισμένη εργασία, αναγκάζοντας μεγάλο αριθμό πολιτών να διαφεύγουν. Τον Ιούνιο του 1953 η αύξηση των εργοστασιακών ποσοστώσεων και η μείωση του εισοδήματος των εργατών, τους έβγαλαν στους δρόμους του Βερολίνου και σε άλλες πόλεις. Το απεργιακό ξέσπασμα γρήγορα μετασχηματίστηκε σε κίνημα με αιτήματα για πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Η κατάσταση έγινε έκρυθμη και σημειώθηκαν επεισόδια, όμως το μειονέκτημα της ήταν πως δεν είχε οργάνωση.¹⁶⁴

Δυο χιλιάδες εργάτες συγκεντρώθηκαν στις 16 Ιουνίου 1953 στα γραφεία του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος και ζήτησαν ακρόαση, αλλά ο Ούλμπριχτ τους αρνήθηκε, προκαλώντας αποδοκιμασίες στο πλήθος. Ορισμένοι διαδηλωτές πέρασαν στο Δυτικό Βερολίνο που τότε τα σύνορα ήταν ακόμη ανοιχτά και μέσα από εκκλήσεις στους ραδιοφωνικούς σταθμούς κάλεσαν σε απεργία. Τα διεκδικούμενα αιτήματα συνδέθηκαν με παύση της λιτότητας, χορήγηση αμνηστίας στους κρατούμενους και διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών. Η επόμενη μέρα βρήκε χιλιάδες στους δρόμους και κτίρια πυρπολήθηκαν. Ακούστηκαν αντικομμουνιστικά και αντισοβιετικά συνθήματα και τότε έκαναν την εμφάνιση τους τα σοβιετικά στρατεύματα με αρκετούς να χάνουν τη ζωή τους.¹⁶⁵ Μαζί με το Βερολίνο συντάχθηκε το Βραδεμβούργο με 20.000 διαδηλωτές. Εκεί οι οικοδόμοι σχημάτισαν απεργιακές επιτροπές μαζί με τους εργάτες ναυπηγείων. Οι περισσότεροι από τους βόπος, δηλαδή από τη λαϊκή αστυνομία αποπλίστηκαν. Στη Λειψία 30.000 διαδηλωτές επιτέθηκαν στα γραφεία του κόμματος και στο ραδιοφωνικό σταθμό. Στο Μπίτερφιλντ 35.000 διαδηλωτές με την κεντρική απεργιακή επιτροπή απέστειλε στη Γερμανική Λαοκρατική Κυβέρνηση τηλεγράφημα, με το οποίο ζητούσε την αποχώρησή της από την εξουσία και τη συγκρότηση προσωρινής νέας κυβέρνησης με

¹⁶⁴ St. Miller, *Νεότερη και Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Αθήνα 2018, σ. 699-700.

¹⁶⁵ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 446-447.

προοδευτικούς εργαζομένους. Έστειλε και δεύτερο τηλεγράφημα με αποδέκτη το Σοβιετικό κοιμισάριο και του ζήτησαν την άρση στρατιωτικού νόμου στο Ανατολικό Βερολίνο ως έμπρακτη απόδειξη ότι η Σοβιετική Ένωση είναι υπέρ των εργαζομένων. Ωστόσο, τα τανκς βγήκαν στους δρόμους και στρατιωτικός νόμος κηρύχτηκε, ενώ απαγορεύτηκαν οι συγκεντρώσεις.¹⁶⁶ Ίσως το πιο σημαντικό στο κίνημα αυτό ήταν ότι η εργατική τάξη έβρισκε το σθένος να εκφράσει την αντίθεσή της απέναντι σε ένα ολοκληρωτικό καθεστώς σταλινικού τύπου και να το πιέσει σε υποχωρήσεις.¹⁶⁷

Ο Ούλμπριχτ παρέμεινε στην εξουσία και επέτρεψε μια προσωρινή χαλάρωση των μέτρων με έμφαση στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών. Η εργατική αντίσταση είχε πετύχει έστω προσωρινά κάποια δικαιώματα υπό ενός καθεστώτος που ταλαντευόταν σε αντιφάσεις.¹⁶⁸ Τα σοβιετικά ρεπορτάζ αν και στη αρχή δεν ανέμιζαν τη Δύση στην πορεία την κατηγορήσαν για προβοκάτσια που είχε προετοιμαστεί μήνες πριν, από τις ΗΠΑ, τη Βρετανία και τη Γαλλία. Για τους Σοβιετικούς και τους Ανατολικογερμανούς ίσως ήταν ένας τρόπος να σώσουν τα προσχήματα και να δικαιολογήσουν την αποτυχία του συστήματός τους. Ίσως όμως και να το πίστευαν πραγματικά. Η ιδεολογία τους δεν τους άφηνε περιθώριο να πιστέψουν ότι οι εργάτες μπορούσαν να ξεσηκωθούν ενάντια σε ένα εργατικό κράτος και ότι οι Ανατολικογερμανοί θα αντιπαλεύονταν την εξουσία. Ο Στάλιν είχε αστειευτεί στο παρελθόν λέγοντας «*Εξέγερση; Βρε αυτοί δεν διασχίζουν ούτε το δρόμο αν δεν ανάψει πράσινο*». Όμως ο Στάλιν δεν ζούσε πια και οι Ανατολικογερμανοί είχαν βρει το σθένος και είχαν βγει στο δρόμο, έστω και για λίγο.¹⁶⁹

Οι ταραχές στην Ανατολική Γερμανία έδειξαν πως μια λαϊκή διαμαρτυρία μπορούσε να μετατραπεί σε λαϊκή εξέγερση, αναγκάζοντας τη Μόσχα να σκεφτεί την αναδιαμόρφωση της πολιτικής της για να μην εκτίθεται. Η Μόσχα δεν το πέτυχε στο μέλλον σε γειτονικές χώρες, όπως το 1968, ενώ το Ανατολικό Βερολίνο μετά την επιβολή της σοβιετικής ισχύος με τα τεθωρακισμένα, έγινε μαζί με την Ανατολική

¹⁶⁶ A. Vega, «Σημασία της εξέγερσης του Ιουνίου 1953 στην Ανατολική Γερμανία», στο: Α. Στίνας (επιμ.) *Λαϊκές εξεγέρσεις στην Ανατολική Ευρώπη*, Αθήνα 2014, σ. 18-21.

¹⁶⁷ A. Vega, *ό.π.*, σ. 15.

¹⁶⁸ St. Miller, *Νεότερη και Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Αθήνα 2018, σ. 700.

¹⁶⁹ A. Applebaum, *Σιδηρούν Παραπέτασμα: Συνθλίβοντας την Ανατολική Ευρώπη 1944-1956*, Αθήνα 2016, σ. 444.

Γερμανία συνολικά το πιο αστυνομοκρατούμενο κράτος στην Ευρώπη.¹⁷⁰ Ο αστυνομικός μηχανισμός που αναπτύχθηκε προστάτευε τον ακραίο συντηρητισμό του Ούλμπριχτ, απονομιμοποιώντας στα μάτια των πολιτών το ίδιο το καθεστώς. Οι δαπάνες αυξήθηκαν υπέρ του αστυνομικού μηχανισμού εις βάρος των προγραμμάτων βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου, δημιουργώντας εμπόδια στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Η Μόσχα δεν πίεσε τον Ούλμπριχτ για οικονομικές μεταρρυθμίσεις, αλλά υπό τον φόβο νέων εξεγέρσεων διέγραψε τις μη εισπραχθείσες αποζημιώσεις που υπολογίζονταν σε περισσότερα από 3 δις δολάρια. Επιπλέον πρόσφεραν ένα μικρό δάνειο, που όμως ήταν αδύναμο να καλύψει το οικονομικό κοινωνικό χάσμα ανάμεσα στις δυο Γερμανίες, που με την πάροδο του χρόνου διευρυνόταν. Το 1955 η Μόσχα έδωσε στη Ανατολική Γερμανία πλήρη κυριαρχικά δικαιώματα, διατηρώντας σοβιετικά στρατεύματα ως προστατευτικά, ενώ νωρίτερα είχε γίνει μέλος της ΚΟΜΕΚΟΝ, αλλά ο συγκεντρωτισμός του Ούλμπριχτ ήταν ασυμβίβαστος με την οικονομική ανάπτυξη και η χώρα αιμορραγούσε από τη φυγή των πολιτών της, ενώ ο ίδιος το 1960 μετά το θάνατο του προέδρου Πηκ αναλάμβανε το ανώτατο πολιτειακό αξίωμα.¹⁷¹ Το 1962 η Ανατολική Γερμανία εισήγαγε την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία διάρκειας 18 μηνών για τους άντρες από 18 έως 50. Το 1964 πρόσθεσε μια ρήτρα που έδινε τη δυνατότητα αποφυγής της θητείας για όσους προέβαλλαν ηθικούς λόγους, αλλά έπρεπε να ενταχθούν στην *Bausoldaten* μια ομάδα εργασίας. Με αυτό τον τρόπο η ΛΓΔ αναγνώριζε τη νομιμότητα των αντιρρησιών συνείδησης. Έτσι ως το 1980 χιλιάδες Ανατολικογερμανοί θα περνούσαν από την ομάδα αυτή διαμορφώνοντας ένα δυνητικό ακτιβιστικό ειρηνικό δίκτυο.¹⁷²

3.7 Αγαπητό ραδιόφωνο

«*Hier Spricht Berlin*», δηλαδή «Εδώ Βερολίνο». Με αυτές τις λέξεις επαναλειτούργησε το ραδιόφωνο της πόλης το Μάιο του 1945. Η Σοβιετική Στρατιωτική Διοίκηση είχε πάρει τον έλεγχο του κτιρίου ραδιοφωνίας της *Reichsrundfunk*, το οποίο διέθετε ένα από τα πιο καλά εξοπλισμένα στούντιο ηχοληψίας, που είχε διασωθεί μάλλον λόγω της συνειδητής προστασίας του από τον Κόκκινο Στρατό. Αρκετοί από το προσωπικό του σταθμού ήταν ζωντανοί και θα ήταν πολύ χρήσιμοι για τη λειτουργία του. Στην πρώτη εκπομπή ακούστηκαν οι εθνικοί

¹⁷⁰ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 268.

¹⁷¹ Κ. Λαναράς, *ό.π.*, σ. 447-458.

¹⁷² T. Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αθήνα 2012, σ. 574-575.

ύμνοι των Τεσσάρων Δυνάμεων, ένα διάγγελμα του Στάλιν, οι όροι της γερμανικής παράδοσης και μηνύματα από τον Τσόρτσιλ και τον Ρούσβελτ, ειδήσεις από τον κόσμο και τέλος οι επινίκιοι εορτασμοί της Μόσχας. Σύντομα το ρεπερτόριο διευρύνθηκε με κλασική γερμανική και ρωσική μουσική. Όλη η ραδιοφωνική λειτουργία ήταν υπό την επίβλεψη σοβιετικών αξιωματικών, οι οποίοι ασκούσαν και την απαιτούμενη λογοκρισία. Αυτοί ήλεγχαν μια ομάδα Γερμανών, πολλοί εκ των οποίων ήταν πιστοί στον Ούλμπριχτ και ένας εξ αυτών ο Μάλε θα ήταν στην πορεία ο ιδρυτής της ανατολικογερμανικής τηλεόρασης. Επειδή οτιδήποτε πολύ σοβιετικό θα φαινόταν δύσπεπτο στους ακροατές, κρατήθηκε ένα βαρύ πρόγραμμα κουλτούρας και κλασικής μουσικής που θύμιζε την προηγούμενη περίοδο του. Ακόμη και παρουσιαστές έμειναν οι ίδιοι με εξαίρεση άτομα που συνδέθηκαν με το ναζισμό.¹⁷³

Η εκτίμηση για το ραδιόφωνο ήταν τόσο έντονη που χιλιάδες γράμματα κατέφταναν στο σταθμό, ρωτώντας από την ρωσική εξωτερική πολιτική μέχρι την τιμή της πατάτας. Άλλοι ζητούσαν να μάθουν πότε θα επέστρεφαν σπίτια τους πρώην στρατιώτες από τα στρατόπεδα στην ΕΣΣΔ, άλλοι κατηγορούσαν το ραδιόφωνο ότι παρουσίαζε την κατάσταση πολύ συμπαθητικά και άλλοι ζητούσαν περισσότερη μουσική. Οι περισσότερες επιστολές ξεκινούσαν με το χαιρετισμό *Αγαπητό ραδιόφωνο* και ο σταθμός κατηγοριοποιούσε τα αιτήματα. Τα δυο πρώτα χρόνια προσπαθούσε να απαντά στα πιο επείγοντα ζητήματα των ακροατών και φυσικά να προσπαθεί να πείσει για το κομμουνιστικό καλό. Ωστόσο σπάνια εγκωμιαζόταν ο κομμουνισμός ανοιχτά. Ήταν προτιμότερο να παρουσιαστεί θετικά το σοβιετικό σύστημα γενικότερα. Στην πορεία όμως η προπαγάνδα έγινε περισσότερο έκδηλη και οι παρουσιαστές δεν έκρυβαν τα κομμουνιστικά πιστεύω τους. Έγραφε μια ακροάτρια «*Αγαπητό Ραδιόφωνο, έχετε αρχίσει ... να γίνεστε βαρετοί*» και ένας ακροατής «*Θαρρείς κι έχω συντονίσει το δέκτη μου στη Μόσχα*».¹⁷⁴

Ο ανταγωνισμός ήλθε γρήγορα από τη δυτική ζώνη με την επαναλειτουργία του εκεί ραδιοφωνικού σταθμού με πρόγραμμα πιο ενδιαφέρον, όπως περισσότερα δελτία ειδήσεων. Ο καλύτερος τρόπος ζωής στη Δύση ήταν εύκολο να μαθευτεί και τα σοβιετικά στελέχη δεν ήξεραν πώς να επανακτήσουν το χαμένο έδαφος, αφού οι ακροατές στρέφονταν δυτικά. Ένα στέλεχος επεσήμανε ότι εκείνοι απαιτούν από τον

¹⁷³ A. Applebaum, *Σιδηρούν Παραπέτασμα: Συνθλίβοντας την Ανατολική Ευρώπη 1944-1956*, Αθήνα 2016, σ. 174-177.

¹⁷⁴ A. Applebaum, *ό.π.*, σ. 178-180.

κόσμο να τους ακούσει, αλλά οι ίδιοι δεν ακούν τον κόσμο. Ο σταθμός έπρεπε να λειτουργεί ως megάφωνο του λαού. Μια ομιλία του Ούλμπριχτ για το πλάνο του κόμματος θα φάνταζε πληκτική και έτσι επιστρατεύτηκαν δημοσιογράφοι που θα έπαιρναν συνεντεύξεις από τον κόσμο και θα ανέλυαν το σχέδιο. Έπρεπε οι εκπομπές να γίνουν πιο άμεσες. Οι σοβιετικοί ήταν καχύποπτοι μήπως η ελάφρυνση του περιεχομένου οδηγήσει στην αποδυνάμωση της ιδεολογίας. Τελικά η ιδεολογία θα επιβαλλόταν στο πρόγραμμα και στα επόμενα χρόνια όπως και σε οτιδήποτε άλλο στη ζωή της Ανατολικής Γερμανίας.¹⁷⁵

3.8 Το διαζύγιο μιας πόλης

Η σημασία του Δυτικού Βερολίνου για τη δυτική συμμαχία συνδεόταν από τη θέση που είχε μέσα στο Ανατολικό Μπλοκ, που προσέδιδε πολιτικό γόητρο και δυνατότητα κατασκοπείας του αντιπάλου. Επιπλέον αποτελούσε έξοδο των δυσαρεστημένων Ανατολικογερμανών, δημιουργώντας πρόβλημα στη ΛΔΓ και κυρίως το Ανατολικό Βερολίνο που το άφηγε χωρίς εργατικά χέρια και κυρίως χωρίς καταρτισμένο προσωπικό. Η Βόννη τροφοδοτούσε οικονομικά το Δυτικό Βερολίνο και η ευημερία των κατοίκων αποτελούσε εφιάλτη για τον Ούλμπριχτ. Για τους Σοβιετικούς το Δυτικό Βερολίνο αποτελούσε απομονωμένο θύλακα στο Ανατολικό Μπλοκ, που όμως ήταν επικίνδυνος ως διέξοδος για τους πολίτες. Αν το Δυτικό Βερολίνο περνούσε σε σοβιετικό έλεγχο το πρόβλημα της φυγής θα λυνόταν, όπως και οι σχέσεις Χρυστσόφ – Ούλμπριχτ που δεν βρίσκονταν στο διπλωματικό ζενίθ. Το 1958 ο Χρυστσόφ κάλεσε τις δυτικές δυνάμεις σε συζητήσεις για το *status* του Δυτικού Βερολίνου, απειλώντας με μεταβίβαση των οδικών προσβάσεων στην ΛΔΓ. Η παρελκυστική πολιτική των Δυτικών δημιούργησε πρόβλημα στον Χρυστσόφ, ο οποίος δεν είχε σκεφτεί το επόμενο βήμα του. Συνειδητοποίησε ότι δεν μπορούσε να αποσπάσει το δυτικό κομμάτι της πόλης και άρχισε να μηχανεύεται τρόπους για το μπλοκάρισμα των εξόδων. Επιπλέον δεν είχε εμπιστοσύνη στον Ούλμπριχτ, οπότε κατά βάθος δεν ήθελε να του μεταβιβάσει τις προσβάσεις σε εκείνον. Στη συνάντηση του 1960 στο Παρίσι ο Χρυστσόφ βρήκε διέξοδο στο τελεσίγραφο του, κατηγορώντας τις ΗΠΑ για κατασκοπεία. Η ΕΣΣΔ είχε καταρρίψει στη Σιβηρία ένα αεροσκάφος *U-2*. Η αλλαγή ηγεσίας στις ΗΠΑ έδειξε τη συνέχιση της σταθερής

¹⁷⁵ A. Applebaum, ό.π., σ. 180-181.

πολιτικής της. Έτσι, ο Χρουντσόφ πλέον άφησε τις σκέψεις για απόσπαση του Δυτικού Βερολίνου και ενδιαφέρθηκε για την παύση διαρροής των πολιτών.¹⁷⁶

Η ραγδαία οικονομική ανάκαμψη της Δυτικής Γερμανίας και η στασιμότητα της Ανατολικής προκάλεσε μαζική μετανάστευση στην πόλη. Η διαρροή από τον κομμουνιστικό στον καπιταλιστικό κόσμο άγγιξε τα 2,6 εκατομμύρια, διαψεύδοντας τον Χρουντσόφ για την ευημερία και την πρόοδο που μπορούσε να προσφέρει ο κομμουνισμός. Αυτή η μαζική απόδραση αποτέλεσε το υπόβαθρο ανέγερσης ενός φυσικού εμπόδιου για την αναχαίτιση του κύματος εξόδου, γνωστού ως *Τείχος του Βερολίνου*, που έγινε το κατεξοχήν σύμβολο της οικονομικής και πολιτικής αδυναμίας της ΛΔΓ και της Ανατολικής Ευρώπης, αλλά και της αποτυχίας του κομμουνισμού, διαιρώντας την πόλη και την Ευρώπη. Στις 19 Αυγούστου του 1961 στρατιώτες και εργάτες ξεκίνησαν το χτίσιμο ενός Τείχους. Στις επόμενες εβδομάδες το τείχος υψώθηκε και ενισχύθηκε. Προστέθηκαν προβολείς, συρματοπλέγματα, φυλάκια, ενώ πόρτες και παράθυρα που γειτνιάζαν με το τείχος σφραγίστηκαν. Δρόμοι και πλατείες κόπηκαν στη μέση και οι επικοινωνίες στη διαιρεμένη πόλη παρακολουθούνταν αυστηρά. Ο Πρόεδρος Κέννεντυ δυο χρόνια αργότερα σε έναν υποστηρικτικό του λόγο μπροστά από το *Τείχος του Αίσχους* έλεγε «*Ich bin ein Berliner*», δηλαδή είμαι Βερολινέζος, για να πάρει την απάντηση από τον Χρουντσόφ «*Θα σας θάψουμε*», δηλώνοντας την αποστροφή του για τον καπιταλισμό και την πεποίθηση του ότι θα οδηγούταν σε τελική πτώση. Τελικά ο κομμουνισμός καταδικάστηκε από τις εσωτερικές του αντιφάσεις και κατέρρευσε μέσα από έναν αργό θάνατο.¹⁷⁷

Το Τείχος του Βερολίνου είχε χαρακτηριστεί από τον Ούλμπριχτ ως ένα αναγκαίο *Αντιφασιστικό Προστατευτικό Φράγμα*. Η προστασία υποτίθεται ότι αφορούσε στους Ανατολικογερμανούς από την ασθένεια του υλισμού. Και το αγκαθωτό συρματοπλέγμα που στήθηκε στην αρχή στις 12 Αυγούστου του 1961 ήταν μέρος της θεραπείας. Το πρωί που ξύπνησαν οι Βερολινέζοι βρέθηκαν αποκομμένοι από συγγενείς, φίλους, δουλειά, σχολείο. Άλλοι προσπάθησαν να περάσουν απέναντι και κάτοικοι σε διαμερίσματα κρεμάστηκαν σε κουβέρτες. Ο στρατός γρήγορα τους

¹⁷⁶ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 593-595.

¹⁷⁷ Αλ. Lindemann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 494-495.

υποχρέωσε να χτίσουν με τούβλα όσα παράθυρα έβλεπαν στο Τείχος.¹⁷⁸ «Τι θα μπορούσα να κάνω; ... οι καλύτεροι και με τα περισσότερα προσόντα στη ΛΔΓ εγκατέλειψαν τη χώρα ... η οικονομία της Ανατολικής Γερμανίας θα είχε καταρρεύσει αν δεν κάναμε σύντομα κάτι για να σταματήσουμε τη μαζική φυγή ... το Τείχος ήταν η μόνη λύση που απέμενε» παραδέχτηκε ο Χρυστσόφ.¹⁷⁹ Και είναι αλήθεια. Η ανέγερση του Τείχους δεν ήταν μια ιδεολογική προτίμηση της ΕΣΣΔ και της Ανατολικής Γερμανίας, αλλά μια απόλυτα σκληρή και αναγκαστική πρωτοβουλία για την αποφυγή κατάρρευσης. Πράγματι οι πληθυσμιακές διαρροές σταμάτησαν, αλλά η ανέγερση ήταν μια πράξη ομολογίας αποτυχίας του καθεστώτος, απέναντι στο δυτικογερμανικό πολιτικό καθεστώς και την οικονομική του ισχύ.¹⁸⁰

3.9 Τα βήματα της ενοποίησης

Η αποδιοργάνωση της οικονομικής παραγωγής ήταν στις άμεσες συνέπειες του πολέμου. Στη Γερμανία το 20% των βιομηχανιών είχε καταστραφεί ολοσχερώς. Ευρύτερα η διαδικασία οικονομικής ανασυγκρότησης μεταπολεμικά περιελάμβανε όχι μόνο την ανακατασκευή, επιδιόρθωση και επέκταση των κατεστραμμένων παραγωγικών μονάδων και δικτύων υποδομής, αλλά και τον αναπροσανατολισμό σε ειρηνικές δραστηριότητες. Η μετάβαση από μια οικονομία του πολέμου σε μια οικονομία της ειρήνης και η παράλληλη βιομηχανική αναδιοργάνωση αποτελούσαν σύνθετη διαδικασία. Αρχικά η οικονομική παραγωγή ήταν περιορισμένη και ότι παραγόταν προοριζόταν για εσωτερική κατανάλωση, οι εξαγωγές ήταν ελάχιστες και οι ανάγκες για εισαγωγές μεγάλη. Η κοινωνικοοικονομική ανασυγκρότηση συνδέθηκε και με την πολιτική. Η Χριστιανική Δημοκρατία αποτέλεσε τον κορμό για τον σχηματισμό σταθερών μεταπολεμικών κυβερνήσεων. Οι απόψεις τους ήταν κεντρώες σε ζητήματα οικονομικής πολιτικής και έδιναν σημασία στον κοινωνικό ρόλο του κράτους. Στη Γερμανία οι κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις προσέγγισαν τη δημιουργία και εξέλιξη των πρώτων θεσμών ευρωπαϊκής συμφιλίωσης. Η προσήλωση στην ευρωπαϊκή πορεία ταυτίστηκε με τη δυνατότητα των χωρών τους να γίνουν αποδεκτές στην κοινωνία των κυρίαρχων κρατών. Στη Γερμανία υπήρχε η ρεαλιστική αποτίμηση του ρόλου που θα μπορούσε να παίξει η συμμετοχή της σε σχήματα

¹⁷⁸ A. Funder, *Stasiland: Ιστορίες πίσω από το Τείχος του Βερολίνου*, Αθήνα 2008, σ. 203-204.

¹⁷⁹ J.L Gaddis, *Ο Ψυχρός Πόλεμος: Οι συμφωνίες, οι συγκρούσεις, τα ψέματα, οι αλήθειες*, Αθήνα 2018, σ. 156-157.

¹⁸⁰ Ευ. Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2015, σ.207-208.

στενής ευρωπαϊκής συνεργασίας. Για τη επανομιμοποίηση της χώρας ως ισότιμη με τις άλλες μεταπολεμικά.¹⁸¹

Ο Αντενάουερ θεωρούσε ότι με την ενοποίηση της Δυτικής Ευρώπης, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας θα εδραίωνε τη θέση της στο διεθνές προσκήνιο και θα ανακτούσε την αυτοεκτίμησή της. Σε συνδυασμό με την Ατλαντική Συμμαχία, η Γερμανία θα γινόταν το προπύργιο στην απειλή από την Ανατολή. Η ΕΚΑΧ έδινε τη δυνατότητα στη Δυτική Γερμανία να απαλλαγεί από τους περιορισμούς και τις παρεμβάσεις των Συμμάχων και η ΕΟΚ θα παρείχε ευκαιρίες στην οικονομία, κάνοντας τη δυτικογερμανική οικονομία την πιο αναπτυσσόμενη τη δεκαετία του 1950.¹⁸² Η σαφής προσέγγιση της ΟΔΓ στους Ευρωπαίους γείτονές της μπορούσε να οδηγήσει στη μείωση της αυστηρότητας των κατοχικών κανονισμών και την ισχυροποίηση της χώρας στους νέους οργανισμούς.¹⁸³

Η δημιουργία της πρώτης από τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες της υπερεθνικής ΕΚΑΧ προωθήθηκε από τους Σουμάν και Μονέ. Στόχος του Σουμάν ήταν να καταστεί αδιανόητος και υλικά αδύνατος ένας γαλλο-γερμανικός πόλεμος. Ο ίδιος είχε καταγωγή από τη Λωρραίνη, μιλούσε γαλλικά και γερμανικά και είχε μεγαλώσει μεταξύ και των δυο κόσμων. Οι πολιτικοί του αντίπαλοι στη Γαλλία τον αποκαλούσαν *le boche* δηλαδή ο Γερμαναράς.¹⁸⁴ Στη Διακήρυξη Σουμάν ανέφερε μεταξύ άλλων «*Η Ευρώπη δεν θα δημιουργηθεί αμέσως ή σύμφωνα με ένα και μοναδικό σχέδιο. Θα οικοδομηθεί με συγκεκριμένα επιτεύγματα, τα οποία θα δημιουργήσουν πρώτα μια de facto αλληλεγγύη*».¹⁸⁵ Σε παρόμοιο κλίμα και οι δηλώσεις του Μονέ που είχε πει χαρακτηριστικά «*Η Ευρώπη δεν θα δημιουργηθεί μέσα από μια σειρά κρίσεων, αλλά από το σύνολο των διαδικασιών που θα οδηγήσουν στην επίλυση των κρίσεων*».¹⁸⁶ Η πορεία προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση εξέφρασε τη

¹⁸¹ Κ. Λάβδας, *Ευρωπαϊκά Ιδεολογικά Ρεύματα κατά το β' μισό του 20ού αιώνα και τη Μετα-σοβιετική περίοδο: Δημιουργία και εξέλιξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, Πάτρα 2002, τ. 2', σ. 24-28.

¹⁸² N. Nugent, *Πολιτική και διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, Αθήνα 2012, σ. 57.

¹⁸³ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 57.

¹⁸⁴ Al. Lindemann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 519.

¹⁸⁵ N. Nugent, *Πολιτική και διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, Αθήνα 2012, σ. 59.

¹⁸⁶ Γ. Βοσκόπουλος, *Η οικοδόμηση της Ευρώπης: Ειρήνη-Συμφιλίωση-Συνεργασία-Ολοκλήρωση*, Αθήνα 2009, σ. 118.

διάθεση των Ευρωπαίων για ανεξαρτησία από τη Σοβιετική Ένωση, έχοντας μια τάση περί σχετικής αυτονομίας από τις ΗΠΑ.¹⁸⁷

Η συνθήκη της ΕΚΑΧ το 1951-52 αποτελούσε καινοτομία, διότι οι στόχοι των πολιτικών της ήταν εξαιρετικά φιλόδοξοι και συνεπάγονταν τόσο τη δημιουργία ζώνης ελεύθερων συναλλαγών όσο και τη θεμελίωση κοινής αγοράς σε κάποιες πρώτες ύλες όπως άνθρακας, κοκ, σίδηρος και χάλυβας. Επιπλέον, η ΕΚΑΧ ήταν η πρώτη ευρωπαϊκή διακρατική κοινότητα με υπερεθνικά χαρακτηριστικά. Από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της θεωρήθηκε οικονομική επιτυχία. Εμπειρείχε τον λειτουργισμό σε μια βήμα προς βήμα πραγματιστική πορεία, προς ολοένα και στενότερη ενοποίηση σε επιλεγμένους τομείς της οικονομίας. Καταργήθηκαν οικονομικοί δασμοί και ποσοτώσεις, επιτεύχθηκε πρόοδος στην άρση των μη δασμολογικών εμποδίων στις συναλλαγές, στηρίχθηκε η αναδιάρθρωση των βιομηχανικών τομέων και υπάλληλοι διαφορετικών κρατών έμαθαν να συνεργάζονται. Η πρόταση Σουμάν και Μονέ συνένωνε τους δυο κρισιμότερους τομείς της ευρωπαϊκής βιομηχανίας, καθιστώντας αδύναμο έναν γαλλογερμανικό πόλεμο. Ως ένα βαθμό θα υπήρχε γαλλικός έλεγχος στη γερμανική βαριά βιομηχανία, ενώ ο γερμανικός άνθρακας θα πήγαινε σε γαλλικά εργοστάσια, δίχως τον οποίο δεν μπορούσαν να παράγουν. Το αποτέλεσμα ήταν η ΕΚΑΧ να προετοιμάσει το έδαφος για περαιτέρω ολοκλήρωση.¹⁸⁸ Το Σχέδιο Σουμάν βρήκε έναν θερμό υποστηρικτή στο πρόσωπο του Αντενάουερ. Η ΟΔΓ μέσω της οικονομικής ένταξης θα μπορούσε να κρατηθεί υπό έλεγχο, ενώ δεσμευόταν σε πλαίσιο ευρωπαϊκής συνεργασίας.¹⁸⁹

Στις αρχές του 1950 με τον Ψυχρό Πόλεμο να πλανάται ασαφώς και τον πόλεμο της Κορέας σε εξέλιξη, η αναγκαιότητα στενότερης συνεργασίας στην άμυνα στη Δυτική Ευρώπη κρίθηκε επιτακτική. Το Σχέδιο Πλεβέν από τη μεριά της Γαλλίας πρότεινε τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού στρατού, που θα υπάγεται στα πολιτικά όργανα μιας ενωμένης Ευρώπης. Τελικά, συμφωνήθηκε από τις κυβερνήσεις που συμμετείχαν στην ΕΚΑΧ να θεσπίσουν μια Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα και μια Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα.¹⁹⁰ Η γερμανική αμυντική συμβολή συμπεριλήφθη

¹⁸⁷ Ευ. Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2015, σ. 443.

¹⁸⁸ N. Nugent, *Πολιτική και διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, Αθήνα 2012, σ. 61.

¹⁸⁹ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 57-58.

¹⁹⁰ N. Nugent, *Πολιτική και διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, Αθήνα 2012, σ. 62-63.

στη Συνθήκη της ΕΑΚ και συμφωνήθηκε η ακύρωση του κατοχικού καταστατικού και η εκχώρηση στη Γερμανία των κυριαρχικών της δικαιωμάτων, αλλά με διατήρηση των δικαιωμάτων των Συμμάχων σε ότι αφορούσε στη Γερμανία ως σύνολο, διατήρηση των δικαιωμάτων σε περίπτωση κατάστασης εκτάκτου ανάγκης και διατήρηση δικαιώματος εγκατάστασης και διατήρησης στρατευμάτων.¹⁹¹ Ουσιαστική η Βόννη αποδεχόταν την υπαγωγή των δυτικογερμανικών δυνάμεων σε έναν υπερεθνικό ευρωπαϊκό στρατό, χάνοντας τη δυνατότητα για σύσταση Δυτικογερμανικού Γενικού Επιτελείου. Όμως έλειπε το στοιχείο του λειτουργισμού και η Γαλλία φοβήθηκε να προχωρήσει. Η ενοποιητική διαδικασία στο πολιτικό πεδίο δεν ήταν έτοιμη γι' αυτό έπρεπε να επανέλθει η εμβάθυνση στην οικονομική ενοποίηση.¹⁹² Κλειδί ήταν ο λειτουργισμός που ερμηνεύει την πρόοδο της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενοποίησης ως αποτέλεσμα σταδιακών επιτευγμάτων που βασίζονται στην επιτυχή οικονομική ολοκλήρωση και στη συνέχεια επεκτείνονται στην πολιτική. Η πρόοδος γίνεται από τομέα σε τομέα, χάρη σε ένα μηχανισμό διάχυσης λειτουργικών αποτελεσμάτων, δηλαδή όταν σε ένα τομέα της οικονομίας σημειώνεται προχωρημένο επίπεδο ολοκλήρωσης, τότε σε άλλους τομείς που συνδέονται με τον πρώτο προκύπτει ανάγκη περαιτέρω συνεργασίας.¹⁹³

Μετά την κατάρρευση του σχεδίου της ΕΑΚ και την ακύρωσή της από τη Γαλλική Εθνοσυνέλευση υιοθετήθηκε μια εναλλακτική πρόταση για τη συμβολή της Δυτικής Γερμανίας στην άμυνα της Δύσης, με την επέκταση του Συμφώνου των Βρυξελλών περί συνεργασίας σε οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά θέματα και περί συλλογικής άμυνας. Το 1954 στο Λονδίνο η Δυτική Γερμανία προσχώρησε στο Σύμφωνο των Βρυξελλών και οι νέες ρυθμίσεις δημιούργησαν μια Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση. Η ΔΕΕ ίσχυσε από το 1955 με προσανατολισμό κυρίως στην άμυνα που επέτρεπε στη Δυτική Γερμανία να επανεξοπλιστεί υπό προϋποθέσεις, δίνοντας της τη δυνατότητα να γίνει μέλος του ΝΑΤΟ το Μάιο του 1955.¹⁹⁴ Ο βρετανός διπλωμάτης Ισμέι που διετέλεσε Γενικός Γραμματέας της Συμμαχίας του ΝΑΤΟ συνόψισε σε μια φράση το λόγο για τον οποίο συστάθηκε ο οργανισμός: «Για να κρατήσουμε τους

¹⁹¹ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 59.

¹⁹² Ευ. Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2015, σ. 447-448.

¹⁹³ Κ. Λάβδας, *Ευρωπαϊκά Ιδεολογικά Ρεύματα κατά το β' μισό του 20ού αιώνα και τη Μετα-σοβιετική περίοδο: Δημιουργία και εξέλιξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, Πάτρα 2002, τ. 2', σ. 50.

¹⁹⁴ N. Nugent, *Πολιτική και διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, Αθήνα 2012, σ. 63.

*Αμερικανούς μέσα, τους Ρώσους έξω και τους Γερμανούς κάτω».*¹⁹⁵ Επί των ημερών του Αντενάουερ είχε επιτευχθεί η πολιτική, οικονομική και στρατιωτική ένταξη της χώρας στις δυτικές συμμαχίες και οργανισμούς.¹⁹⁶ Με το Σύμφωνο της Ουάσιγκτον οι ΗΠΑ αποδέχονταν για πρώτη φορά σε καιρό ειρήνης να σταθμεύουν μόνιμα στρατεύματα στην Ευρώπη και οι συμβαλλόμενοι αποδέχονταν να θεωρήσουν την επίθεση εναντίον μέλους ως επίθεση εναντίον όλων. Ωστόσο η εμπλοκή κάθε μέλους θα γινόταν σύμφωνα με τις συνταγματικές διαδικασίες του κάθε κράτους, που στην περίπτωση των ΗΠΑ άφηνε την κήρυξη πολέμου στο Κογκρέσο, φέρνοντας δυσπιστία στους Ευρωπαίους.¹⁹⁷

Η αποτυχία της ΕΑΚ και της ΕΠΚ είχε καταδείξει ότι η προσέγγιση σε πολιτικά ευαίσθητους τομείς μπορούσαν να εγείρουν αντιδράσεις. Τα σχέδια για περαιτέρω ένωση δεν εγκαταλείφθηκαν. Το αντίθετο, θεωρήθηκε ότι η πολιτική ένωση μπορούσε να επιτευχθεί καλύτερα μέσω της οικονομικής ολοκλήρωσης. Οι έξι υπουργοί Εξωτερικών της ΕΚΑΧ συναντήθηκαν το 1955 στη Μεσσίνα και στο ψήφισμα που δημοσιεύτηκε αναφερόταν ότι *«Εκτιμούν πως η περαιτέρω πρόοδος πρέπει να αφορά τη δημιουργία μιας ενωμένης Ευρώπης μέσα από την ανάπτυξη κοινών οργάνων, τη βαθμιαία συγχώνευση των εθνικών οικονομιών, τη δημιουργία κοινής αγοράς και τη βαθμιαία εναρμόνιση των κοινωνικών πολιτικών τους».*¹⁹⁸

Με τη Συνθήκη της Ρώμης το 1957 η Γαλλία μαζί με την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, την Ιταλία και τις Κάτω Χώρες δεσμεύτηκαν για περαιτέρω συνεργασία. Συστάθηκαν η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας - ΕΥΡΑΤΟΜ για τον τομέα της πυρηνικής έρευνας και τη χρήση της πυρηνικής ενέργειας για ειρηνικούς σκοπούς και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα - ΕΟΚ με τη συνένωση των οικονομιών σε μια Κοινή Αγορά και την ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων, προϊόντων και κεφαλαίων.¹⁹⁹ ΕΟΚ, ΕΚΑΧ και ΕΥΡΑΤΟΜ ήταν υπερεθνικοί οργανισμοί με τα μέλη τους να εκχωρούν μέρος της εθνικής τους κυριαρχίας. Σε συνδυασμό με το λειτουργισμό προχωρούσε η ενοποίηση.²⁰⁰ Το 1967

¹⁹⁵ Κ. Λάβδας, *Ευρωπαϊκά Ιδεολογικά Ρεύματα κατά το β' μισό του 20ού αιώνα και τη Μετα-σοβιετική περίοδο: Δημιουργία και εξέλιξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, Πάτρα 2002, τ. 2', σ. 33.

¹⁹⁶ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 61.

¹⁹⁷ Ευ. Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2015, σ. 111.

¹⁹⁸ N. Nugent, *Πολιτική και διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, Αθήνα 2012, σ. 63.

¹⁹⁹ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 64.

²⁰⁰ Ευ. Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2015, σ. 454-455.

τα τρία όργανα ενοποιήθηκαν, συγκροτώντας τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες ή Ευρωπαϊκή Κοινότητα με την ΟΔΓ να είναι μέλος, έχοντας λάβει συμμετοχή σε όλες τις προαναφερόμενες κινήσεις.²⁰¹

3.10 Το γαλλογερμανικό φλερτ τη δεκαετία του 1960

Ο Ντε Γκολ κορυφαία προσωπικότητα της εποχής του διακατεχόταν από αίσθημα μεγαλείου για τη Γαλλία και ήθελε να αποκαταστήσει τη χώρα του μεταξύ των κορυφαίων στον κόσμο. Θεωρούσε ότι οι ΗΠΑ έπασχαν από έλλειψη πολιτικής καλλιέργειας και πίστευε ότι η Βρετανία είχε γίνει η προέκταση του αμερικανικού χεριού στην Ευρώπη. Δεν επιθυμούσε τη διάλυση του ευρωπαϊκού σχεδίου, ούτε φανταζόταν τη Γαλλία εκτός αυτής. Άλλωστε ζύγιζε τις παραμέτρους, εξετάζοντας καλά το ψυχροπολεμικό κλίμα. Πίστευε όμως στη δημιουργία ενός νέου πόλου, που θα μπορούσε να δημιουργηθεί από τη συνεργασία Γαλλίας και Δυτικής Γερμανίας, ο οποίος θα συμπαρέσυρε και τα υπόλοιπα κράτη της δυτικής συμμαχίας, αποσυμπιέζοντας την Ευρώπη από τα δυο άκρα των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ. Η αποδυνάμωση του δυτικού στρατοπέδου μετά τη συνεργασία Βόννης - Παρισιού θα δημιουργούσε νέες ευκαιρίες για διαπραγματεύσεις με τη Μόσχα. Η γενιά μετά το 1960 είχε λιγότερες εικόνες από τον πόλεμο και δημιουργούσε προσδοκίες για τη θετική υποδοχή μιας γαλλογερμανικής συνεργασίας. Το Σεπτέμβριο του 1962 ο Ντε Γκολ επισκέφτηκε τη Βόννη και η υποδοχή ήταν θερμή. Τέσσερις μήνες αργότερα ο Αντενάουερ ανταπέδωσε την επίσκεψη, ενώ υπογράφηκε η ιδρυτική πράξη του Γαλλογερμανικού Άξονα. Στο προοίμιο αναφερόταν η μακράιωνη αντιπαλότητα του παρελθόντος και η αποφασιστικότητα για την υπέρβαση της και την οριστική συμφιλίωση με την ευχή *«η συνθήκη να γίνει βήμα προαγωγής του στόχου της ενωμένης Ευρώπης, ενός στόχου κοινού και στις δυο χώρες»*. Αυτή η Συνθήκη των Ιλισίων θεσμοθέτησε συχνές συναντήσεις τόσο σε διμερές επίπεδο αρχηγών όσο και μεταξύ υπουργών Εξωτερικών και άλλων ομολόγων. Σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής η μια χώρα θα συμβουλευόταν την άλλη σε σημαντικά ζητήματα, ώστε να υπάρχει σχετική ταύτιση απόψεων. Μορφωτικές και πολιτιστικές μορφές συνεργασίας εντάχθηκαν στο πρόγραμμα, όπως η ενίσχυση της διδασκαλίας της γαλλικής γλώσσας στη Δυτική Γερμανία και της γερμανικής στη Γαλλία, η απαλλαγή από τα βιβλία σημείων που παρέπεμπαν σε παρελθοντική εχθρότητα και η συνεργασία σε ερευνητικό επίπεδο. Δέκα μήνες μετά το Γαλλογερμανικό Σύμφωνο,

²⁰¹ Ευ. Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 466.

ο Κένεντυ δολοφονήθηκε έτσι το πώς θα αντιμετώπιζαν οι ΗΠΑ τη γαλλογερμανική συνεργασία ανατέθηκε στον επόμενο πρόεδρο τον Τζόνσον.²⁰²

Η παραίτηση του Αντενάουερ μετά το εσωτερικό σκάνδαλο Σπίγκελ έφερε στη διαδοχή τον Έρχαρντ ο οποίος είχε συνδέσει το όνομά του με τις αναπτυξιακές επιδόσεις της χώρας. Τώρα καλούνταν να επανεξετάσει τις σχέσεις του με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ από τη μια και τη Γαλλία και την ΕΟΚ από την άλλη. Ανέπτυξε φιλικές σχέσεις με τον πρόεδρο Τζόνσον και καλλιέργησε τη γαλλογερμανική φιλία, αλλά με στόχο αυτή να είναι σε ευρωπαϊκό πλαίσιο. Αυτό όμως οριοθετούσε τις σχέσεις συνεργασίας σε χαμηλό επίπεδο. Αυτό ενόχλησε τους γκολιστές στο κόμμα του Έρχαρντ, που επιχείρησαν να τον ανατρέψουν, αλλά δεν τα κατάφεραν. Οι εκλογές του 1965 είχαν χαρακτήρα δημοψηφίσματος για την πορεία που θα ακολουθούσε η Δυτική Γερμανία. Η νίκη του Έρχαρντ ματαίωσε την πορεία του Γαλλογερμανικού Άξονα. Η Βόννη συντάχθηκε με την Ουάσιγκτον σε διάφορα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, όπως η επιχείρηση των ΗΠΑ στο Βιετνάμ. Όμως η εξουσία του Έρχαρντ στηριζόταν στη συνεργασία των Χριστιανοδημοκρατών και των Ελεύθερων Δημοκρατών. Η ρήξη εκδηλώθηκε το 1966 με την αποχώρηση των Ελεύθερων Δημοκρατών από την κυβέρνηση, μετά από διαφωνίες στην αντιμετώπιση της οικονομικής κάμψης που άρχισε να βιώνει η χώρα, οπότε οι Χριστιανοδημοκράτες απευθύνθηκαν στους αντιπάλους τους Σοσιαλδημοκράτες, οι οποίοι δέχτηκαν να συνεργαστούν, αλλά χωρίς τον Έρχαρτ στην εξουσία. Τη θέση του πήρε ο Κίζιγκερ, πρωθυπουργός της Βάδης - Βυτεμβέργης.²⁰³ Ο μεγάλος Συνασπισμός που δημιουργήθηκε αποτέλεσε τη μεταβατική κυβέρνηση από τη χριστιανοδημοκρατική περίοδο του Αντενάουερ στη σοσιαλδημοκρατική της δεκαετίας του 1970. Αναδιοργανώθηκε ο ρόλος του δημοσίου στον οικονομικό τομέα και στη φορολόγηση, με στόχο την οικονομική ανάκαμψη. Η κυβέρνηση έφτασε κοντά στη ψήφιση νόμων περί της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης, με τους οποίους ακυρωνόταν το δικαίωμα επιφύλαξης των Συμμάχων, αλλά προσέκρουσε στην εξωκοινοβουλευτική δράση. Μετά τις διαμαρτυρίες σε πορεία αστέρος κατά την οποία οι διαδηλωτές συνέρρεαν από διαφορετικά μέρη σε σχήμα αστεριού σε ένα συγκεκριμένο μέρος, οι νόμοι ψηφίστηκαν και επικυρώθηκαν. Στην εξωτερική

²⁰² Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 679-687.

²⁰³ Κ. Λαναράς, *ό.π.*, σ. 688-697.

πολιτική οι Σοσιαλδημοκράτες έδειχναν να συντάσσονται περισσότερο με τους φιλελεύθερους, οδηγώντας στη σύζευξη *SPD* και *FDP*.²⁰⁴

3.11 Ώρα για ανατολική πολιτική - Μπραντ

Μια κυβέρνηση μεταξύ Σοσιαλδημοκρατών και Φιλελευθέρων ήταν ριψοκίνδυνη, καθώς οι τελευταίοι εμφανίζονταν αναποφάσιστοι, ωστόσο ο Μπραντ πρόεδρος του *SPD* και υποψήφιος καγκελάριος, λαμβάνοντας υπόψη τις κοινές θέσεις των κομμάτων σε θέματα εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής επεδίωξε τη συνεργασία με σύνθημα «να τολμήσουμε περισσότερη δημοκρατία». Στην επικριτική νέα γενιά έπρεπε να δοθεί η ευκαιρία για ανάληψη ευθυνών, ενώ το ποινικό και οικογενειακό δίκαιο βελτιώθηκε. Το δικαίωμα συμμετοχής των εργαζομένων στη λήψη αποφάσεων στη διοίκηση της επιχείρησης βελτιώθηκε και οι κοινωνικές δαπάνες αυξήθηκαν μετά από πιέσεις των συνδικάτων, οδηγώντας όμως στην επιβάρυνση του προϋπολογισμού του δημοσίου.²⁰⁵ Ο Μπραντ μεταμόρφωσε το κόμμα της εργατικής μάζας και των συνδικάτων σε σύγχρονο κόμμα της φιλελεύθερης Κεντροαριστεράς, ενώ επεξεργάστηκε σχέδιο για τις διεθνείς σχέσεις της χώρας. Ήταν αντιληπτό ότι η Δυτική Γερμανία ήταν εκτεθειμένη γεωστρατηγικά και εξαρτιόταν από τις αποφάσεις άλλων στα ψυχροπολεμικά ζητήματα. Η όξυνση με την ανατολική πλευρά απομάκρυνε το ενδεχόμενο επανένωσης και ο Μπραντ πίστευε ότι η χώρα μόνο έχανε από τη συντήρηση αυτού του κλίματος, γι' αυτό και αποφασίστηκε η οικοδόμηση καλύτερων σχέσεων με τη Μόσχα. Αν η Μόσχα έβλεπε ότι μπορούσε να συνεργαστεί με τη Βόννη για την οικοδόμηση της ύφεσης τότε θα πίεζε τον Ούλμπριχτ να κινηθεί κι εκείνος προς την εξομάλυνση των σχέσεων, οπότε μια ενδογερμανική ύφεση ίσως προετοίμαζε μια πανγερμανική ένωση.²⁰⁶

Η Δυτική Γερμανία τα προηγούμενα χρόνια αρνούσαν να αναγνωρίσει το ανατολικογερμανικό κράτος από την εποχή της δημιουργίας του και ακολουθούσε το Δόγμα Χολστάιν, με το οποίο η Βόννη διέκοπτε τις διπλωματικές σχέσεις της με όποιο κράτος πλην της ΕΣΣΔ αναγνώριζε την Ανατολική Γερμανία. Και οι δυο χώρες αντιμετώπιζαν πρόβλημα στην ένταξη τους στον ΟΗΕ, αφού καμία από τις υπερδυνάμεις δεν επέτρεπε τη νομιμοποίηση του συμμάχου της άλλης. Κι ενώ οι

²⁰⁴ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 84-90.

²⁰⁵ M.L. Recker, *ό.π.*, σ. 92-98.

²⁰⁶ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 697-699.

κυβερνήσεις των Αντενάουερ, Έρχαρντ και Κίζινγκερ ακολούθησαν παρόμοια τακτική ο Μπραντ διενήργησε περιορισμένα ανοίγματα προς την Ανατολική Ευρώπη.²⁰⁷

Η *Ostpolitik* του Μπραντ ερχόταν σε ρήξη με τον αντικομμουνισμό που είχαν επιδείξει οι Χριστιανοδημοκράτες. Οι επικριτές του αντιμετώπιζαν τον κομμουνισμό όπως και το ναζισμό και θεωρούσαν ότι η πολιτική ανοίγματος Μπραντ θύμιζε την κατευναστική απέναντι στον ναζισμό πολιτική του Τσάμπερλαιν. Η *Westpolitik* των Χριστιανοδημοκρατών έδειχνε την προσήλωση της Βόννης στη δυτικού τύπου δημοκρατία. Στις επιτυχίες του ήταν η υπογραφή συμφωνίας μη επιθέσεως με τη Σοβιετική Ένωση το 1970 και οι συνθήκες αναγνώρισης των συνόρων στη γραμμή Όντερ – Νάισε στην Πολωνία. Σημειολογική ήταν η κίνηση του καγκελάριου Μπραντ όταν γονάτισε κατά την κατάθεση στεφάνου στο Μνημείο Πεσόντων στο Γκέτο της Βαρσοβίας. Το 1975 υπέγραψε τη Συμφωνία του Ελσίνκι με την οποία τερματιζόταν επίσημα ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, αναγνωρίζοντας τα υφιστάμενα ευρωπαϊκά σύνορα, ενώ προωθούνταν η ειρηνική διευθέτηση των διεθνών διαφορών.²⁰⁸ Μέσα από τις συμφωνίες η Βόννη διαβεβαίωνε ότι δεν θα εξελισσόταν σε αναθεωρητική δύναμη κάτι ιδιαίτερα σημαντικό για τον ανατολικό συνασπισμό.²⁰⁹ Λίγο νωρίτερα μεταξύ 1971 και 1973 κορυφώθηκε η οστπολιτική με τη Βασική Συνθήκη Δυτικής και Ανατολικής Γερμανίας, με την αμοιβαία αναγνώριση των δυο γερμανικών κρατών στα υπάρχοντα σύνορά τους, ανακουφίζοντας τη διεθνή σκηνή και εγείροντας αντιδράσεις στο εσωτερικό.²¹⁰ Ο Μπραντ είχε υπογράψει μια σειρά συμφωνιών που επίλυαν χρόνια προβλήματα μεταξύ των δυο Γερμανιών. Σε αυτές αναγνώριζαν και οι δυο τι υποχρεώσεις της μιας στο NATO και της άλλης στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Κορύφωση των συμφωνιών ήταν η είσοδος και των δυο στον ΟΗΕ το 1973.²¹¹

Εν τω μεταξύ ο επόμενος ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης Μπρέζνιεφ διοίκησε στα χρόνια της εποχής της στασιμότητας, καθώς η οικονομία βρισκόταν σε συνεχή παρακμή. Το Δόγμα Μπρέζνιεφ το 1968 επιβεβαίωνε το δικαίωμα της Μόσχας να παρεμβαίνει στις υποθέσεις των δορυφόρων της εάν ξέφευγαν από την τροχιά της

²⁰⁷ Ευ. Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2015, σ. 250-251.

²⁰⁸ Al. Lindemann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 544-546.

²⁰⁹ Ευ. Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2015, σ. 251.

²¹⁰ Ευ. Χατζηβασιλείου, *ό.π.*, σ. 252.

²¹¹ St. Miller, *Νεότερη και Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Αθήνα 2018, σ. 737.

σοβιετικής ηγεσίας.²¹² «Κάθε κομμουνιστικό κόμμα είναι ελεύθερο να εφαρμόζει τις αρχές του μαρξισμού - λενινισμού και τον σοσιαλισμό στη δική του χώρα, αλλά δεν είναι ελεύθερο να παρεκκλίνει από αυτές τις αρχές αν θέλει να παραμείνει κομμουνιστικό».²¹³ Η αδιαμφισβήτητη ιδεολογική πρωτοκαθεδρία της ΕΣΣΔ ήταν η μόνη αρμόδια να κρίνει αν οι δορυφόροι της υπόκειντο στον υπαρκτό σοσιαλισμό ή κινούνταν προς την παλινόρθωση του καπιταλισμού. Παρόλα αυτά είχε εξαγγείλει το Δόγμα προληπτικά και κατά βάθος δεν επιθυμούσε κάποια εμπλοκή, αν και τελικά κατέστειλε την εξέγερση στην Τσεχοσλοβακία το 1968. Η Βόννη καταδίκασε την εισβολή και οι σχέσεις έχασαν την ορμή τους, διατηρώντας όμως το διάλυο επικοινωνίας ανοικτό, αλλά σε ζητήματα χαμηλής πολιτικής. Η Βόννη ήρε την απαγόρευση λειτουργίας του δυτικογερμανικού κομμουνιστικού κόμματος και η Μόσχα επέτρεψε τις επισκέψεις των Δυτικογερμανών στο Ανατολικό Βερολίνο. Ομοίως οι Ανατολικογερμανοί απέκτησαν τη δυνατότητα να επισκέπτονται τη Δυτική Γερμανία, κυρίως όμως οι ηλικιωμένοι που δεν είχαν λόγο να φύγουν μόνιμα. Επιπλέον, ο Ούλμπριχτ αφαίρεσε εδάφιο που ανέφερε την επικράτειά του ως τη μοναδική εκπρόσωπο όλης της Γερμανίας.²¹⁴

Η ανάληψη της αμερικανικής προεδρίας από τον Νίξον το 1969 συνοδεύτηκε από την αρνητική του στάση απέναντι στη Οστπολιτίκ. Μαζί με τον Κίσιντζερ θεωρήθηκε ότι η Οστπολιτίκ ήταν πολύ επικίνδυνη για να συνεχίσει χωρίς να εποπτεύεται από τις ΗΠΑ. Η αμερικανική κυβέρνηση έπρεπε να γίνει συνοδοιπόρος της Δυτικής Γερμανίας στην άσκηση αυτής της πολιτικής για να μην γίνουν εχθρικές οι σχέσεις τους. Την ίδια χρονιά ο Μπραντ έγινε καγκελάριος και παρουσίασε τις θέσεις του στη συνάντηση κορυφής των χωρών της ΕΟΚ. Εκεί μίλησε για την ωφελιμότητα της Οστπολιτίκ στα ευρωπαϊκά πεπραγμένα και τάχθηκε υπέρ της ένταξης της Βρετανίας στην ΕΟΚ. Ήξερε ότι δυσαρεστούσε τον Ντε Γκολ, αλλά ο Μπραντ χρειαζόταν τη στήριξη του Λονδίνου στην πολιτική του. Από την άλλη και το Λονδίνο παίρνοντας την έγκριση της Βόννης θα κέρδιζε και τη ψήφο εμπιστοσύνης του Παρισιού. Στη συνέχεια Βόννη και Λονδίνο θα έπειθαν την Ουάσιγκτον για την αναγκαιότητα της Οστπολιτίκ. Επιπλέον, ο Μπραντ προχώρησε στην υπογραφή παραίτησης από την απόκτηση πυρηνικού εξοπλισμού, αποδεχόμενος

²¹² E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία ο δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 958.

²¹³ T. Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αθήνα 2012, σ. 422.

²¹⁴ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: Γεωπολιτική – Διπλωματία – Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 726-730.

την επάρκεια του NATO. Ήταν κι αυτό ένα μήνυμα προς όλους και κυρίως προς τη Μόσχα που της έδειχνε ότι η Βόννη προχωρούσε στην Οστπολιτίκ πριν πάρει ανταλλάγματα και προς την Ουάσιγκτον στην οποία έδειχνε την αποφασιστικότητα να επενδύσει στη σταθερότητα.²¹⁵

Το Μάρτιο του 1970 ο Μπραντ επισκέφτηκε τη Ερφούρτη, όπου αποδείχτηκε πολύ δημοφιλής στους πολίτες. Η Ανατολική Γερμανία παρουσίασε έναν κατάλογο με αξιώσεις μεταξύ αυτών αποζημίωση 100 δις μάρκων για τη φυγή των πολιτών της πριν την ύψωση του Τείχους. Συμφωνήθηκε να συνεχιστούν οι διαπραγματεύσεις αν και η κατάσταση ήταν δύσκολη. Αλλά η Οστπολιτίκ νομιμοποιούνταν στην κρίση των Ανατολικογερμανών. Στην ανταπόδοση επίσκεψης στη Βόννη ο Μπραντ παρουσίασε στην ανατολικογερμανική κυβέρνηση δέσμη προτάσεων συνεργασίας, όπως εγκατάσταση μόνιμης διπλωματικής αποστολής σε Βόννη και Ανατολικό Βερολίνο, εμπορικές επαφές, επανένωση χωρισμένων οικογενειών και συνεργασία σε πολιτιστικά, εκπαιδευτικά και θρησκευτικά ζητήματα. Η Βόννη υποσχέθηκε να προχωρήσει σε δανειακές πιστώσεις, προτείνοντας σε αντάλλαγμα τη σταδιακή άρση της απαγόρευσης μετανάστευσης των Ανατολικογερμανών. Όσο για την αλληλοαναγνώριση των δυο Γερμανιών το θέμα ήταν ανοικτό.²¹⁶

Η εξομάλυνση των σχέσεων Βόννης - Μόσχας με την υπογραφή Γερμανοσοβιετικής Συνθήκης Φιλίας, αναγνώριζε την εδαφική επικράτεια η μια της άλλης, ξεκινώντας οικονομική και πολιτιστική συνεργασία, καθιστώντας σαφές την προσπάθεια προς την ύφεση, ανεξάρτητα από τις υποχρεώσεις προς το NATO και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Η ψυχροπολεμική ρητορική του Ούλμπριχτ άρχισε να δείχνει άκαιρη. Οι ομόλογοι του από τις υπόλοιπες χώρες της ανατολικής Ευρώπης άρχισαν να τον εγκαταλείπουν και η Μόσχα σε μια προσπάθεια να τον προστατεύσει από ανώμαλη πτώση ζήτησε από το Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα να δρομολογήσει την οικειοθελή του αποχώρηση. Το Μάιο του 1971 ο Ούλμπριχτ έδωσε τη θέση του στον Χόνεκερ, που αν και σκληροπυρηνικός ήταν πιο προσαρμοστικός στις καταστάσεις. Στις 3 Σεπτεμβρίου του 1971 υπογράφηκε η τετραμερής Συμφωνία για το Δυτικό Βερολίνο, ρυθμίζοντας το status του θύλακα μέχρι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Αναγνωρίστηκαν τρεις αυτοκινητόδρομοι ως εγγυημένες οδοί επιτρέποντας στο θύλακα την επικοινωνία με τη Δύση. Αυτό κατοχυρωνόταν γραπτώς για πρώτη

²¹⁵ Κ. Λαναράς, ό.π., σ. 730-734.

²¹⁶ Κ. Λαναράς, ό.π., σ. 736-737.

φορά.²¹⁷ Τελικά η πολιτική σταδιοδρομία του Μπραντ έληξε άδοξα, όταν αποκαλύφθηκε ότι ένας από τους συμβούλους του ήταν κατάσκοπος της Ανατολικής Γερμανίας στο αποκαλούμενο σκάνδαλο Γκιγιόμ. Επιπλέον κατηγορίες για συζυγική απιστία, αλκοολισμό και κατάθλιψη τον ανάγκασαν να παραιτηθεί από την Καγκελαρία, αλλά διατήρησε την αρχηγία του *SPD* δίνοντας τη σκυτάλη στον Σμιτ.²¹⁸

3.12 Διαχειριστής κρίσεων - Σμιτ

Ο Σμιτ άνηκε στον κεντρώο χώρο του *SPD* και είχε ιδιαίτερες διαχειριστικές ικανότητες. Αυστηρός και συγκαταβατικός, ενέπνεε τον πολιτικό σεβασμό και από τους αντιπάλους του. Μαζί με την περίοδο Μπραντ ήταν η χρυσή εποχή της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας. Προχώρησε σε περικοπές των κρατικών δαπανών, επιτυγχάνοντας την καλύτερη οικονομική κατάσταση της χώρας σε σχέση με άλλες που είχαν σοσιαλιστικές κυβερνήσεις κι ενώ η πετρελαϊκή κρίση είχε προκαλέσει τριγμούς στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα.²¹⁹ Ο Σμιτ σε συνεργασία με τον Ντ' Εσταίν θέσπισε την Παγκόσμια Οικονομική Διάσκεψη Κορυφής με τη συμμετοχή των επτά ισχυρότερων οικονομικών δυνάμεων, δίνοντας ένα σημαντικό ρόλο στη διεθνή σκηνή για την ΟΔΓ. Το 1979 δημιούργησε το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα, όπου τα ευρωπαϊκά νομίσματα θα συνδέονταν με μικρές αποκλίσεις σε μια σταθερή συναλλαγματική ένωση, προστατεύοντας παράλληλα τη χώρα από τις διεθνείς οικονομικές αναταράξεις.²²⁰

Πρόκληση αποτέλεσε για την κυβέρνηση η τρομοκρατική δράση της Φράξιας Κόκκινος Στρατός - RAF με ρίζες στις φοιτητικές διαδηλώσεις του 1968. Αν και η πρώτη γενιά τρομοκρατών συνελήφθη το 1972, η δεύτερη γενιά εμφανίστηκε γρήγορα, πραγματοποιώντας απαγωγές και δολοφονίες. Το 1977 δυο ηγετικά στελέχη από τον πολιτικο-οικονομικό κόσμο δολοφονήθηκαν, άλλοι απήχθησαν και μια αεροπειρατεία έδωσαν νέα διάσταση στην τρομοκρατία. Ο Σμιτ κράτησε σθεναρή στάση που οδήγησε στην αυτοχειρία ηγετικών στελεχών της RAF όταν ένιωσαν χαμένοι. Επιπλέον, όταν έγινε γνωστή η πρόθεση της Σοβιετικής Ένωσης να εγκαταστήσει πυραύλους μέσου βεληνεκούς, που θα μπορούσαν να πλήξουν στόχους

²¹⁷ Κ. Λαναράς, ό.π., σ. 738-741.

²¹⁸ Al. Lindemann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 546.

²¹⁹ Al. Lindemann, ό.π., σ. 546-547.

²²⁰ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 110-111.

στη δυτική Ευρώπη, ο Σμιτ ανέλαβε δράση είτε για πειστεί η Σοβιετική Ένωση να μην προχωρήσει στην ενέργεια αυτή, είτε για να προχωρήσουν και από τη Δύση σε ανάλογους χειρισμούς για την αποκατάσταση της ισορροπίας, που οδήγησε στη δήλωση για την εγκατάσταση πυραύλων Κρουζ. Όμως η πολιτική του Σμιτ προκάλεσε αντιδράσεις στο εσωτερικό από ειρηνευτικά κινήματα στα οποία τάχθηκαν και ηγετικά στελέχη των Σοσιαλδημοκρατών. Με αυτό τον τρόπο το *SPD* αμφισβητούσε τον καγκελάριο του και σε συνδυασμό με προβλήματα οικονομικής και δημοσιονομικής φύσεως που ανέκυψαν οδήγησαν τον Οκτώβριο του 1982 στην ψήφο δυσπιστίας και την απόσυρση του Σμιτ από την Καγκελαρία.²²¹

3.13 Νέα εποχή - Κολ

Την 1^η Οκτωβρίου 1982 ο πρόεδρος του Χριστιανοδημοκρατικού Κόμματος Κολ ανέλαβε καγκελάριος. Οι Σοσιαλδημοκράτες έχασαν πολλούς ψηφοφόρους που ανήκαν στους ανερχόμενους τα τελευταία έτη Πράσινους. Οι πύραυλοι που ήταν ζήτημα σε εκκρεμότητα από τον Σμιτ εγκρίθηκαν από τον Κολ. Η ψευδαίσθηση για τη δυνατότητα μιας αποπυρηνικοποιημένης ουδέτερης ζώνης ήταν προσφιλής ιδέα στους Γερμανούς. Μαζί τους ενώθηκαν πράσινοι και σοσιαλδημοκράτες εναντίον των πυρηνικών όπλων. Τον Οκτώβριο του 1983 ο Μπραντ σε μια διαδήλωση της Βόννης παρότρυνε το πλήθος να απαιτήσει από την κυβέρνηση να αρνηθεί μονομερώς νέους πυραύλους. Η αποκαλούμενη *έκκληση Κρέφελντ* εναντίον των πυραύλων Κρουζ και Πέρσινγκ συγκέντρωσε 2.700.000 υπογραφές.²²² Τα σημαντικότερα εσωτερικά ζητήματα ήταν η αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης και η σταθεροποίηση του ομοσπονδιακού προϋπολογισμού. Στην εξωτερική πολιτική ο Κολ βελτίωσε περαιτέρω τις σχέσεις της χώρας με τις ΗΠΑ. Κατέστησε σαφές ότι η γαλλογερμανική συνεργασία ήταν απαραίτητη για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη του 1986 επήλθαν τροποποιήσεις στις Συνθήκες για την ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και καθιερώθηκε η ευρωπαϊκή πολιτική συνεργασία.²²³

Στις γερμανο-γερμανικές σχέσεις επιχειρήθηκε νέα προσέγγιση. Εγκρίθηκε η χορήγηση δυο δανείων συνολικού ποσού δυο δις γερμανικών μάρκων για την

²²¹ M.L. Recker, ό.π., σ. 111-124.

²²² T. Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αθήνα 2012, σ. 591.

²²³ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 125-130.

ανακούφιση της ΛΓΔ από την οικονομική δυσχέρεια. Η ανατολικογερμανική πλευρά σε αντιστάθμισμα της βοήθειας ανταπέδωσε με τη χορήγηση στους πολίτες περισσότερων αδειών για ταξίδια προς τη Δύση, με τη βελτίωση των προϋποθέσεων για την ένωση των οικογενειών και με τις πρώτες νομικές ρυθμίσεις για εξέταση των αιτήσεων χορήγησης άδειας για αναχώρηση στο εξωτερικό. Ο πρόεδρος της ΛΔΓ και γενικός γραμματέας του Ενιαίου Σοσιαλιστικού Κόμματος Χόνεκερ επισκέφτηκε επίσημα τη Βόννη το 1987. Οι δυο πλευρές συμφώνησαν ότι διαφωνούσαν σε ζητήματα όπως η αυτοδιάθεση, η εθνική ενοποίηση και η επανένωση, ωστόσο βρήκαν κώδικες συνεννόησης σε άλλα πρακτικά ζητήματα.²²⁴

3.14 Γκλάσνοστ και περεστρόικα στη Γερμανία

Σε μια συζήτηση του Γκορμπατσόφ με τη σύζυγο του Ράϊσα της είπε «Δεν μπορούμε να συνεχίσουμε να ζούμε έτσι». Το Κρεμλίνο δεν μπορούσε να είναι άλλο οίκος ευημερίας. Από την εποχή του Στάλιν είχε να φτάσει τόσο νέος ηλικιακά άνδρας στην εξουσία και από την εποχή του Λένιν να είναι κάτοχος πανεπιστημιακού τίτλου.²²⁵ Ο Γκορμπατσόφ ενθάρρυνε τον ανοικτό διάλογο όχι μόνο στη Σοβιετική Ένωση, αλλά και στα κράτη δορυφόρους της. Εγκατέλειψε το Δόγμα Μπρέζνιεφ και προχώρησε σε συχνά ταξίδια στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης.²²⁶ Στόχος του σοβιετικού ηγέτη ήταν η ενίσχυση του υπαρκτού σοσιαλισμού μέσα από την επανασύνδεση του κόμματος με την κοινωνία και την ελεγχόμενη φιλελευθεροποίηση.²²⁷ Ο Γκορμπατσόφ επιχείρησε την πολιτική της γκλάσνοστ, δηλαδή της διαφάνειας με έμφαση στην πολιτική ελευθερία και την ελευθερία έκφρασης απόψεων και στην περεστρόικα δηλαδή την αναδιάρθρωση του κράτους. Στόχος της περεστρόικα ήταν τα προνόμια της πολιτικής ελίτ και η δυσκίνητη κρατική γραφειοκρατία, καθιερώνοντας εκλογές με πλουραλισμό υποψηφίων για τις επίσημες κρατικές θέσεις και περιορίζοντας τη διάρκεια θητείας. Επιπλέον επιδιωκόταν το πέρασμα από μια κεντρικά σχεδιασμένη οικονομία σε μια μεικτή. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις αποσκοπούσαν στην αναδιοργάνωση, βελτίωση και επιβίωση του κομμουνιστικού συστήματος και όχι στην ανατροπή του, σε μια περίοδο που το σοβιετικό σύστημα εξουσίας έφτανε στα οικονομικά όρια του,

²²⁴ M.L. Recker, ό.π., σ. 131-132.

²²⁵ J.L Gaddis, *Ο Ψυχρός Πόλεμος: οι συμφωνίες, οι συγκρούσεις, τα ψέματα, οι αλήθειες*, Αθήνα 2018, σ. 301.

²²⁶ E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία ο δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 990.

²²⁷ S. Berstein – P. Milza, *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης 1919 έως σήμερα*, Αθήνα 1997, τ. 3, σ. 285.

καθιστώντας τη διατήρηση και ενίσχυση των ανατολικών ευρωπαϊκών κομμουνιστικών καθεστώτων σχεδόν αδύνατη σε συνδυασμό με την κούρσα πυρηνικών εξοπλισμών. Είναι σαφές ότι ο Γκορμπατσόφ δεν δημιούργησε τις δυσκολίες του σοβιετικού συστήματος. Η άνοδός του υπήρξε συνέπεια της ύπαρξης τους και αποτέλεσε απόπειρα θεραπείας τους. Αυτή η θεραπεία εστίασε στο πολιτικό εποικοδόμημα δίχως την αντίστοιχη προσοχή στην οικονομική βάση, η οποία παρέμεινε αδύναμη, οδηγώντας την πολιτική ελευθερία σε συνδυασμό με καταπιεσμένες εθνότητες σε έκρηξη γεγονότων. Η προσπάθεια πρώτα μεγαλύτερης πολιτικής ελευθερίας και κατόπιν της οικονομικής ανάπτυξης αγνόησε τη μαρξιστική σκέψη για τη σημασία της βάσης - οικοδομήματος. Από την άλλη είναι αμφίβολο κατά πόσο ο Γκορμπατσόφ είχε το περιθώριο για να επιφέρει οικονομικές μεταρρυθμίσεις που ήταν χρονοβόρες αφού χρόνος δεν υπήρχε.²²⁸

Κατά τη δεκαετία του 1980 η διατήρηση του χαμηλού βιοτικού επιπέδου και η έλλειψη καταναλωτικών αγαθών έπληξαν την έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης που ήταν σημαία του κομμουνιστικού συστήματος, αφαιρώντας από τους πολίτες τη νομιμοποίηση αυτών των δημοφιλών ανατολικών καθεστώτων. Το Δόγμα Μπρέζνιεφ εγκαταλείφθηκε και το αποτέλεσμα ήταν σε σύντομο χρονικό διάστημα τα ανατολικοευρωπαϊκά καθεστάτα να καταρρεύσουν.²²⁹ Κατά τον Γκορμπατσόφ οποιαδήποτε απόπειρα να διατηρηθεί διά της βίας η επιρροή σε λαούς που δυσανασχετούσαν, υποβάθμιζε το σοβιετικό σύστημα, δυσφημώντας την ιδεολογία του. Το Δεκέμβριο του 1988 ανακοίνωσε στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ότι θα προχωρούσε στη μονομερή μείωση στρατευμάτων από το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, αφού η βία δεν έπρεπε να είναι μέρος της εξωτερικής πολιτικής και «η ελευθερία επιλογής είναι οικουμενική αρχή».²³⁰ Το 1989 ήταν έτος ορόσημο για την ανατολική Ευρώπη, αλλά και τη διεθνή σκηνή με το ξήλωμα των κομμουνιστικών καθεστώτων και την πτώση του Τείχους του Βερολίνου.²³¹

²²⁸ Ευ. Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2015, σ. 301-305.

²²⁹ Ευ. Χατζηβασιλείου, *ό.π.*, σ. 309.

²³⁰ J.L. Gaddis, *Ο Ψυχρός Πόλεμος: οι συμφωνίες, οι συγκρούσεις, τα ψέματα, οι αλήθειες*, Αθήνα 2018, σ. 310.

²³¹ Ευ. Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2015, σ. 309-310.

Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η Γερμανία σύμβολο προόδου και ενότητας

4.1 Η πτώση του Τείχους

Η Ανατολική Γερμανία ήταν ένα τεχνητό κράτος και το καθεστώς που εγκαθιδρύθηκε ήταν μια μικρή ελίτ. Η κατάρρευση του καθεστώτος συνδέεται με την πτώση του Χόνεκερ το 1989. Τη δεκαετία του 1980 ήταν πασιφανές ότι δεν υπήρχε αταξική κοινωνία, το αντίθετο υπήρχε ανώτερη, μεσαία και κατώτερη. Το κίνημα ειρήνης που είχε χρηματοδοτήσει η κυβέρνηση της Ανατολικής Γερμανίας για να εμφανίζεται η Δύση ως φιλοπόλεμη είχε αρχίσει να γίνεται ανεξάρτητο με την παρουσία προτεσταντών ιερέων. Επιπλέον το οικολογικό κίνημα είχε τη δική του ανάπτυξη, κερδίζοντας πολίτες με το μέρος του. Η αδυναμία του Γκορμπατσόφ να παρέμβει η Σοβιετική Ένωση και η θέληση της για αλλαγές σε συνδυασμό με το κίνημα Αλληλεγγύη στην Πολωνία, δημιουργούσε ανασφάλεια στο ανατολικογερμανικό καθεστώς. Επιπλέον, οι περιορισμοί στα ταξίδια είχαν χαλαρώσει και ο πολλαπλασιασμός των μεταναστών ήταν μεγάλος και οι προσπάθειες να μην διαφεύγουν μέσω γειτονικών κρατών δημιουργούσε αντιδράσεις. Σημαντικό για την πτώση του Χόνεκερ ήταν η πολιτική ακαμψία του όταν χειροκρότησε την αιματηρή καταστολή στις εξεγέρσεις στη Κίνα, δηλώνοντας τον Ιανουάριο του 1989 ότι το Τείχος του Βερολίνου θα έστεκε στη θέση του για ακόμη έναν αιώνα.²³²

Το 1989 ο Γκορμπατσόφ τόνισε την ανάγκη υπέρβασης του Ψυχρού Πολέμου που κρατούσε δέσμια του διπολισμού τη Γηραιά Αλβιόνα. Αποκήρυξε το Δόγμα Μπρέζνιεφ, το οποίο ήταν μιας άλλης εποχής που είχε παρέλθει. Στην ερώτηση δημοσιογράφου αν το Δόγμα ίσχυε, απάντησε αστεειυόμενος ότι οι Πολωνία και Ουγγαρία είχαν θέσει σε εφαρμογή ένα άλλο δόγμα το *Δόγμα Σινάτρα*, εννοώντας το τραγούδι *I did it my way*. Η Μόσχα επέτρεπε τα κράτη που μέχρι πρότινος τους ασκούσε έλεγχο να αποδορυφοροποιηθούν με τον δικό τους τρόπο. Τον Οκτώβριο του 1989 σε επίσκεψη του στην Ανατολική Γερμανία άφησε να εννοηθεί ότι οι ανατολικές ευρωπαϊκές χώρες είχαν σχέσεις ισότητας με την ΕΣΣΔ. Αναφερόμενος

²³² St. Miller, *Νεότερη και Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Αθήνα 2018, σ. 721-722.

στο Τείχος του Βερολίνου σχολίασε ότι τίποτα δεν είναι αιώνιο, όταν ο Χόνεκερ ωρύτερα είχε πει ότι θα στέκει για άλλα εκατό χρόνια.²³³

Στις 7 Οκτωβρίου 1989 ήταν η 40^η επέτειος της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Ο Γκορμπατσόφ είπε στον Χόνεκερ ότι «η ζωή τιμωρεί εκείνους που καθυστερούν». Ο Χόνεκερ όμως εμφανίστηκε ανένδοτος στις διαδηλώσεις.²³⁴ Μετά τις τεράστιες διαδηλώσεις που ξέσπασαν τον Οκτώβριο στις κυριότερες πόλεις της Ανατολικής Γερμανίας, οι επικριτές μέσα στο κόμμα αντιλήφθηκαν ότι όδευαν σε ολοκληρωτική σύγκρουση με τους πολίτες. Τρεις μέρες μετά την επίσκεψη του Γκορμπατσόφ ο Χόνεκερ δέχθηκε έναν Κινέζο αξιωματούχο και συνέκρινε την αναταραχή στη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας με την πρόσφατη αντεπανάσταση στην Κίνα. Είναι πιθανό ότι ο Χόνεκερ σχεδίαζε μια γερμανική επανάληψη της σφαγής στην πλατεία Τιεν αν μεν και αυτό έπαιξε σημαντικό ρόλο στην απόφαση των συντρόφων του να τον εξαναγκάσουν σε παραίτηση, που ισοδυναμούσε με εκδίωξη από την θέση του.²³⁵

Έτσι ο Χόνεκερ αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Η πτώση του Χόνεκερ στις 18 Οκτωβρίου και η αντικατάστασή του από τον Κρεντς δεν μείωσε τις αντιδράσεις στο εσωτερικό της χώρας που ζητούσε αλλαγές. Το κύμα φυγής των ανατολικογερμανών ήταν έκδηλο. Αποφασίστηκε η έγκριση ταξιδιών στη Δύση με χορήγηση διαβατηρίου και βίζας. Στις 9 Νοεμβρίου ο εκπρόσωπος Τύπου από λάθος του έδωσε την εντύπωση ότι επιτρεπόταν από εκείνη τη στιγμή η ελεύθερη μετακίνηση. Ακαριαία συνέρρευσαν στο Τείχος πλήθος πολιτών, αναγκάζοντας τους φρουρούς να ανοίξουν τις διόδους, ενώ 3 εκατομμύρια διέφυγαν μέσα στις επόμενες ημέρες.²³⁶

4.2 Το σπίτι με τα χίλια μάτια

Το αρχηγείο της Στάζι βρισκόταν στην Νορμάνεν Στράσε στο προάστιο Λίχτενμπεργκ. Δεν ήταν μόνο ένα κτίριο αρά σειρά πολυώροφων κτιρίων που κάλυπταν μερικά οικοδομικά τετράγωνα, όπου είχε στηθεί αυτός ο μηχανισμός παρακολούθησης. Στο υπόγειο βρισκόταν το γραφείο του Υπουργού Κρατικής Ασφάλειας Μίλκε. Γεννημένος το 1907 έγινε μέλος της κομμουνιστικής νεολαίας και

²³³ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: Γεωπολιτική – Διπλωματία – Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 1188-1189.

²³⁴ T. Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αθήνα 2012, σ. 613.

²³⁵ T. Judt, *ό.π.*, σ. 614.

²³⁶ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 136-138.

με την ενηλικίωσή του εισήλθε στο Κόμμα. Όταν πήρε την εντολή από το Κόμμα, σκότωσε τον αρχηγό της τοπικής αστυνομίας και στη συνέχεια διέφυγε στη Μόσχα, όπου συνεργάστηκε με τη μυστική σοβιετική αστυνομία. Μεταπολεμικά επέστρεψε στο Βερολίνο στο σοβιετικό τομέα. Οργάνωσε πραξικόπημα κατά του επικεφαλής της αστυνομίας και έγινε Υπουργός Κρατικής Ασφάλειας. Το 1971 πρωτοστάτησε στο πραξικόπημα που έφερε τον Χόνεκερ στην εξουσία. Σκοπός της Στάζι ήταν να λειτουργεί σαν ασπίδα και ξίφος του Κόμματος *SED*. Στόχος της η προστασία του από το λαό. Προχωρούσε σε συλλήψεις, ανακρίσεις, φυλακίσεις, ήλεγχε την αλληλογραφία, αντέγραφε τις επιστολές των πολιτών, τοποθετούσε κοριούς στα ξενοδοχεία και προχωρούσε στην καθημερινή τηλεφωνική υποκλοπή των συνδιαλέξεων. Είχε δικά της πανεπιστήμια, νοσοκομεία, αθλητικά κέντρα και κέντρα εκπαίδευσης τρομοκρατών μεταξύ άλλων και για τους Δυτικογερμανούς της Φράζιας Κόκκινος Στρατός. Είχε στη διάθεσή της καταφύγια για το ενδεχόμενο ενός Τρίτου Παγκόσμιου Πολέμου. Η Στάζι ήταν μαζί με το σοβιετικό στρατό ο στυλοβάτης του Κόμματος στην ΛΔΓ. Ήταν σύμφωνα με τους Βερολινέζους το «*Σπίτι με τα χίλια μάτια*».²³⁷

Η Στάζι αντέγραψε την *KGB* στις μεθόδους παρακολούθησης, όπως η συμπαθητική μελάνη και οι μικροφωτογράφηση. Χρησιμοποιούσε ένα σύμβολο, την ασπίδα και το ξίφος και στο εσωτερικό εγχειρίδιο της Στάζι αναφερόταν ότι το να μαθαίνει κάποιος από τη Σοβιετική Ένωση ισοδυναμεί με το να μαθαίνει να νικά. Η στρατολόγηση γινόταν από εσωτερικό του κόμματος και απορρίπτονταν όσοι είχαν σχέσεις με τη Δύση. Οι νέοι αμόρφωτοι και άπειροι ήταν προτιμότεροι από άλλους, λόγω του ότι μπορούσαν να τους διαπλάσουν καλύτερα. Ένας νεοσύλλεκτος δήλωσε μισό αιώνα αργότερα «*Μας έπαιρναν πραγματικά από το χέρι, ο σύμβουλος έλεγε τι είχα να κάνω όλη την ημέρα και το βράδυ άκουγε τι είχα κάνει. Μου έλεγε τι είχε πάει λάθος ή μερικές φορές καλά*». Η παγίδευση ενός διαμερίσματος, η παρακολούθηση και η στρατολόγηση πληροφοριοδοτών ήταν βασικά μέρη των επιχειρήσεων.²³⁸

Μπορεί το 1953 στην εξέγερση των ανατολικογερμανών, αλλά και στην Ουγγαρία και στην Τσεχοσλοβακία το 1956 και το 1968 αντίστοιχα να είχε καταστείλει τις διαμαρτυρίες αλλά μετά το 1985 που ο Γκορμπατσόφ αποκήρυξε τη

²³⁷ A. Funder, *Stasiland: Ιστορίες πίσω από το Τείχος του Βερολίνου*, Αθήνα 2008, σ. 74-80.

²³⁸ A. Applebaum, *Σιδηρούν Παραπέτασμα: Συνθλίβοντας την Ανατολική Ευρώπη 1944-1956*, Αθήνα 2016, σ. 82-83.

χρήση σοβιετικής στρατιωτικής δύναμης η Στάζι γινόταν εν μέρει ευάλωτη. Μετά την πτώση του Τείχους σε έγγραφα που βρέθηκαν ξεδιπλώνονταν τα σχέδια για την παρακολούθηση, σύλληψη και φυλάκιση 85.939 Ανατολικογερμανών με ονοματεπώνυμο. Την ημέρα X όποια κι αν ήταν αυτή που θα άρχιζε κάποια κρίση, οι αξιωματικοί της Στάζι σε 211 τοπικά τμήματα θα άνοιγαν τους σφραγισμένους φακέλους με τα ονόματα των ατόμων που θα έπρεπε να συλλάβουν. Οι συλλήψεις ήταν σχεδιασμένες να γίνονται 840 ανά δυο ώρες. Είχε προβλεφθεί τι θα γινόταν όταν γέμιζαν οι φυλακές και τα στρατόπεδα. Άλλα κτίρια θα μετατρέπονταν σε χώρους κράτησης, όπως σχολεία, νοσοκομεία και ξενώνες. Υπήρχαν λεπτομέρειες από το που βρίσκεται το κουδούνι της πόρτας, μέχρι η αμφίεση που θα είχαν οι κρατούμενοι στα στρατόπεδα με κατάλληλα περιβραχιόνια. Υπήρχε κατάλογος με τι επιτρεπόταν να πάρουν μαζί τους. Όσοι συλλαμβάνονταν θα κρατούνταν επ' αόριστον. Η Στάζι ήταν πολύ καλά οργανωμένη.²³⁹ Φυσικά κάποιοι γνώριζαν ότι τους παρακολουθούσαν, τότε όταν συναντιόντουσαν σε κάποιο σπίτι βάζανε το ράδιο να παίζει και βγάζανε το τηλέφωνο από την πρίζα. Η παρακολούθηση μπορεί να ανήκε στην κατηγορία της φανερώς προειδοποίησης ή της ασφυκτικής ή της κρυφής, ιδιαίτερα αν το υποκείμενο ήταν ύποπτο για την τέλεση αξιόποινων πράξεων.²⁴⁰

Στις 7 Οκτωβρίου του 1989 ο Γκορμπατσόφ είχε επισκεφτεί το Βερολίνο για την τεσσαρακοστή επέτειο της ίδρυσης της χώρας. Είχε πει στον Χόνεκερ «*η ζωή τιμωρεί εκείνους που έρχονται πολύ καθυστερημένα*», αλλά ο Χόνεκερ δεν τον είχε λάβει υπόψη. Τα πλήθη στους δρόμους είχαν φωνάζει «*Γκόρμπι, βοήθησέ μας*». Στις 9 Οκτωβρίου στη Λειψία ο λαός βγήκε στους δρόμους, ζητώντας να ονοματιστούν οι χαφιέδες της Στάζι. Οι διαδηλώσεις επεκτάθηκαν έξω από τα γραφεία της Στάζι σε διάφορες πόλεις, ενώ οι πράκτορες συνέχιζαν τη δουλειά τους, ενημερώνοντας το Βερολίνο. Αν και ο Χόνεκερ αντικαταστάθηκε και το Πολιτικό Γραφείο χαλάρωσε τους ταξιδιωτικούς περιορισμούς, η κατάσταση μύριζε μπαρούτι. Το καθεστώς αποφάσισε να δίνει συχνά συνέντευξη τύπου σε διεθνή μέσα ενημέρωσης. Όταν μετά από μια γκάφα του εκπροσώπου του Κόμματος ενημέρωσε ότι τα σύνορα ήταν ανοιχτά, ο κόσμος ξεχύθηκε. Στο αρχηγείο της Νόρμαν Στράσε επικρατούσε πανικός. Οι αξιωματικοί πήραν εντολές να καταστρέψουν τους φακέλους, με προτεραιότητα στους πιο ενοχοποιητικούς. Η Στάζι έστειλε πράκτορες στο δυτικό Βερολίνο για να

²³⁹ A. Funder, *Stasiland: Ιστορίες πίσω από το Τείχος του Βερολίνου*, Αθήνα 2008, σ. 81-83.

²⁴⁰ Κρ. Βολφ, *Τι απομένει*, Αθήνα 2019, σ. 25-26.

προμηθευτεί καταστροφείς εγγράφων. Για την καταστροφή σκίστηκαν έγγραφα ακόμη και με τα χέρια, αλλά τοποθετήθηκαν σε σάκους με τη σειρά, όπως έβγαζαν τα έγγραφα από τα συρτάρια, έτσι πολλά μπόρεσαν και ανακτήθηκαν στη συνέχεια.²⁴¹

Ο Μίλκε συνειδητοποίησε ότι έχανε την εξουσία σε ηλικία 81 ετών. Στο λόγο του στο κοινοβούλιο αποδοκιμάστηκε, λέγοντας ότι αποσύρεται. Ο νέος αρχηγός Μόντροφ άλλαξε το Υπουργείο Κρατικής Ασφάλειας σε Υπηρεσία Εθνικής Ασφάλειας – *Amt für Nationale Sicherheit* μια διακοσμητική μεταρρύθμιση που κατέληξε στο ακρωνύμιο *Nasi* με μνήμες στο όνομα *Nazi*. Τον Ιανουάριο του 1990 οι Βερολινέζοι είδαν από τις καμινάδες να βγαίνει καπνός, οπότε μαζεύτηκαν έξω από τη Στάζι και έκτισαν ένα συμβολικό τείχος για να εμποδίσουν τη Στάζι να κάψει φακέλους, αλλά η αστυνομία πρόλαβε να κάνει μεγάλο μέρος του έργου της. Τον ίδιο μήνα οι κατηγορίες για τον Μίλκε έφταναν στον εισαγγελέα. Κατάχρηση δημοσίου χρήματος και συνέργια στην υπονόμηση συντάγματος, οδήγησαν στην προφυλάκισή του και στη συνέχεια στην καταδίκη του για να αποφυλακιστεί το 1995 για λόγους υγείας. Από την πτώση του Τείχους μέχρι την επανένωση γίνονταν συζητήσεις στη Γερμανία σχετικά με την τύχη των αρχείων. Έπρεπε να ανοίξουν τους φακέλους ή μήπως να τους ασφαλίσουν και να τους ανοίξουν μισό αιώνα αργότερα. Ήταν πιο επικίνδυνη η γνώση ή η άγνοια; Τελικά τον Αύγουστο του 1990 το κοινοβούλιο της ΛΔΓ ψήφισε νόμο που έδινε το δικαίωμα σε όποιον πολίτη ήθελε να έχει πρόσβαση στο φάκελό του. Ωστόσο, η Γερμανία μετά την επανένωση ζήτησε την παράδοση όλων των αρχείων που θα γινόταν στα Ομοσπονδιακά Αρχεία στο Κόμπλεντς. Οι πολίτες φοβήθηκαν για την ασφάλεια των αρχείων που τους αφορούσαν και μετά από διαμαρτυρίες επέτυχαν την πρόσβαση στους φακέλους.²⁴²

Μετά την πτώση του Τείχους τα μέσα ενημέρωσης χαρακτήρισαν την Ανατολική Γερμανία ως το πιο τελειοποιημένο στη μυστική αστυνόμευση κράτος όλων των εποχών. Η Στάζι είχε στη διάθεσή της περίπου 97.000 υπαλλήλους και 173.000 πληροφοριοδότες. Για να γίνει κατανοητός ο αριθμός αξίζει να αναφερθεί ότι επί Χίτλερ στο Τρίτο Ράιχ αντιστοιχούσε ένας πράκτορας σε 2.000 κατοίκους και στη Σοβιετική Ένωση του Στάλιν ένας σε 5.830 άτομα. Στην Ανατολική Γερμανία αντιστοιχούσε ένας πράκτορας ανά 23 άτομα και αν προστεθούν και οι χαφιέδες η

²⁴¹ A. Funder, *Stasiland: Ιστορίες πίσω από το Τείχος του Βερολίνου*, Αθήνα 2008, σ. 87.

²⁴² A. Funder, *ό.π.*, σ. 87-91

αντιστοιχία είναι ένας προς 7. Αυτή ήταν η Στάζι που συνόδευε την καθημερινότητα των πολιτών στην Ανατολική Γερμανία.²⁴³

4.3 Η επανένωση

Οι επόμενοι μήνες από την πτώση αποκάλυψαν τα προνόμια που απολάμβανε η κομματική ελίτ, οδηγώντας στην παραίτηση του Κρεντς και την αντικατάσταση του από τον Μόντροβ που υποστηριζόταν από την αντιπολίτευση και από μετριοπαθείς κομμουνιστές. Όταν ζητήθηκε η διάλυση της Στάζι υπήρξαν αντιδράσεις. Ωστόσο ζήτησε εκλογές για το Μάρτιο του 1990, στις οποίες έλαβε μέρος το 91% των ψηφοφόρων που ανέδειξαν τη Χριστιανοδημοκρατική Ένωση πρώτη με 41%. Έτσι δημιουργήθηκε μια κυβέρνηση συνεργασίας που είχε έργο της την επανένωση.²⁴⁴ Η επιθυμία για ενοποίηση εκφραζόταν από το λαό σταθερά με το σύνθημα «Είμαστε ένας λαός» και «Γερμανία πατρίδα μια ενωμένη».²⁴⁵

Η επανένωση πραγματοποιήθηκε σε τρία στάδια. Πρώτον, η νομιμότητα της ΛΔΓ κατέρρευσε. Η φυγή χιλιάδων, κυρίως νέων ανθρώπων συνεχιζόταν, εκ των οποίων πολλοί γνώριζαν καλά τη βιομηχανία και τη δημόσια διοίκηση, ενώ η κατανάλωση αγαθών μειώθηκε και οι κρατικές επιχειρήσεις αντιμετώπιζαν την αβεβαιότητα. Μέχρι το καλοκαίρι του 1990 η ανεργία είχε ανέλθει στο 20%, ενώ απεργιακές κινητοποιήσεις ζητούσαν την επανένωση. Δεύτερον, η εκλογή κυβέρνησης συνασπισμού υπό τον Κολ που είχε γίνει από τον Μάρτιο, αν και αρχικά υποστήριξε ένα συντηρητικό μοντέλο σταδιακής επανένωσης, τελικά προτάθηκε η επίτευξη των διαδικασιών. Ως ημέρα ολοκλήρωσης της οικονομικής ένωσης των δυο Γερμανιών ορίστηκε η 1^η Ιουλίου 1990 με ισοτιμία 1:1 μεταξύ δυτικογερμανικού και ανατολικογερμανικού μάρκου. Τρίτον, εστάλησαν στις τέσσερις δυνάμεις κατοχής οι προτάσεις των Γερμανίων για την επανένωσή τους.²⁴⁶

Οι συνομιλίες 2+4 που διεξήχθησαν οδήγησαν στην τελική συμφωνία *Final Settlement Concerning Germany* που υπογράφηκε στη Μόσχα στις 12 Σεπτεμβρίου 1990. Με αυτή προβλεπόταν ο τερματισμός επίβλεψης από τις Τέσσερις Δυνάμεις, η επανένωση της Γερμανίας στα υφιστάμενα σύνορα της και η αναγνώριση από τη Βόννη της γραμμής στα ανατολικά Όντερ - Νάισε. Επιπλέον, αναγνωριζόταν η

²⁴³ A. Funder, ό.π., σ. 76.

²⁴⁴ St. Miller, *Νεότερη και Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Αθήνα 2018, σ. 723.

²⁴⁵ M.L. Recker, *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, Αθήνα 2010, σ. 139.

²⁴⁶ St. Miller, *Νεότερη και Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Αθήνα 2018, σ. 748-750.

παραμονή της Γερμανίας στο NATO με απαγόρευση πυρηνικών όπλων στο έδαφος της πρώην Ανατολικής Γερμανίας, περιορισμός των ενόπλων δυνάμεων έως 370.000 στρατιώτες, η αποχώρηση των σοβιετικών στρατευμάτων και η καταστροφή σοβιετικών βάσεων μέσα σε ένα χρόνο, εικοσαετής συνθήκη φιλίας με την ΕΣΣΔ και η χρηματοδότηση της Μόσχας από τη Βόννη. Στις 3 Οκτωβρίου οι Γερμανίες ενώθηκαν και στις 2 Δεκεμβρίου έγιναν οι πρώτες κοινές εκλογές με τον Κολ να ηγείται της ενωμένης πλέον Γερμανίας.²⁴⁷

Η ενοποίηση των δυο οικονομιών και κοινωνιών αποδείχτηκε πρόκληση και δυσκολότερη από ότι ίσως αναμενόταν με πολλούς να δυσανασχετούν για το κόστος της ένωσης. Υπήρξαν εντάσεις ανάμεσα στους *Ossis*, δηλαδή τους πρώην Ανατολικογερμανούς και τους *Wessis*, δηλαδή τους πρώην Δυτικογερμανούς με τους πρώτους να αναπολούν *Ostalgie* τον ανατολικογερμανικό τρόπο ζωής. Για παράδειγμα οι *Ossis* θυμόντουσαν το *Trabant*, ένα μικρό θορυβώδες και ρυπογόνο αυτοκίνητο που παραγόταν στην Ανατολική Γερμανία. Η νέα τους ζωή τους φαινόταν πιο ατομική, αγχωτική και υλιστική και εξωραΐζαν τη ζωή επί κομμουνισμού, θεωρώντας την καθημερινότητα τους πριν πιο ήρεμη και συλλογική.²⁴⁸

Και στο οικονομικό πεδίο δεν ήταν εύκολη η κατάσταση. Για να ανταποκριθεί στις τεράστιες νέες δεσμεύσεις της ΟΔΓ η *Bundesbank* για να ελέγξει τον πληθωρισμό άρχισε να αυξάνει σταθερά τα επιτόκια μόλις το μάρκο συνδέθηκε με το σχεδιαζόμενο ευρωπαϊκό νόμισμα. Το αποτέλεσμα των επιτοκίων, δηλαδή η αυξημένη ανεργία και η επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης δεν έγινε αισθητή μόνο στη Γερμανία αλλά και στο Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα. Ο Κολ κατάφερε να εξαγάγει το κόστος της επανένωσης της Γερμανίας και οι εταίροι της Ευρώπης υποχρεώθηκαν να μοιραστούν το φορτίο.²⁴⁹

Το μεταπολεμικό εγχείρημα συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την επίλυση του Γερμανικού Ζητήματος. Ότι έγινε, είχε αφετηρία τον σφιχτό εναγκαλισμό της Γερμανίας και της Γαλλίας για να μην μπορεί να πλήξει η μια την άλλη και να λειτουργήσει ένα νέο σύστημα. Μέσα σε αυτό το σύστημα η Γερμανία αναγεννήθηκε από τις στάχτες της και σε λιγότερο από μισό αιώνα αντικατέστησε τα στρατεύματα

²⁴⁷ Κ. Λαναράς, *Ψυχρός Πόλεμος: Γεωπολιτική – Διπλωματία – Πυρηνική Στρατηγική*, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 1241-1242.

²⁴⁸ ΑΙ. Lindemann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: από το 1815 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2014, σ. 554.

²⁴⁹ Τ. Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αθήνα 2012, σ. 643.

που έστελνε για να κατακτήσουν τον κόσμο, με αγαθά που διοχετεύει ειρηνικά, κατακτώντας την οικονομία. Ο Κολ όταν άφηνε την καγκελαρία αναρωτιόταν αν οι επόμενοι ηγέτες θα προστάτευαν το μεταπολεμικό ευρωπαϊκό εγχείρημα, αφού δεν είχαν ζήσει τα δεινά του πολέμου. Έγραψε ένα κείμενο στην εφημερίδα *Bild* θέτοντας το ερώτημα «*Σε τι χρησιμεύει η ενότητα στην Ευρώπη;*». Έδωσε και την απάντηση «*...στην ειρήνη*». ²⁵⁰ Η Γερμανία του Κολ δεν αποτελούσε σε καμία περίπτωση για την Ευρώπη την απειλή που είχε η Γερμανία του Χίτλερ μισό αιώνα νωρίτερα. ²⁵¹

---

²⁵⁰ T. Marshall, *Αιχμάλωτοι της Γεωγραφίας*, Αθήνα 2019, σ. 143-153.

²⁵¹ M. Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος: Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αθήνα 2013, τ. 2, σ. 215.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Διατρέχοντας την Ιστορία παρατηρείται ότι αρκετοί δικτάτορες ξεκίνησαν με μια επαναστατική δύναμη, βασιζόμενη σε κάποια επαναστατική ιδέα που έβρισκε ανταπόκριση στο λαϊκό αίσθημα, εξελίσσοντας αυτή τη δύναμη μέσα από τις επιτυχίες τους σε στρατιωτική εξουσία. Όταν όμως οι επιτυχίες τελείωναν, περνούσαν στην ωμή εξουσία με πολιτικά τεχνάσματα και μυστική αστυνόμευση. Στο τέλος όμως το σύστημα καταρρέει. Τον πρώτο καιρό η γερμανική βιομηχανία και ο στρατός κέρδιζαν τον πόλεμο. Πως όμως έχασαν τον πόλεμο; Η γιγάντωση της δικτατορίας ήρθε σε ρήξη με αντίπαλες ιδεολογίες, η ηθική θυσιάστηκε στο γραφειοκρατικό ορθολογισμό και η συγκατάθεση των Γερμανών στο καθεστώς είχε ολέθρια για τους ίδιους αποτελέσματα, όταν ο ναζισμός υπέκυψε. Ίσως στις εξαιρέσεις συγκαταλέγεται ο Σπέερ που είχε εντοπίσει τις μεταλλάξεις του τρόπου διακυβέρνησης και της πολιτικής της ναζιστικής εξουσίας και προσπάθησε να δραπετεύσει από την πολιτική αυτή και να διαδώσει το γερμανικό μεγαλείο, αλλά ήταν πλέον αργά. Τι είναι πιο σημαντικό; Τα προσωπικά στοιχεία μιας ιστορικής προσωπικότητας ή οι σημαίνουσες συνθήκες στις οποίες έδρασε; Αυτή τη διαφορά ανάμεσα στα ατομικά και δομικά αίτια πρώτος ο Θουκυδίδης ανέδειξε ως θεμελιωτής της επιστήμης της Ιστορίας. Στην περίπτωση του Χίτλερ τα σημαίνοντα σημεία του δεν ήταν μόνο η πτώση του στο Βερολίνο τον Απρίλιο του 1945, αλλά και ο ναρκωτικός αυτοαφανισμός του που είχε ξεκινήσει μήνες νωρίτερα.

Είναι βέβαιο ότι ο γερμανικός λαός δεν στήριξε το ναζιστικό καθεστώς μέχρι το τέλος και το ίδιο το καθεστώς το γνώριζε από αναφορές που ενημέρωναν την έλλειψη εμπιστοσύνης προς την ηγεσία. Από την άλλη υπήρχαν ελάχιστοι που ήθελαν την εχθρική κατοχή και κυρίως τη σοβιετική κατοχή. Έτσι πολλοί αγωνίζονταν ενάντια στον Κόκκινο Στρατό, βοηθώντας ακόμη και άθελά τους το ναζιστικό καθεστώς. Καθώς το Ράιχ υποχωρούσε η τρομοκρατία που είχε εξαπολύσει τα προηγούμενα χρόνια επέστρεφε στη γενέτειρα του. Όσοι Γερμανοί προσπάθησαν να εμποδίσουν την ανώφελη καταστροφή των πόλεων τους, έπεσαν θύματα του ίδιου του καθεστώτος που είχαν υπηρετήσει. Για τον Χίτλερ η ολοκληρωτική καταστροφή ήταν προτιμότερη και ηρωικότερη από την ποταπή συνθηκολόγηση. Ακόμη και ο λαός του δεν άξιζε να ζήσει αν ήθελε να δηλώσει ειρήνη. Η αυτοκτονία δεν ήταν απλά επιλογή, αλλά υποχρέωση απέναντι στα ιδανικά του. Γιατί η ελίτ τον άφησε να κυβερνά με αυτό τον καταστροφικό τρόπο; Διότι η αντιπαράθεση οποιουδήποτε

πολιτικού ή στρατιωτικού σώματος ήταν αδύνατη μετά τη διάλυση των δομών συλλογικής διακυβέρνησης. Μπορεί όλοι μέχρι κάποια στιγμή να ελκύονταν από τη χαρισματική ηγεσία του, αλλά τώρα που έβλεπαν την πορεία του ήταν αργά, διότι το χάρισμα είχε σαηγεύσει όλες τις δομές που ήταν απαραίτητες για να υφίσταται το καθεστώς. Παρότι ο Χίτλερ γνώριζε την πτώση της εικόνας του εντός και εκτός στρατεύματος, κανείς δεν τον αμφισβήτησε ανοικτά. Η τετρανδρία των Στρατηγών του διαιρεμένοι μεταξύ τους, δεν διέθεταν τη συλλογική θέληση να τον εμποδίσουν, ούτε και τους μηχανισμούς. Ο Χίτλερ οδηγήθηκε στην αυτοκαταστροφή και συμπαρέσυρε τη Γερμανία και το λαό μαζί του.

Η βία συνέβαλε στο μετασχηματισμό της Γερμανίας σε έθνος αυτοανακηρυγμένων θυμάτων και η πρωτοφανής καταστροφή απομάκρυνε σταδιακά τον πληθυσμό από τον εθνικοσοσιαλισμό. Ο μικρόκοσμος της επιβίωσης τους ήταν πλέον το κέντρο του ενδιαφέροντος των πολιτών στην *ώρα μηδέν*. Η εκδίκηση εναντίον των Γερμανών διαμόρφωσε μια τραυματισμένη μεταναζιστική μεταπολεμική ταυτότητα, που εστίαζε στο τι είχαν κάνει οι άλλοι σε αυτούς αντί οι ίδιοι στους άλλους. Ωστόσο, η απροσδόκητη μεταπολεμική σταθερότητα της δυτικογερμανικής δημοκρατίας στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό από την αναζήτηση ασφάλειας, ξεπερνώντας την επιβληθείσα πολιτικοποίηση της καθημερινότητας της Ανατολικής Γερμανίας. Μια γερμανική δημοκρατία ίσως φαινόταν παράξενη κάποιες φορές στους ευρωπαϊκούς κύκλους, όσο παράξενο φαινόταν και στους ίδιους τους Γερμανούς η δικτατορία του παρελθόντος, όμως η αλήθεια είναι ότι η ενοποιημένη Γερμανία του 1990 ήταν ενισχυμένη από την ανθεκτικότητα της μεταπολεμικής δημοκρατικής εμπειρίας, που είχε αποκομίσει τα τελευταία σχεδόν πενήντα χρόνια και από την ιστορική αποτυχία του εθνικοσοσιαλισμού και του φασισμού.

Οι αλλαγές του Γκορμπατσόφ δεν ευδοκίμησαν προς την κατεύθυνση που σχεδίαζε, διότι η κομματική και κρατική δομή αποτελούσε το κυριότερο εμπόδιο για το μετασχηματισμό του συστήματος που η ίδια είχε δημιουργήσει. Το 1989 ο ολοκληρωτισμός σαρώθηκε στην Ευρώπη και στην ΛΔΓ. Η μονοκρατορία του κόμματος γκρεμίστηκε. Με την κατάρρευση του κομμουνισμού, γκρεμίστηκε και ο διπολικός προσανατολισμός της Ευρώπης, έπαυσε ο Ψυχρός Πόλεμος, τουλάχιστον με τα χαρακτηριστικά που είχε αναπτύξει μεταπολεμικά και η Γερμανία ενώθηκε μετά από σχεδόν μισό αιώνα, πιστοποιώντας την ανερχόμενη ισχύ της στο ευρωπαϊκό και διεθνές γίγνεσθαι.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Διαδικτυακές Πηγές

<https://rarehistoricalphotos.com/residents-west-berlin-show-children-grandparents-1961/> Ημερομηνία πρόσβασης: 09/08/2019.

<https://rarehistoricalphotos.com/berlin-wall-pictures-1961-1989/> Ημερομηνία πρόσβασης: 09/08/2019.

B. Βιβλιογραφία

Applebaum A., *Σιδηρούν Παραπέτασμα: Συνθλίβοντας την Ανατολική Ευρώπη 1944-1956*, (μτφρ. Κ. Κουρεμένος), Αθήνα 2016.

Bauman Z., *Η Μετανεωτερικότητα και τα δεινά της*, (μτφρ. Γ. Μπαμπασάκης), Αθήνα 2002.

Beevor A., *Βερολίνο: Η Πτώση 1945*, (μτφρ. Κ. Κρίτσης), Αθήνα 2004.

Berstein S. – Milza P., *Ιστορία της Ευρώπης: Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης: 1919 έως σήμερα*, (μτφρ. Μ. Κοκολάκης), Αθήνα 1997, τ. 3.

Bessel R., *Γερμανία 1945: Από τον πόλεμο στην ειρήνη*, (μτφρ. Ε. Αστερίου), Αθήνα 2010.

Βολφ Κρ., *Τι απομένει*, (μτφρ. Β. Τσάλης), Αθήνα 2019.

Βοσκόπουλος Γ., *Η οικοδόμηση της Ευρώπης: Ειρήνη – Συμφιλίωση – Συνεργασία – Ολοκλήρωση*, Αθήνα 2009.

Burns E.M., *Ευρωπαϊκή Ιστορία ο δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, (μτφρ. Τ. Δαρβέρης), Θεσσαλονίκη 2006.

Crasnianski T., *Η εξουσία με ιατρική συνταγή: Ηγέτες του 20ού αιώνα υπό την επήρεια ουσιών*, (μτφρ. Ρ. Κολαΐτη), Αθήνα 2017.

Γκότσης Γ. – Συριάτου Α., *Δυο θεσμοί Διαμορφωτές του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού*, Πάτρα 2001.

Davies N., *Ιστορία της Ευρώπης*, (μτφρ. Π. Μαρκέτου-Ι. Πεντάζου), Αθήνα 2009, τ. 2.

Δεμερτζής Ν. – Περέζους Κ., «Ο Ζίγκμουντ Μπάουμαν και η Διφορούμενη Νεωτερικότητα», στο: Σ. Κονιόρδος (επιμ.) *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα*, Αθήνα 2010.

Eberle H. – Uhl M., *Το βιβλίο Χίτλερ: Ο απόρρητος φάκελος για τον Χίτλερ που παρέδωσαν στον Στάλιν οι σοβιετικές μυστικές υπηρεσίες*, (μτφρ. Ν. Δεληβοριάς), Αθήνα 2007.

Funder A., *Stasiland: Ιστορίες πίσω από το Τείχος του Βερολίνου*, (μτφρ. Τρ. Παπαϊωάννου), Αθήνα 2008.

Gaddis J.L., *Ο Ψυχρός Πόλεμος: Οι συμφωνίες, οι συγκρούσεις, τα ψέματα, οι αλήθειες*, (μτφρ. Ρ. Γεωργιάδου), Αθήνα 2018.

Judt T., *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, (μτφρ. Ν. Σταματάκης – Ε. Αστερίου), Αθήνα 2012.

Kershaw I., *Το Τέλος: Γερμανία 1944-1945*, (μτφρ. Κ. Καρανικολός), Αθήνα 2015.

Λάβδας Κ., *Ευρωπαϊκά ιδεολογικά ρεύματα κατά το β' μισό του 20ού αιώνα και τη Μετα-σοβιετική περίοδο: Δημιουργία και Εξέλιξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, Πάτρα 2002, τ. 2.

Λαναράς Κ., *Ψυχρός Πόλεμος: Γεωπολιτική, Διπλωματία, Πυρηνική Στρατηγική, Θεσσαλονίκη* 2019.

Lindemann Al., *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης: Από το 1815 μέχρι σήμερα*, (μτφρ. Γ. Χρηστίδης), Αθήνα 2014.

Lowe K., *Όλεθρος: Η Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, (μτφρ. Ι. Χαλαζιάς), Αθήνα 2018.

Marshall T., *Αιχμάλωτοι της γεωγραφίας*, (μτφρ. Σπ. Κατσούλας), Αθήνα 2019.

Mazower M., *Σκοτεινή Ήπειρος: Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, (μτφρ. Κ. Κουρεμένος), Αθήνα 2013, τ. 2.

Miller St., *Νεότερη και Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, (μτφρ. Σ. Παπαδάκη), Αθήνα 2018.

- Ντάγκερμαν Στ., *Γερμανικό Φθινόπωρο*, (μτφρ. Α. Νάτση), Αθήνα 2019.
- Nugent N., *Πολιτική και διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, (μτφρ. Ι. Τσολακίδου), Αθήνα 2012.
- Ohler N., *Υπερδιέγερση: Τα ναρκωτικά στο Τρίτο Ράιχ*, (μτφρ. Χρ. Κοκολάτος – Β. Τσαλής), Αθήνα 2018.
- Ράπτης Κ., *Γενική Ιστορία της Ευρώπης κατά τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα*, Πάτρα 2000, τ. 2.
- Recker M. L., *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας: Ιστορία και Πολιτική*, (μτφρ. Π. Παπαευαγγέλου), Αθήνα 2010.
- Ritzer G., *Σύγχρονη Κοινωνιολογική Θεωρία* (μτφρ. Γ. Χρηστίδης), Αθήνα 2012.
- Trevor Roper H., *Χίτλερ: Οι τελευταίες μέρες 1945*, (μτφρ. Στ. Χουρμουζιάδης), Αθήνα 2005.
- Vega A., «Σημασία της εξέγερσης του Ιουνίου 1953 στην Ανατολική Γερμανία», στο: Α. Στίνας (επιμ.) *Λαϊκές εξεγέρσεις στην Ανατολική Ευρώπη* (μτφρ. Μπ. Λυκούδης), Αθήνα 2014.
- Young J., *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου 1945-1991: πολιτική ιστορία*, (μτφρ. Γ. Δεμερτζίδης), Αθήνα 2015.
- Χατζηβασιλείου Ευ., *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2015.
- Χατζηβασιλείου Ευ., *Το Σχέδιο Μάρσαλ και η διαμόρφωση της μεταπολεμικής Δυτικής Ευρώπης*, στο Θ. Σφήκας (επιμ.) *Το Σχέδιο Μάρσαλ: Ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Αθήνα 2011.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Ψυχρός Πόλεμος και Γερμανία σε **12** φράσεις.

Η Μεγάλη Βρετανία προμήθευσε το χρόνο, οι Ηνωμένες Πολιτείες προμήθευσαν το χρήμα και η Σοβιετική Ένωση προμήθευσε το αίμα.

Joseph Stalin 1945

Από το Στετίνο στη Βαλτική, ως την Τεργέστη στην Αδριατική ένα σιδηρούν παραπέτασμα πέφτει πάνω στην ήπειρο.

Winston Churchill 1945

Μπορώ να κάνω συμφωνία με τον Στάλιν. Είναι ειλικρινής, αλλά έξυπνος όπως ο Διάβολος.

Harry Truman 1945

Το να κοιτάζεις στο παρελθόν έχει λογική, μόνο αν χρησιμεύει για το μέλλον.

Konrad Adenauer 1945

Η Ιστορία είναι με το μέρος μας. Θα σας θάψουμε.

Nikita Khrushchev 1956

Κανείς δεν σχεδιάζει να υψώσει ένα τείχος.

Walter Ubricht 1961

Ich bin ein Berliner.

John F. Kennedy 1963

Όταν δυνάμεις εχθρικές προς τον σοσιαλισμό επιχειρούν να τρέψουν την ανάπτυξη μιας σοσιαλιστικής χώρας προς τον καπιταλισμό, τότε το πρόβλημα δεν αφορά μόνο την εν λόγω χώρα, αλλά καθίσταται κοινό πρόβλημα και πηγή ανησυχίας για όλες τις σοσιαλιστικές χώρες.

Leonid Brezhnev 1968

Θέλουμε μια κοινωνία, η οποία να προσφέρει περισσότερη ελευθερία και να αξιώνει περισσότερη αμοιβαία υπευθυνότητα.

Billy Brandt 1969

Μου αρέσει ο κύριος Γκορμπατσόφ. Μπορώ να κάνω δουλειές μαζί του.

Margaret Thatcher 1984

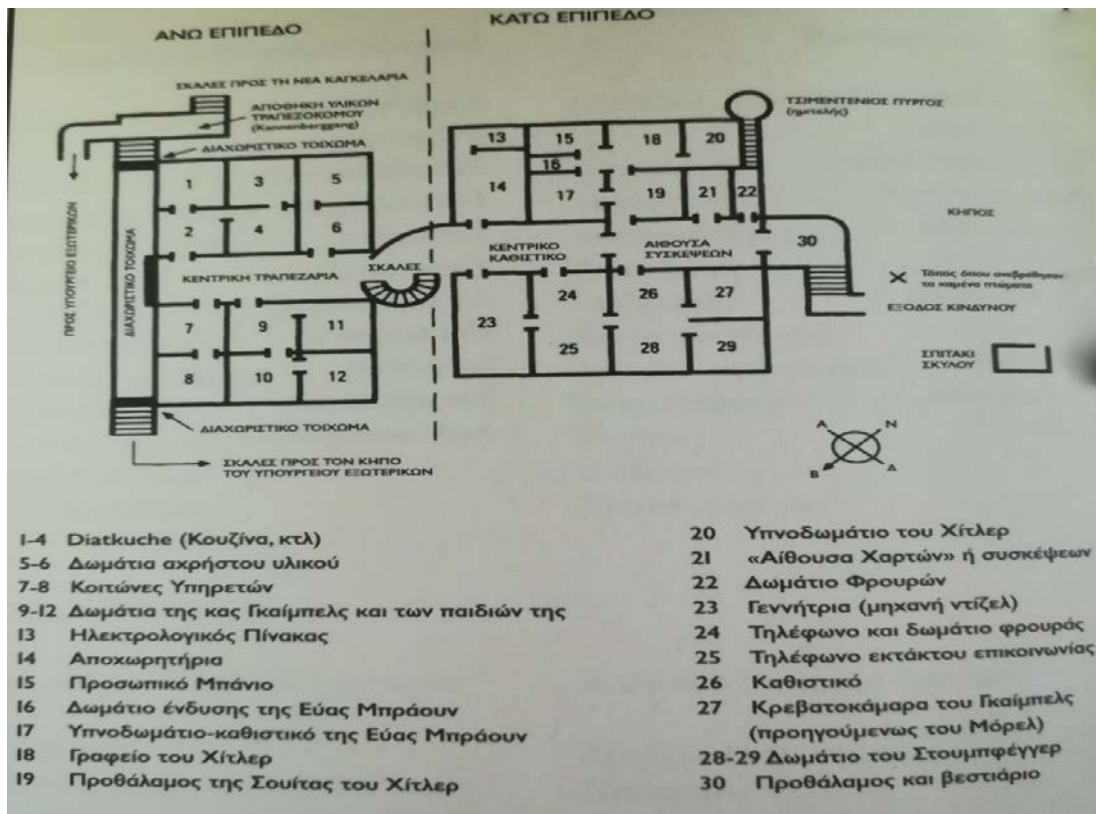
Δεν μπορούμε να συνεχίσουμε να ζούμε με αυτό τον τρόπο.

Michael Gorbatsjov 1985

Ο κ. Γκορμπατσόφ κατεδάφισε αυτό το Τείχος.

Ronald Reagan 1987

2. Εικόνες

1. Σχέδιο Καταφυγίου Χίτλερ.

Πηγή: H. Trevor Roper, *Χίτλερ: Οι τελευταίες μέρες 1945*, Αθήνα 2005.

2. Το βομβαρδισμένο Ράιχσταγκ στο Βερολίνο την 1^η Μαΐου 1945.

Πηγή: H. Trevor Roper, *Χίτλερ: Οι τελευταίες μέρες 1945*, Αθήνα 2005.

3. Όψη της αυλής της Καγκελαρίας, όπου αποτεφρώθηκαν τα σώματα των Χίτλερ και Μπράουν.
Πηγή: Η. Trevor Roper, *Χίτλερ: Οι τελευταίες μέρες 1945*, Αθήνα 2005.

4. Κρατούμενοι σε στρατόπεδο συγκέντρωσης κατά την απελευθέρωσή τους από αμερικανικά στρατεύματα τον Απρίλιο του 1945.
Πηγή: I. Kershaw, *Το Τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015.

5. Η βομβαρδισμένη Δρέσδη.

Πηγή: I. Kershaw, *Το Τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015.

6. Η βομβαρδισμένη Νυρεμβέργη.

Πηγή: I. Kershaw, *Το Τέλος: Γερμανία 1944-1945*, Αθήνα 2015.

7. Λευκά σεντόνια ως σύμβολο παράδοσης, κρεμασμένα από παράθυρα στο Βερολίνο στις 02/05/1945.

Πηγή: R. Bessel, *Γερμανία 1945: από τον πόλεμο στην ειρήνη*, Αθήνα 2010.

8. Η εκδίωξη των Γερμανών.

Πηγή: K. Lowe, *Όλεθρος: Η Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα 2018.

9. Το Βερολίνο καταλήφθηκε από τους Σοβιετικούς.

Πηγή: E. M. Burns, *Ολεθρος: Ευρωπαϊκή Ιστορία ο δυτικός πολιτισμός: νεότεροι χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 2006.

10. Διαδηλωτές λιθοβολούν σοβιετικά τανκς στο Βερολίνο, στις 17 Ιουνίου 1953.

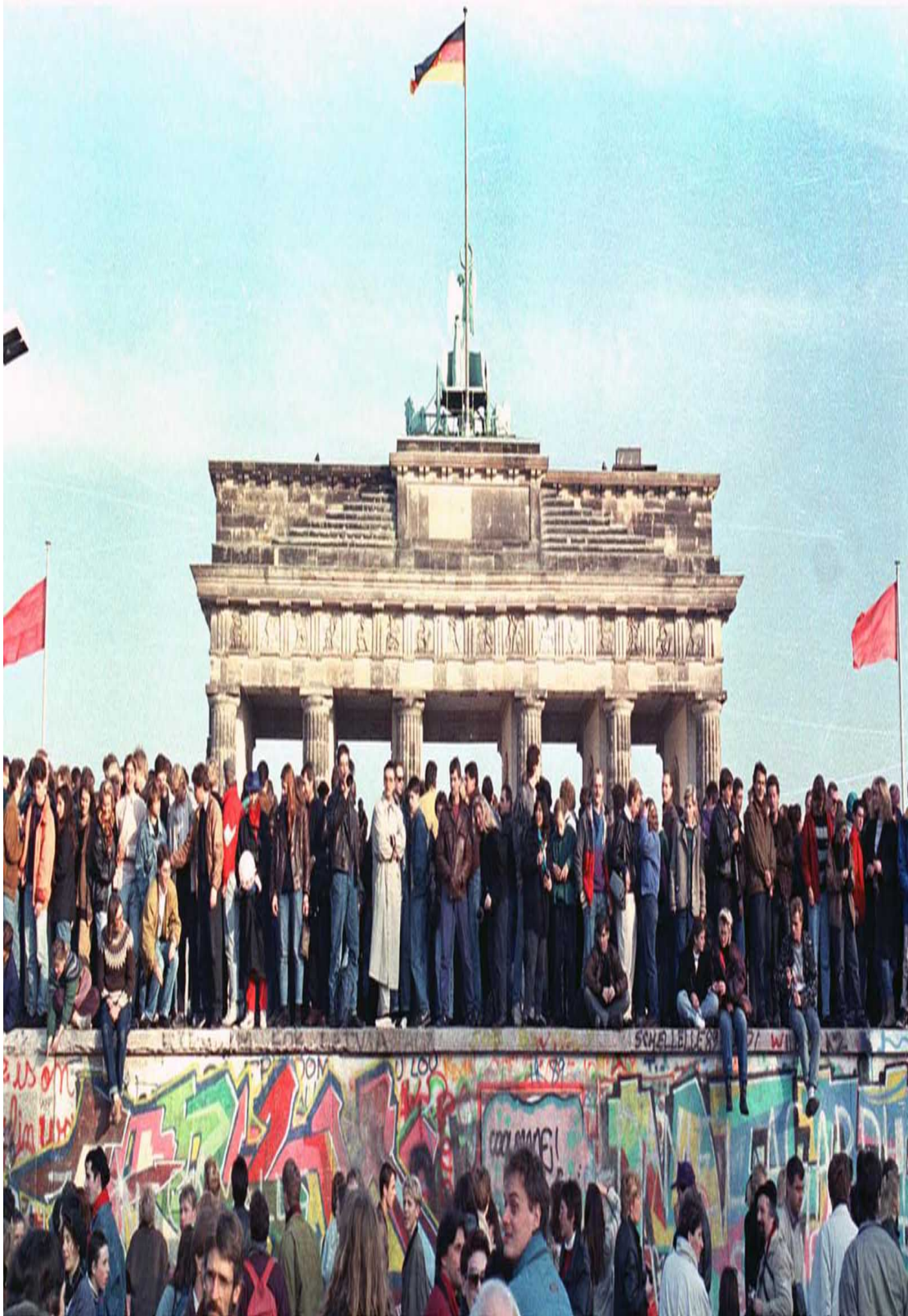
Πηγή: A. Applebaum, *Σιδηρούν Παραπέτασμα: Συνθλίβοντας την Ανατολική Ευρώπη 1944-1956*, Αθήνα 2016.

11. Κάτοικοι του Δυτικού Βερολίνου δείχνουν τα παιδιά τους στους παππούδες του Ανατολικό Βερολίνο στις 9 Μαΐου 1961.

Πηγή: «Rarehistoricalphotos, Residents of West Berlin show children to their grandparents who reside on the Eastern side», <https://rarehistoricalphotos.com/residents-west-berlin-show-children-grandparents-1961/> Ημερομηνία πρόσβασης: 09/08/2019.

12. Βερολινέζοι στο Τείχος μετά την άνοιξη των συνόρων από την ανατολικογερμανική κυβέρνηση στις 10 Νοεμβρίου 1989.

Πηγή: «Rarehistoricalphotos», <https://rarehistoricalphotos.com/berlin-wall-pictures-1961-1989/> Ημερομηνία πρόσβασης: 09/08/2019.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη σύγχρονη ιστορία η Γερμανία ήταν η χώρα που ηττήθηκε ολοκληρωτικά μετά την άρνησή της να προχωρήσει σε συνθηκολόγηση. Το ναζιστικό καθεστώς κατέρρευσε, οι υποδομές διαλύθηκαν, πόλεις έγιναν ερείπια και ο πληθυσμός βρέθηκε σε κατάσταση σοκ. Η ένταση της βίας διαμόρφωσε τις μνήμες τους μεταπολεμικά. Το Άουσβιτς έδωσε τη θέση του στη Δρέσδη και η μάχη της Βαρσοβίας επισκιάστηκε από τη μάχη του Βερολίνου, η κτηνωδία των Γερμανών αντικαταστάθηκε από την κτηνωδία των Σοβιετικών. Ωστόσο, η σημασία της Γερμανίας ήταν σημαντική για την εξέλιξη της ίδιας της Ευρώπης και οι σύμμαχοι που το αντιλήφθηκαν νωρίς, εφάρμοσαν πολιτική σταθερού νομίσματος και συνταγματικής τάξης. Η διαίρεση στην ΟΔΓ και στη ΛΔΓ αν και ήταν σκληρή, απέτρεψε τους Γερμανούς να επαναλάβουν τα λάθη του πρόσφατου παρελθόντος. Το σοκ που υπέστησαν τους εξανάγκασε να μετατρέψουν τον ρατσιστικό ιμπεριαλισμό σε μια σύγχρονη ευρωπαϊκή χώρα, βασισμένη στις αξίες της θεσμών στους οποίους από νωρίς συμμετείχαν.

Η μεταπολεμική διευθέτηση στη Γερμανία ήταν το κλειδί για το μέλλον της Ευρώπης. Το Σχέδιο Μάρσαλ ήρθε να βοηθήσει τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες για την ανοικοδόμησή τους και την ενθάρρυνση των κοινωνιών τους προς συνεργασία σε ένα φιλελεύθερο και προοδευτικό περιβάλλον, με τρόπο που να αντισταθούν στον κομμουνισμό. Η συνεργασία επεκτάθηκε με την ΕΚΑΧ έναν υπερεθνικό λειτουργικό οργανισμό. Η επιμονή των ΗΠΑ για επανεξοπλισμό της Γερμανίας και ο φόβος των Γάλλων σε αυτή την πιθανότητα, σε συνδυασμό με την επιτυχή υπερεθνική οικονομική συνεργασία της ΕΚΑΧ, ώθησε τους Γάλλους να προτείνουν την επέκταση συνεργασίας και στον τομέα άμυνας, ιδρύοντας την *Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα (ΕΑΚ)* και την *Ευρωπαϊκή πολιτική Κοινότητα (ΕΠΚ)*, αλλά η ίδια χώρα που έκανε την πρόταση, κατέληξε και να την πυρπολήσει. Η Γαλλία δεν την επικύρωσε, αρνούμενη να υποτάξει το στρατό της σε μια υπερεθνική αρχή. Ο λειτουργισμός που αποτέλεσε το αυθεντικό συστατικό επιτυχίας της ΕΚΑΧ, στην περίπτωση της ΕΑΚ και της ΕΠΚ είχε μολιαστεί. Αυτή η πολιτική αποτυχία έστρεψε τη σκέψη των πολιτικών στις προσπάθειες της οικονομικής ολοκλήρωσης, που οδήγησε στις Συνθήκες της Ρώμης το 1957, ιδρύοντας την *Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ)* και *Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ)*.

Η διαίρεση των δυο Γερμανιών επισφραγίστηκε με το Τείχος του Βερολίνου, απόδειξη της σοβιετικής αδυναμίας να προστατεύσει τον αδύναμο κομμουνιστικό διεθνισμό και ταυτίστηκε με τη διαφορετική πορεία της ΟΔΓ και της ΛΔΓ. Στη Δυτική Γερμανία ο Αντενάουερ πρόσφερε πολιτική σταθερότητα με το Θεμελιώδη Νόμο, την εκμετάλλευση του Σχεδίου Μάρσαλ, το ΝΑΤΟ και τη συμμετοχή στους υπόλοιπους ευρωπαϊκούς θεσμούς, ενώ ο Έρχαρντ βοήθησε στο οικονομικό θαύμα. Το πέρασμα της εξουσίας στους Σοσιαλδημοκράτες συνδέθηκε με την πολιτική της ύφεσης στο ανατολικό μπλοκ και την Οστιπολιτική του Μπραντ. Ο επόμενος καγκελάριος Σμιτ σύσφιξε κι άλλο τις σχέσεις με τη Γαλλία και αντιστάθηκε στη τρομοκρατία.. Ο καγκελάριος Κολ που ήταν στη θέση αυτή πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την επανένωση έδωσε στη χώρα ισχυρό νόμισμα και βελτίωσε τις σχέσεις με την ΕΣΣΔ περαιτέρω. Από την άλλη η Ανατολική Γερμανία στις δεκαετίες που ακολούθησαν μεταπολεμικά, αποτέλεσε ένα κρατικό μόρφωμα και η εξουσία του Ούλμπριχτ ήταν ετερόφωτη, όπως και του Χόνεκερ. Χαρακτηριζόταν από άκαμπτο ιδεολογικό συντηρητισμό και ακραίο φιλοσοβιετισμό, που εφαρμόστηκε από τη Στάζι, καθιστώντας τη χώρα τη καλύτερη αστυνομοκρατούμενη μέχρι τότε.

Η πολιτική του Γκορμπατσόφ δεν υποχρέωσε τις ανατολικές χώρες να ακολουθήσουν το παράδειγμα της γκλάσνοστ και περεστρόικα, αλλά επιχείρησε να τους καταστήσει κατανοητό ότι έπρεπε να αναθεωρήσουν τις σχέσεις τους με τους πολίτες και να στηρίζονται περισσότερο στις δικές τους δυνάμεις. Ο κατακόρυφος περιορισμός των οικονομικών χορηγήσεων προς τους δορυφόρους ήταν θεραπεία σοκ που οδήγησε στον πολλαπλασιασμό των οικονομικών προβλημάτων. Η ανάγκη υπέρβασης του Ψυχρού Πολέμου και το τέλος της διπολικής αναμέτρησης ακύρωσε ως ανεπίκαιρο το δόγμα Μπρέζνιεφ, δίνοντας ώθηση για την Πτώση του Τείχους το 1989 που ξεκίνησε από μια άτυχη στιγμή του εκπροσώπου Τύπου της Ανατολικής Γερμανίας, η οποία μαστιζόταν από εσωτερικά προβλήματα. Τελικά, το 1990 η επανένωση ολοκληρώθηκε και το άρθρο 23 του Θεμελιώδους Νόμου βάση του οποίου είχε επιτευχθεί η επανένωση τροποποιήθηκε, ώστε η Ομοσπονδιακή Γερμανία αντί πλέον να ήταν ανοικτή για άλλα τμήματα της Γερμανίας, να δεσμευόταν για την πραγματοποίηση της ενωμένης Ευρώπης.